

УДК 339.9 : 338.439.02] : 338/24 (477)

JEL Classification: F60; Q18; P32

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006>

М.П. СИЧЕВСЬКИЙ, доктор економічних наук,
професор, академік НААН

Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні

Мета статті - розглянути стан продовольчої безпеки України та оцінити можливості зростання внеску держави у зміцнення глобальної продовольчої безпеки в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

Методика дослідження. Використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема, аналітичних узагальнень – для систематизації сучасних поглядів на глобальну продовольчу безпеку; індукції та дедукції – для аналізу стану продовольчої безпеки в Україні та визначення позицій окремих країн світу в індексі глобальної продовольчої безпеки; статистичного порівняння і групування – для дослідження споживання харчових продуктів і витрат на харчування, оцінки достатності споживання та рівня самозабезпечення продовольчими продуктами України; графічного – для наочного відображення результатів статистичного аналізу щодо обсягів виробництва та зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості.

Результати дослідження. Розглянуто сучасні тенденції у виробництві та споживанні продовольства, що визначають рівень глобальної продовольчої безпеки, оцінено потенціал України щодо посилення внутрішньої та глобальної продовольчої безпеки. На основі використання показників Індексу глобальної продовольчої безпеки (GFSI) та основних індикаторів продовольчої безпеки, оброблених за вітчизняною методикою, а також інших зарубіжних і вітчизняних джерел, представлено оцінку стану продовольчої безпеки за широким колом її складових та в порівнянні з референтними країнами.

Елементи наукової новизни. Визначено місце України на глобальному ринку продовольства на основі компаративного аналізу за Індексом глобальної продовольчої безпеки, що дозволило обґрунтувати можливості харчової промисловості в зміцненні глобальної продовольчої безпеки в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів.

Практична значущість. Результати можуть бути використані в процесі подальшого наукового опрацювання важливої наукової проблеми - формування продовольчої безпеки України та визначення її внеску в зміцнення глобальної продовольчої безпеки. Табл.: 4. Рис.: 1. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: продовольча безпека; інтеграція; індикатори продовольчої безпеки; державне регулювання; споживання; продовольчий ринок; безпека та якість продовольства.

Сичевський Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Інституту продовольчих ресурсів НААН України (м. Київ, вул. Є. Сверстюка, 4А)

E-mail: sychevskiy@ipr.net.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5672-9189>

Постановка проблеми. Проблема продовольчої безпеки людства набуває в наш час особливого значення. За прогнозами ООН очікується, що нинішня чисельність населення у світі 7,3 млрд осіб у 2017 р. сягне 8,5 млрд у 2030 р., 9,7 млрд – у 2050 р., а в 2100 р. - 11,2 млрд осіб. Якщо ці прогнози реальні, то кількість продовольства для такої чисельності населення повинна у 2050 р., порівняно із сьогоднішнім рівнем, збільшитися на 60%. Крім того, на фоні певних успіхів протягом останніх двадцяти років щодо скорочення від 17 до 11% частки населення світу, яке хронічно голодує, нині маємо си-

туацію, коли абсолютна кількість голодуючих зростає. Так, за даними ФАО абсолютна кількість людей, які недоїдають, зросла від 804 млн осіб у 2016 р. до 821 млн осіб у 2017 р., тобто на 2,1% [20]. Крім того, протягом останніх років розширилося коло країн, де існують проблеми з продовольчим забезпеченням з різних причин: через військові дії, що призвели до порушення ланцюгів постачання продовольства (Сирія); політичну нестабільність і зростання цін на продовольство (Ємен); природні катаклізми (Філіппіни); неврожаї та посуху (ряд африканських країн). Обмежений доступ до продовольства, особливо до здорової їжі, спричиняє зростання кількості хвороб, високу

дитячу смертність (5 млн дітей щорічно) і зумовлює вкрай низьку якість життя, провокує соціальну нестабільність. Усе це виводить проблему глобальної продовольчої безпеки на чільне місце і потребує зростання обсягів виробництва харчових продуктів на основі вдосконалення методів та підвищення ефективності виробництва, запобігання негативним екологічним наслідкам від ведення виробничої діяльності та впровадження дієвого механізму розподілу продовольства. Останнє, у свою чергу, залежить від можливості досягнення узгоджених дій всіх країн світу незважаючи на рівень їх продовольчого забезпечення.

Визнання на глобальному рівні проблеми продовольчої безпеки закріплено в міжнародних угодах щодо регулювання важливих складових людської діяльності, а боротьба з хронічним голодом населення передбачена усіма стратегічними Цілями сталого розвитку, прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН [16], які адаптовані на національному рівні в багатьох країнах, зокрема і в Україні у 2016 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем продовольчої безпеки має давні історичні корені, а відлік, мабуть, можна вести від класичного твору Томаса Роберта Мальтуса «Дослід про закон народонаселення у контексті його впливу на майбутнє удосконалення суспільства» (1798 р.), де він зазначав, що «через біологічні здатності людини до продовження роду, її фізичні здібності використовуються для збільшення своїх продовольчих ресурсів», а проблему з «чим далі більшою родючістю ґрунтів» пропонував вирішити шляхом регламентації шлюбів і регулюванням народжуваності [6]. Основи сучасних поглядів на глобальну продовольчу безпеку були закладені після Другої світової війни, коли значно загострилася проблема продовольчого забезпечення багатьох країн, а завдання подолання дефіциту продовольства було прописано в Уставі створеної в той час Організації Об'єднаних Націй. З того часу проблемою глобальної продовольчої безпеки на постійній основі займаються виконавчі органи ООН, при цьому в їхніх робочих документах постійно наголошується, що продовольча безпека являє собою комплексне завдання, до реалізації якого мають бути залучені всі країни.

З огляду на те, що проблема продовольчої безпеки не втрачає своєї злободенності,

незважаючи на досягнутий у світі прогрес у виробництві продовольства, економічна наука постійно поповнюється дослідженнями з різних аспектів продовольчої безпеки. Зокрема, Й. Шмідтхубер та Ф. Тубіелло [24] досліджують глобальну продовольчу безпеку в умовах зміни клімату, Дж. С. Бузбі розкриває вплив світової торгівлі на зміни продовольчого попиту й продовольчу безпеку; Л. Менс та Д. Жюльєн розробляють моделі управління безпекою харчових продуктів; М. Шелтон, Ж.З. Чжао, Р. Рош досліджують економічні, екологічні аспекти глобальної продовольчої безпеки та соціальні наслідки впровадження трансгенних інновацій. Проблеми глобальної продовольчої безпеки та продовольчої безпеки України знаходяться в колі постійної уваги вчених Національної академії аграрних наук України та Національної академії наук України, зокрема Л.В. Дейнеко, С.М. Кваші, Ю.О. Лупенка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, А.Е. Юзефовича [3, 5, 10, 14, 15, 17] та інших. Водночас поява нових факторів впливу на глобальну продовольчу безпеку й динамічні зміни, що відбуваються в економіці України та у векторах і масштабах її інтеграції у світовий продовольчий ринок лишають широкий простір для подальших досліджень.

Мета статті - розглянути стан продовольчої безпеки України та оцінити можливості зростання внеску держави у зміцнення глобальної продовольчої безпеки в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи дослідження, зокрема, *аналітичних узагальнень* — для систематизації і узагальнення сучасних поглядів на глобальну продовольчу безпеку; *індукції та дедукції* — для аналізу стану продовольчої безпеки в Україні та визначення позицій окремих країн світу в індексі глобальної продовольчої безпеки; *статистичного порівняння і групування* — для дослідження споживання харчових продуктів і витрат на харчування, оцінки достатності споживання та рівня самозабезпечення продовольчими продуктами України; *графічного* — для наочного відображення результатів статистичного аналізу щодо обсягів виробництва та зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості.

Виклад основних результатів дослідження. Як уже зазначалося вище, протягом останніх десятиліть людство досягло поміт-

них успіхів у збільшенні обсягів виробництва продовольства, зростанні середньодушового забезпечення продовольством, зниженні частки населення, яке голодує. Це було досягнуто завдяки узгодженим і спрямованим діям світової спільноти в питаннях: використання та захисту земельних, водних і лісових ресурсів планети; підвищення ефективності агропродовольчого виробництва та його ресурсоефективності; боротьби з бідністю; забезпечення тимчасових та надзвичайних потреб у харчових продуктах. Однак протягом цього часу проявив себе комплекс нових явищ, який раніше не брався до уваги і який нині визначає сучасні тенденції у виробництві та споживанні продовольства поряд із традиційними чинниками. Ці чинники мають різнонаправлений характер, становлячи загрозу продовольчій безпеці, або, навпаки, створюючи нові можливості для її подолання. Серед них:

- посилення впливу зміни клімату та природних катастроф;
- зростання глобального попиту на продовольство у міру росту середньодушового рівня продовольчого споживання;
- зміна структури харчування в країнах, що швидко розвиваються, зокрема Китаю;
- зростання кількості людей з ожирінням, відсоток яких на всіх континентах, за винятком Африки, перевищує кількість голодуючих;
- перегляд підходів до так званого здорового харчування;
- швидке поширення хвороб, пов'язаних з їжею, та антимікробна резистенція;
- підвищення вимог до безпеки харчових продуктів;
- суттєве скорочення частки внеску сільського господарства в кінцеву продовольчу продукцію;
- зростання обсягів дружнього до навколишнього середовища сільськогосподарського виробництва, зокрема органічного;
- розвиток інфраструктури й логістики в сільському господарстві;
- стрімкий розвиток та впровадження інноваційних технологій в агровиробництво (біотехнології, Smart-технології).

Врахування цих чинників у подальших планах дій із забезпечення продовольчої безпеки важливе як на глобальному, так і на державному рівні, оскільки підвищення рівня продовольчої безпеки окремої держави позитивно позначається й на глобально-

му рівні. При цьому розміри такого впливу визначаються як масштабами країни, так і обсягами її продовольчого експорту.

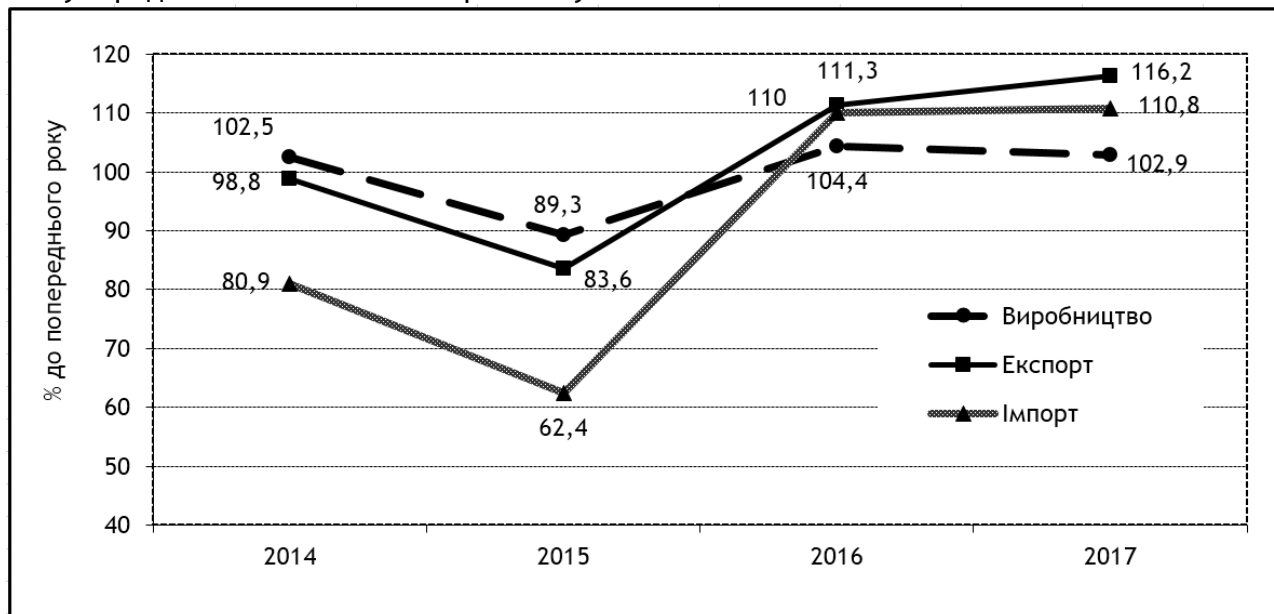
Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розглядає Україну як країну, що відіграє помітну роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Україна знаходиться на першому місці у світі серед виробників соняшнику та соняшникової олії, а також входить до десятки лідерів на світовому ринку продовольства за окремими товарними групами, серед яких: ріпак і мед (3 місце), кукурудза, ячмінь (4 місце), пшениця (5 місце), соя (7 місце) у 2017/18 маркетинговому році [1]. У 2017 р. на зовнішній ринок експортовано продукції харчової промисловості на 7,62 млрд дол. США. Свою продукцію виробники продовольства експортували переважно до Індії, Китаю, Іспанії, Нідерландів, Італії, Білорусі, Польщі. За даними рисунка, експорт продукції харчової промисловості з 2015 р. утримував позитивну динаміку і зростає швидше, ніж імпорт відповідної продукції.

Однак експорт продовольства - це лише певна частка загального внеску країни в забезпечення глобальної безпеки, основна ж його складова - це міцний фундамент безпеки внутрішньої.

Для з'ясування, наскільки країна успішно вирішує внутрішні проблеми продовольчої безпеки, в тому числі порівняно з іншими країнами світу, доцільно скористатися Індексом глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який дозволяє відстежити основні проблеми економічної доступності, фізичної наявності та якості продовольства за 113 країнами світу [21]. Крім здійснення міжнародних порівнянь, згаданий Індекс цікавий тим, що включає в себе значно ширше коло показників, ніж вітчизняна «Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки» (далі - Методика), що передбачає оцінку лише за сімома індикаторами: добовою цінністю раціону людини; забезпеченням раціону людини основними видами продуктів; достатністю запасів зерна у державних ресурсах; економічною доступністю продуктів; диференціацією вартості харчування за соціальними групами; ємністю внутрішнього ринку окремих продуктів; продовольча незалежність за окремим продуктом [7]. Варто зазначити, що у результаті проведеного аналізу було виявлено, що схожі за змістом показники GFSI і індекси Методики, розра-

ховані за даними Держстату України, можуть помітно відрізнятись. Тому при описі стану продовольчої безпеки України було

визначено за необхідне розглянути обидві групи даних, а також інші джерела.

Динаміка обсягів виробництва та зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості України у 2014-2017 рр., % до попереднього року

Джерело: Побудовано за даними Держстату України [9].

Узагальнюючими показниками GFSI є рейтинг та інтегральний індекс продовольчої безпеки, що формується на основі таких складових, як економічна доступність, фізична доступність та якість і безпека харчових продуктів. За наведеними нижче дани-

ми Україна, маючи значний аграрний потенціал, відстає як за рейтингом, так і за складовими інтегрального індексу від референтних країн – найближчих сусідів і конкурентів (табл. 1).

1. Позиції окремих країн за Індексом глобальної продовольчої безпеки GFSI -2018

Рейтинг	Країна	Інтегральний показник	Економічна доступність	Фізична доступність	Якість та безпека
26	Польща	75.4	76.4	75.0	74.1
30	Угорщина	72.8	75.6	70.5	72.0
38	Румунія	68.9	67.5	68.8	72.6
44	Білорусь	65.7	67.6	63.4	67.1
48	Туреччина	64.1	65.3	60.9	70.1
63	Україна	54.1	55.7	50.2	61.0

Джерело: Global Food Security Index 2018. URL : <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>.

Більш детальний аналіз дозволяє встановити причини такого відставання і потенційні можливості щодо зміцнення продовольчої безпеки.

Оцінка **економічної доступності** продовольства є функцією доходів населення і рівномірності розподілу цих доходів задля задоволення потреби в споживанні продовольства. Вона формується за рахунок таких його складових, як частка витрат домогосподарств на харчові продукти, частка населення за глобальною межею бідності, показник ВВП на душу населення, мито на імпорт сільськогосподарської продукції, наявність

програм безпеки харчових продуктів та доступ до фінансування для фермерів.

Перший індикатор у цій категорії – *споживання продовольства як частка витрат домогосподарств* у 2017 р. оцінюється на рівні 40,3% загальних витрат домогосподарств, що перевищує середньосвітовий рівень на 20,4%. Натомість, якщо звернутися до даних Держстату, цей показник буде ще гіршим. Так, за його даними у 2017 р. середньомісячні загальні сукупні споживчі витрати одного домогосподарства (еквівалентний розмір 2,11 особи) становили 6634 грн на місяць, при цьому на харчові продукти

витрачалося близько 3424 грн, або 51,6%. Для порівняння: цей показник у Польщі становив 17,1%, Угорщині - 17,1, Білорусі - 39,0%.

Другим індикатором є *частка населення за глобальною межею бідності (%)*, тобто населення, що проживає менше ніж за 3,20 дол. США на добу. Цей показник також майже на 20% вищий за середньосвітове значення.

Проблема бідності в Україні, за даними Звіту Світового банку «Poverty and shared prosperity 2018», сьогодні постала дуже гостро - за межею бідності опинилося 25% населення і процес зубожіння продовжується навіть за умови надання субсидій та інших видів соціальної допомоги бідному населенню [23]. Звичайно, зубожіння спостерігалося і до 2014 р., але сьогодні воно набуло прискорених темпів у зв'язку з військовою агресією Росії та політичною нестабільністю у країні.

У цьому контексті варто звернути увагу на показник *диференціації споживання харчових продуктів* різними соціальними групами, який не включений в обрахунок Індек-

су економічної доступності за GFSI, проте зазначений у вітчизняній Методиці.

Наведені в таблиці 2 дані свідчать про високий рівень диференціації вартості харчування за соціальними групами в Україні: 20% домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 4464,24 грн на місяць, а 20% домогосподарств з найменшими доходами - 2761,87 грн. Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами був високим і становив 1,62. Найбільша диференціація у споживанні у межах вищого та нижчого квінтилів не один рік поспіль спостерігається за продукцією тваринного походження (м'ясо, риба, молоко), а також по фруктово-ягідній групі (у 1,7-2,2 раза).

Тож зростання доходів населення на основі загального економічного піднесення та виважена соціальна політика держави, спрямована на запобігання надмірній диференціації доходів населення і, відповідно, споживання, виступають важливими «непродовольчими» чинниками зміцнення продовольчої безпеки.

2. Споживання харчових продуктів у домогосподарствах за квінтильними групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів, 2017 р.

(у середньому на місяць на особу, кілограмів у перерахунку на основний продукт)

Показник	Споживання за квінтильними (20%) групами залежно від розміру сукупних доходів		Співвідношення вищого і нижчого квінтилів
	перший квінтиль (нижчий)	останній квінтиль (вищий)	
Витрати на продукти харчування, грн на місяць	2761,87	4464,24	1,62
Частка витрат у споживчих витратах, %	58,8	47,9	1,23
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	8,8	9	1,02
М'ясо і м'ясопродукти	3,8	6,6	1,74
Молоко і молокопродукти	15,2	24	1,58
Риба і рибопродукти	1,4	2,1	1,5
Яйця, шт.	17,6	21,9	1,25
Овочі та баштанні	8,4	11,5	1,37
Картопля	7,6	7,2	0,95
Плоди, ягоди та виноград	2,6	5,6	2,15
Цукор та цукровмісні вироби	2,7	3,4	1,26
Олія та інші рослинні жири	1,7	1,9	1,12

Джерело: Побудовано за даними [9, 11].

До цього блоку показників належить також *валовий внутрішній продукт (дол. США на особу)*, який є мірою індивідуального доходу та характеризує доступність їжі. За оцінками, представленими в GFSI, цей показник нижчий за середньосвітове значення на 10,5%. В Україні у 2017 р. він

становив 2656 дол. США, що хоча й більше минулорічного показника на 20,68%, проте залишається значно нижчим від інших країн [22]. Index of Economic Freedom міжнародної організації The Heritage Foundation розміщує нашу державу за цим показником на 133 позиції серед 187 країн світу. Для порів-

няння: Польща - 13037 дол. США на особу, Угорщина - 12239, Білорусь - 5237 дол. США на особу [19].

Наступний показник - *мито на імпорт сільськогосподарської продукції*, що вимірюється як середній тариф на весь сільськогосподарський імпорт країни. Тут Україна досягла 85 балів в оцінці, на що вплинуло значення мита на рівні 9,2% (середньосвітовий рівень 15,1%).

Український ринок сільськогосподарської продукції є помірно захищеним, але більш закритим, ніж ринок промислової продукції. Середня ставка мита (режим найбільшого сприяння) для сільськогосподарської продукції становить 9,2 %, тоді як для несільськогосподарської - 3,8%. Вищий рівень захисту встановлюється для продуктів тваринного походження та молочних продуктів, а також зернових та цукру. Найменше захищаються ринки бавовни, кави і чаю, напоїв, олій та жирів, а також овочів та фруктів [13]. Для порівняння: в країнах ЄС, зокрема у Польщі та Угорщині, середня ставка мита для сільськогосподарської продукції на рівні 11,1%, у Білорусі - 11,3%. Динаміка цього показника значною мірою визначається посиленням інтеграційних тенденцій України, серед яких підписання Міжнародних угод про вільну торгівлю з 45 країнами світу, що передбачають скасування торговельних обмежень і мит у взаємній торгівлі між країнами, та активізація підготовки підписання подібних угод з іншими країнами (Туреччина, Китай, Ізраїль).

За показником *наявності програм безпеки харчових продуктів* індексна оцінка становила 75 % від максимального рівня, що перевищує середньосвітовий рівень на 9,5%. Таке досягнення зумовлено проведенням реформ у національному законодавстві у сфері побудови системи державного контролю, яка наблизила діяльність українських виробників продовольства до рівня європейських стандартів у зв'язку з необхідністю виконання Україною своїх зобов'язань в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Важливим стимулом розвитку продовольчого комплексу є *доступ до фінансування для фермерів*, який оцінюється за шкалою 0-4, виходячи з діапазону фінансування фермерів. В Україні доступ фермерів до фінансування оцінено на рівні 2. Однак цей показник все ще відстає від середньосвітового рівня - 2,5, хоча Уряд уже здійснив пе-

вні заходи в цьому напрямі. Це прийняття програм підтримки розвитку фермерського господарства, діяльність Українського державного фонду фермерських господарств, що надає фінансову допомогу фермерам для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, у тому числі для придбання маточного поголів'я сільськогосподарських тварин та ін. [18].

Ефективність державної фінансової підтримки фермерів в Україні досі залишається невисокою, адже частина коштів, передбачених на фінансування, не була використана. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» (зі змінами) були передбачені видатки в обсязі 12 794,1 млн грн, зокрема за програмами підтримки розвитку АПК - 6,311 млрд грн (у т. ч. фінансова підтримка заходів шляхом здешевлення кредитів - 66 млн грн; фінансова підтримка розвитку фермерських господарств - 1 млрд грн; державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників - 300 млн грн; державна підтримка галузі тваринництва - 4 млрд грн; фінансова підтримка сільгосптоваровиробників - 945 млн грн). Натомість фактично було використано лише 80% закладених у бюджеті коштів: 8,17 млрд грн, з них за основними програмами підтримки розвитку АПК - 2,57 млрд грн (у т. ч. фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів - 37,6 млн грн; фінансова підтримка розвитку фермерських господарств - 41,93 млн грн; часткова компенсація вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції - близько 1 млн грн; часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами - 43,6 тис грн; часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва - 36,4 млн грн; часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державними банками - 3,16 млн грн; фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів - 1,3 млн грн, державна підтримка галузі тваринництва - 1,87 млн грн) [18]. Недовикористання коштів сталося через недосконалість процедур їх отримання, обмеженість доступу фермерів до інформації щодо можливостей державної підтримки.

Отже, вирішення згаданої проблеми потребує інформаційного забезпечення у сфері виконання державних програм щодо доступу фермерів до фінансування.

Відставання України в GFSI за показником **фізичної доступності продовольства** зумовлено станом таких його складових індикаторів, як корупція й високий рівень політичної нестабільності (гірше за середньосвітовий рівень на 37,6% та на 35% відповідно), недостатнім розвитком сільської інфраструктури (нижче за середньосвітовий рівень на 17%). Водночас варто зазначити, що рівень харчування (ккал/людино-день) оцінюється вищим за середньосвітовий на 13%, а втрати продовольства після збору врожаю меншими від середньосвітового рівня на 5,5%.

Перший показник у цій категорії - **достатність постачання продовольства** - оцінено на рівні 64,5, що вище за середньосвітовий рівень на 7,7. Водночас порівняно з референтною групою країн рівень достатності постачання продовольства нижчий, ніж у Білорусі (82), Польщі (89) та Угорщині (74,3).

Оцінка рівня харчування в Україні за GFSI становить 69,3 балів, виходячи з того, що калорійність раціону українця - 3138 ккал/людино-день, що вище за середньосвітовий рівень на 13%. Таке значення дещо відрізняється від вітчизняних оцінок. Так, за даними Держстату в Україні у 2017 р. калорій-

ність раціону була 2707 ккал на добу, що лише на 8% перевищує гранично допустимий (пороговий) рівень добової калорійності харчування (2500 ккал на добу). Це менше, ніж мінімальний фізіологічний норматив Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) - 3000 ккал на добу. При цьому калорійність раціону перевищує гранично допустимий рівень для вказаного індикатора, встановлений Методикою - 2500 ккал.

Для порівняння: у 2017 р. в Польщі згаданий показник становив 3485 ккал на добу, Угорщині - 2968, Болгарії - 2877 ккал на добу.

Водночас висока оцінка добового рівня харчування не показує якісний склад раціону людини. Низький рівень доходів не дозволяє українцям повноцінно харчуватися, раціон населення України залишається незбалансованим відповідно до сучасних уявлень про здорове харчування, згідно з якими МОЗ України встановив раціональні норми (табл. 3). Здебільшого це жири-вуглеводне харчування: українці споживають більше норми хліба, картоплі, тоді як плодів та ягід і продуктів тваринного походження у раціоні недостатньо. Разом із тим слід зазначити, що 29% середньодобового раціону українців забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринництва. Подібна ситуація спостерігається і в країнах ЄС, зокрема в Угорщині - 31 %, Польщі - 27, Болгарії - 22%.

3. Оцінка рівня достатності споживання продовольчих продуктів в Україні, 2017 р.

(на особу на рік, кілограмів)

Показник	Раціональна норма споживання*	Фактичне споживання	Індикатор достатності споживання (гр. 3 : гр. 2), %
1	2	3	4
Хліб і хлібопродукти	101,0	100,8	1,00
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	51,7	0,65
Молоко і молокопродукти	380,0	200,0	0,53
Риба і рибопродукти	20,0	10,8	0,54
Яйця, млн шт.	290	273	0,94
Овочі та баштанні	161,0	159,7	0,99
Плоди, ягоди та виноград	90,0	52,8	0,59
Картопля	124,0	143,4	1,16
Цукор	38,0	30,4	0,8
Олія рослинна всіх видів	13,0	11,7	0,9

*За даними МОЗ України.

Джерело: [11].

Залежність від постійної продовольчої допомоги GFSI оцінюється як один бал із двох можливих. В Україні цей показник оцінено на рівні 1, тоді як середньосвітовий рівень становить 1,1. Він показує чи є країна одержувачем постійної продовольчої допомоги, тобто враховується чи постійно країна

одержує неадресну допомогу задля посилення продовольчої безпеки протягом останніх п'яти років.

Останні роки на сході України мають місце загрозливі явища недостатності забезпечення потреб населення на постраждалих від конфлікту територіях. У рамках надзвичайної

операції Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) ООН було надано продовольчу допомогу внутрішньо переміщеним особам; людям, що повертаються на місця постійного проживання, і людям, які проживають у постраждалих від військового конфлікту регіонах, які не тільки позбулися будинків і засобів для існування, а й втратили можливість вирощувати та власноруч виробляти продукти. Всесвітня продовольча програма (ВПП) ООН допомагала населенню, надаючи продуктові кошики та грошову допомогу для закупівлі продуктів. До складу продуктового кошика входили макарони, пшеничне борошно, квасоля, м'ясні і рибні консерви, гречка, цукор, сіль і рослинна олія. Для забезпечення харчових потреб населення надавалася грошова допомога в обсязі 450 грн на особу в місяць. Таким чином, завдяки цій програмі 141 682 особи отримали продовольчу допомогу (кількість людей з продовольчими потребами в Україні за оцінками ВПП становить 1,1 млн осіб) [4]. На сьогодні така програма припинена і фінансування продовольчої допомоги в Україні Всесвітньою продовольчою програмою не відбувається.

Наступний показник цього блоку - *обсяг державних витрат на наукові дослідження* в галузі сільського господарства становить 12,5%, що менше за середньосвітовий рівень на 3,1%. Для порівняння: у Польщі та Угорщині цей показник у 2017 р. знаходився на рівні 37,5%, у Білорусі - навіть 41,4%.

На фоні загального зниження фінансування науки в Україні відбувається зменшення кількості організацій, які здійснюють наукові дослідження й розробки, та диверсифікація джерел фінансування наукових досліджень за рахунок посилення участі вітчизняних науковців у міжнародних наукових проектах. Відзначається також дисбаланс фінансування за напрямками досліджень: у структурі розподілу обсягу фінансування досліджень і розробок за галузями наук найбільшу питому вагу мають технічні науки 7514,76 млн грн (65,2%), тоді як фінансування наукових досліджень у галузі сільського господарства становить лише 642 млн грн (5,6%) [2].

Оцінка групи показників, пов'язаних з *інфраструктурним забезпеченням* (сільськогосподарської, дорожньої та портової інфраструктури) продовольчого комплексу також свідчить про відставання від середньосвітових показників. За даними рейтингу стан

сільськогосподарської, дорожньої та портової інфраструктури оцінюється гірше за середньосвітовий рівень на 17%, 20,4 та 27,9% відповідно. Натомість у групі референтних країн стан сільськогосподарської, дорожньої та портової інфраструктури значно вищий: у Польщі (70%, 50 та 75% відповідно), в Угорщині (71,3%, 75 та 50% відповідно). У Білорусі розвиток інфраструктури оцінюється однаково з Україною (41,7%, 25 та 25% відповідно).

За даними Міністерства інфраструктури, у зв'язку з обмеженим фінансуванням майже 90% автомобільних доріг загального користування не ремонтували понад 30 років. Відтак автомобільні дороги загального користування (169,6 тис. км) не відповідають сучасним вимогам як за міцністю (39,2%), так і за рівністю (51,1%) [8].

Наразі існують також серйозні проблеми у сфері портової інфраструктури. В Україні наявна низка потужних морських портів, проте через низький рівень розвитку логістики та недостатню взаємодію між різними видами транспорту виробники харчової продукції у більшості регіонів не можуть ефективно нею скористатись. Основні проблеми пов'язані з концентрацією вантажопотоків, нерозвиненістю контейнерної інфраструктури у терміналах морських портів і в цілому мультимодальної інфраструктури для наступної обробки контейнерів. Існує потреба в розвитку глибоководних портів, відродженні внутрішніх маршрутів, створенні мультимодальної логістичної інфраструктури.

Наступний індикатор, що формує фізичну доступність продовольства, це *волатильність сільськогосподарського виробництва*, який оцінено на рівні 84,6%, що характеризує стандартне відхилення зростання сільськогосподарського виробництва за останні двадцять років. Порівнюючи цей показник з рівнем країн-сусідів можна зазначити, що стан волатильності сільськогосподарського виробництва вищий, ніж в Угорщині (65,1%) і нижчий, ніж у Польщі (90,5%) та Білорусі (89,2% відповідно).

До індикаторів, які негативно впливають на продовольчу безпеку держави, представлених у цій категорії, можна віднести *високий рівень корупції та ризики, пов'язані з політичною стабільністю*. Вони гірші за середньосвітовий рівень відповідно на 37,6 та 35,0%.

Водночас існують й позитивні чинники, що вплинули на показник фізичної доступ-

ності продовольства: *міра втрати харчових продуктів після збору врожаю* у співвідношенні до загальної внутрішньої пропозиції рослинницької та тваринницької продукції нижча за середньосвітову на 5,5% – 3,7% у 2017 р. Це близько до рівня країн-сусідів: у Польщі втрата сільськогосподарської сировини після збору врожаю також становить 3,7%, в Угорщині – 2,7%, тоді як у Білорусі найменша – 2,1%.

Оцінка *впливу урбанізації* (темпи приросту ВВП мінус зростання темпів розвитку міст) як міра спроможності країни фінансувати навантаження, спричинені урбанізацією, та забезпечувати продовольчу безпеку показує, що український продовольчий комплекс задовольняє потреби в харчуванні міського населення на достатньому рівні – 2,7% (вище за середньосвітовий на 8,2%).

Натомість у світі сьогодні поглиблюється проблема продовольчої безпеки саме для міського населення, адже велика кількість незабезпечених людей, вразливих від недоїдання, проживають саме в містах. До того ж, у великих містах значна кількість продовольства просто викидається, і це дозволяє населенню, яке потерпає від голоду, безоплатно отримувати деякі види продуктів, хоча й низької якості.

За третьою складовою рейтингу – *якість і безпека продовольства* – Україна посіла 46 місце за співвідношенням п'яти факторів, з яких лише один мав від'ємне значення. Натомість інші досягали значення, вищого за середньосвітовий рівень, що позитивно характеризує рівень якості українського продовольства. Зокрема, *диверсифікація дієти*, а саме частка продуктів, які містять крохмаль (крім зернових, коренеплодів та картоплі) у загальному споживанні дієтичної енергії становить 67,2% (вище за середньосвітовий рівень на 11,2%).

Корисний склад українського продовольства також має високий рівень. Так, наявність мікроелементів заліза та вітаміну А у харчових продуктах становить 32,9% (вище за світовий рівень на 31%). Однак *відсутність моніторингу харчування* та нагляду (індикатор, що вимірює, чи контролює держава стан харчування населення, включає збір даних про недоїдання, порушення харчування) суттєво погіршив позиції України за цією складовою продовольчої безпеки, оскільки виявився нижчим за середньосвітовий рівень на 83,2%. Також негативно позначилася на величині інди-

катора низька оцінка складової, яка визначає зобов'язання уряду щодо підвищення стандартів харчування в Україні (нижча за середньосвітовий рівень на 14,7%).

Одним із показників якості харчових продуктів є *індикатор вимірювання ваги спожитого якісного білка*, який визначається за наявністю дев'яти незамінних амінокислот у середній національній дієті. Якість українського білка за цим індикатором становить 98,4%, що вище за середньосвітовий рівень на 18,1 %.

Відзначається також високе значення показника *доступу до питної води* – частина населення, що має доступ до питної води – 96,3%, що вище за середньосвітовий рівень на 19,2%.

Незважаючи на досягнення високого рівня індикаторів якості харчових продуктів, існує проблема антимікробної резистентії (AMR) через широке використання у сільському господарстві антибіотиків. Це спричиняє низку негативних наслідків, оскільки знижує ефективність лікування багатьох хвороб і навіть призводить до летальних випадків. Щорічно від наслідків, пов'язаних з антимікробною резистенцією, у світі помирає майже 700 тис. осіб (для порівняння: від раку – 8,2 млн осіб, у ДТП – 1,2 млн осіб). За прогнозами експертів масштаби вищевказаної проблеми зростатимуть: до 2050 р. щорічна смертність від наслідків антимікробної резистентії зросте до 10 млн осіб/рік, тобто буде більшою, ніж смертність від раку [12]. Крім того, AMR може стати причиною значних та глобальних витрат на охорону здоров'я, інших економічних та соціальних втрат.

Слід звернути увагу на тенденцію збільшення використання в переробці сировини значної кількості хімічних реагентів та натуральних замінників. Позитивні ефекти від їх використання (збільшення термінів придатності та скорочення витрат на одиницю виготовленої продукції) нівелюються негативним впливом на здоров'я споживача.

Крім цього, ще необхідно розглянути такий важливий показник оцінки рівня продовольчої безпеки, що включений до вітчизняної Методики, як *імпортозалежність країни за окремим продуктом*. Граничний критерій для цього індикатора встановлений на рівні 30%. За наведеними даними, Україна має високий рівень самозабезпечення продовольчими продуктами: задоволення потреб по більшості з них на понад 90% відбувається за

рахунок внутрішнього виробництва (табл. 4). Однак така позиція як «риба та рибопродукти» має значення значно вище за порогове – 73%. Це досягається переважно за рахунок імпорту морської риби (при цьому споживання риби і рибопродуктів залишається нижчим за рекомендовані норми харчування). Пере-

вищено критерій імпортозалежності і по таких групах продуктів, як «олія рослинна всіх видів» та «плоди, ягоди та виноград», де він становить відповідно 48 та 37%. Пов'язано це зі значним обсягом імпорту тропічних олій та екзотичних плодів.

4. Рівень самозабезпечення продовольчими продуктами в Україні, 2017 р.

Показник	Обсяг імпорту, тис. т	Обсяг внутрішнього продовольчого споживання, тис. т	Індикатор самозабезпечення
Хліб і хлібопродукти	210	5655	0,96
М'ясо і м'ясопродукти	233	2195	0,89
Молоко і молокопродукти	132	8496	0,98
Риба і рибопродукти	338	460	0,27
Яйця, млн шт.	7	670	0,99
Овочі та баштанні	129	6783	0,98
Плоди, ягоди та виноград	819	2242	0,63
Картопля	18	6091	1,00
Цукор	7	1290	0,99
Олія рослинна всіх видів	239	496	0,52
У. т. ч. олія соняшникова	1	450	1,00

Джерело: Побудовано за даними Держстату України [9].

Висновки. Аналіз рівня продовольчої безпеки за широким колом показників засвідчив, що Україна має всі можливості не тільки для забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку, а й здатна здійснити істотний вплив на її зміцнення на світовому рівні. Позиції в Глобальному індексі продовольчої безпеки можуть бути суттєво зміцнені за рахунок «непродовольчих» чинників – досягнення політичної стабільності, покращення макроекономічної ситуації, зростання доходів населення, ефективної політики держави, спрямованої на подолання високої диференціації в доходах і споживанні різних соціальних груп, боротьби з корупцією, стимулювання наукової сфери. Також для покращення позицій України в рейтингу глобальної продовольчої безпеки необхідно зосередити увагу на створенні ефективної системи державного регулювання ринку продовольства, яка б включала розробку та впрова-

дження моніторингу харчування населення, встановлення прозорого механізму надання державних гарантій безпечності та якості харчових продуктів, а також імплементацію українського нормативно-правового законодавства відповідно до європейської практики, а саме регламентів ЄС у царині забезпечення безпечності та якості харчових продуктів. Подальшого поглибленого дослідження потребують проблеми: подолання сировинного дефіциту в переробній ланці продовольчого комплексу; становлення партнерських відносин між сільськогосподарськими виробниками, переробниками та торговельними підприємствами; модернізації матеріально-технічної бази виробництва; забезпечення кадрами та формування високопрофесійного рівня працівників; удосконалення системи ціноутворення; захисту національних інтересів при організації міжнародної торгівлі продовольством.

Список бібліографічних посилань

1. Агробізнес України. Звіт за 2018 рік. URL : <https://agribusinessinukraine.com/>.
2. Аналітична довідка Міністерства освіти і науки України «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf>.
3. Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства / [Ю. О. Лупенко, О. М. Шпичак, В. Я. Месель-Веселяк та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 74 с.

Reference

1. Ahrobiznes Ukrainy. Zvit za 2018 rik [Agribusiness of Ukraine. Report for 2018]. (2018). Retrieved from: <https://agribusinessinukraine.com> [In Ukrainian].
2. Stan rozvytku nauky i tekhniki, rezultaty naukovo i naukovu-tekhnichnoi diialnosti za 2016 rik: analitychna dovidka Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [State of development of science and technology, results of scientific and scientific and technical activity for 2016: analytical certificate of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2017). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> [In Ukrainian].

4. Звіт Всесвітнього Гуманітарного Саміту 2018. URL : https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ukr_WFP%20Ukraine%20Country%20Brief%20June%202016_0.pdf.

5. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.

6. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. Антология экономической классики: в 2 т. Москва : Экономика, 1993, Т. 2. С. 5-134.

7. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007р. № 1379. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF/>.

8. Міністерство інфраструктури України. Стан розвитку транспорту України. URL : <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html>.

9. Офіційний сайт Держстату України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

10. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 43-50.

11. Продовольча безпека в Україні у 2017 році. Огляд основних індикаторів. Економічний дискусійний клуб. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2017-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv>.

12. Проблема антимікробної резистентності (AMR). Асоціація тваринників України. URL : <https://usba.com.ua/index.php/kontakti>.

13. Розвиток торгівлі та захист прав споживачів. Міністерство економічного розвитку та торгівлі. URL : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>.

14. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3-16.

15. Сичевський М. П., Дейнеко Л. В. Організаційно-економічна сутність категорії «Продовольча система». *Продовольчі ресурси. Сер. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 4 - 9.

16. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku>.

17. Юзефович А. Е. Продовольчі ресурси і соціальний прогрес. *Продовольчі ресурси. Сер. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 27-32.

18. Як використовуються бюджетні кошти на підтримку фермерських господарств. URL : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=39482&cat_id=39438.

19. Index of Economic Freedom, an annual guide published. The Heritage Foundation, Washington. URL : <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

20. Food Security & Nutrition around the World 2018. Report jointly prepared by FAO, IFAD, UNICEF, WFP. URL : <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>.

21. Global Food Security Index 2018. The Economist Intelligence Unit. URL : <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>.

22. GDP per capita. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data file. URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&locations=UA&start=1987&view=chart>.

23. Poverty and shared prosperity 2018. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. URL : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf>.

24. Schmidhuber J., Tubiello F. Global food security under climate change. (2007). URL : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2148361/>.

3. Lupenko, Yu.O. (2013). *Balansy silskogospodarskoi produktsii ta prodovolstva [Balances of agricultural products and food]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NSTs IAE [In Ukrainian].

4. Zvit Vsesvitnoho Humanitarnoho Samitu 2018 [Report of the World Humanitarian Summit]. (2016). Retrieved from: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ukr_WFP%20Ukraine%20Country%20Brief%20June%202016_0.pdf [In Ukrainian].

5. Kvascha, S.M. (2000). *Zovnishnoekonomichna diialnist APK Ukrainy: stan, stratehiia i taktyka rozvytku [Foreign economic activity of Ukrainian agribusiness: status, strategy and developmental tactics]*. Kyiv: "NICHLAWA" [In Ukrainian].

6. Maltus, T.R. (1993). *Opyt o zakone narodonaseleennja. Antologija jekonomicheskoi klassiki: v 2 t. [Experience about a law of population. Anthology of economic classics: in 2 volumes]*. Moscow: Jekonomika [In Russian].

7. Metodika viznachennja osnovnih indykatoriv prodovolchoi bezpeki, zatverdzhena postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy "Dejaki pitannja prodovolchoi bezpeki" vid 05.12.2007 r. № 1379 [Methodology for determining the main indicators for food security, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some food security issues" dated 5.12.2007, No. 1379]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [In Ukrainian].

8. Stan rozvytku transportu Ukrainy [The state of transport development in Ukraine]. (n.d.). *Ministerstvo infrastruktury Ukrainy*. Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html> [In Ukrainian].

9. Ofitsiyni sait Derzhstatu Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [In Ukrainian].

10. Pashaver, B.Y. (2006). Suchasnyj stan prodovolchoi bezpeki [Current state of food security]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 43-50 [In Ukrainian].

11. Prodovolcha bezpeka v Ukraini u 2017 roci. Oglyad osnovnih indykatoriv [Food security of Ukraine in 2017. Overview of the main indicators]. (2018). *Ekonomichyi dyskusiyni klub*. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2017-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv> [In Ukrainian].

12. Problema antymikrobnioi rezystentsii (AMR) [Antimicrobial resistance problem (AMR)]. (n.d.). *Asotsiatsiia tvarynykiv Ukrainy*. Retrieved from: <https://usba.com.ua/index.php/kontakti> [In Ukrainian].

13. Rozvytok torhivli ta zakhyst prav spozhyvachiv [Trade development and consumer protection]. (n.d.). *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku ta torhivli*. Retrieved from: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> [In Ukrainian].

14. Sabluk, P.T. & Luzan, Yu.Ya. (2011). Osnovni naprjamy udoskonalennja derzhavnoi agrarnoi polityky v Ukraini [The main directions of improving the state agrarian policy in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 3-16 [In Ukrainian].

15. Sychevskiy, M.P. & Deineko, L.V. (2014). Organizacijno-ekonomichna sutnist kategorii "Prodovolcha sistema" [Organizational-economic essence of the category "Food system"]. *Prodovolchi resursy, Ser.: Ekonomichni nauky*, 3, pp. 4-9 [In Ukrainian].

16. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable development goals for 2016-2030]. (n.d.). Retrieved from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku> [In Ukrainian].

17. Yuzefovych, A.E. (2014). Prodovolchi resursy i socialnyi progres [Food resources and social progress]. *Prodovolchi resursy. Ser.: Ekonomichni nauky*, 3, pp. 27-32 [In Ukrainian].

18. Yak vykorystovuiutsia biudzhetni koshty na pidtrymku fermerskykh gospodarstv [How budget funds are used in support of farms]. (n.d.). Retrieved from: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=39482&cat_id=39438 [In Ukrainian].

19. Index of economic freedom, an annual guide published. Washington: *The Heritage Foundation*. Retrieved from: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine> [In English].

20. Food security & nutrition around the world. (n.d.). *Report jointly prepared by FAO, IFAD, UNICEF, WFP*. Retrieved from: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en> [In English].

21. Global food security index 2018. Retrieved from: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine> [In English].

22. GDP per capita. *World Bank national accounts and OECD National Accounts data file*. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&locations=UA&start=1987&view=chart> [In English].
23. Poverty and shared prosperity 2018. (2018). *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf> [In English].
24. Schmidhuber, J. & Tubiello, F. (2007). Global food security under climate change. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2148361> [In English].

Sychevskiy M.P. Global food security and Ukraine's place in its achievement

The purpose of the article is to reveal the state of Ukraine's food security and assess the possibility of increasing Ukraine's contribution to strengthening global food security in the face of modern internal and external challenges.

Research methods. The article uses general scientific research methods, in particular: analytical generalizations for systematizing and summarizing current views on global food security; induction and deduction for analysing the state of food security in Ukraine and determine positions of some countries of the world in the global food security index; statistical comparison and grouping for study of food consumption and food costs, assessing adequacy of consumption and a level of self-sufficiency in food products of Ukraine; graphic for visual display of the statistical analysis results in terms of production and foreign trade of food industry products.

Research results. Current trends in food production and consumption, which determine the level of global food security, and assessment of Ukraine's potential to enhance domestic and global food security were presented. Using an indicator named the Global Food Security Index (GFSI) and main indicators of food security calculated according to the domestic methodology, as well as other foreign and domestic sources, an assessment of the state of food security was presented for a wide range of its components and compared to reference countries.

Elements of scientific novelty. Ukraine's place in the global food market was determined on basis of the comparative analysis of the Global Food Security Index, which made it possible to substantiate possibilities of the food industry in strengthening global food security in terms of internal and external challenges.

Practical significance. The results can be used in a process of further scientific study of an important scientific problem, in particular shaping the food security of Ukraine and determining its contribution to strengthening global food security. Tabl.: 4. Figs.: 1. Refs.: 24.

Keywords: food security; integration; indicators of food security; state regulation; consumption; food market; food safety and quality.

Sychevskiy Mykola Petrovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of Institute of Food Resources of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (4a, Ye. Sverstiuka st., Kyiv)

E-mail: sychevskiy@ipr.net.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5672-9189>

Сычевский Н.П. Глобальная продовольственная безопасность и место Украины в её достижении

Цель статьи - рассмотреть состояние продовольственной безопасности Украины и оценить возможности роста вклада Украины в укрепление глобальной продовольственной безопасности в условиях современных внутренних и внешних вызовов.

Методика исследования. Использованы общенаучные методы исследования, в частности, аналитических обобщений - для систематизации современных взглядов на глобальную продовольственную безопасность; индукции и дедукции - для анализа состояния продовольственной безопасности в Украине и определения позиций отдельных стран мира в индексе глобальной продовольственной безопасности; статистического сравнения и группировки - для исследования потребления пищевых продуктов и расходов на питание, оценки достаточности потребления и уровня самообеспечения продовольственными продуктами Украины; графического - для наглядного отображения результатов статистического анализа по объемам производства и внешней торговли продукцией пищевой промышленности.

Результаты исследования. Рассмотрены современные тенденции в производстве и потреблении продовольствия, определяющие уровень глобальной продовольственной безопасности, оценено потенциал Украины относительно усиления внутренней и глобальной продовольственной безопасности. На основе использования показателей Индекса глобальной продовольственной безопасности (GFSI) и основных индикаторов продовольственной безопасности, рассчитанных по отечественной методике, а также других зарубежных и отечественных источников, представлена оценка состояния продовольственной безопасности по широкому кругу ее составляющих и в сравнении с референтными странами.

Элементы научной новизны. Определено место Украины на глобальном рынке продовольствия на основе компаративного анализа с помощью Индекса глобальной продовольственной безопасности, что позволило обосновать возможности пищевой промышленности в укреплении глобальной продовольственной безопасности в условиях внутренних и внешних вызовов.

Практическая значимость. Результаты могут быть использованы в процессе дальнейшей научной проработки важной научной проблемы - формирования продовольственной безопасности Украины и определения ее вклада в укрепление глобальной продовольственной безопасности. Табл.: 4. Илл.: 1. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: продовольственная безопасность; интеграция; индикаторы продовольственной безопасности; государственное регулирование; потребление; продовольственный рынок; безопасность и качество продовольствия.

Сычевский Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Института продовольственных ресурсов НААН Украины (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4А)

E-mail: sychevskiy@ipr.net.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5672-9189>

Стаття надійшла до редакції 22.12.2018 р.

Фахове рецензування: 29.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 6 — 17.

*

**М.М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
М.І. ДМИТРУК**

Розвиток виробництва винограду в Україні

Мета статті - обґрунтувати основні напрями розвитку виробництва винограду в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод пізнання для проведення оцінки розвитку виробництва винограду сільськогосподарськими підприємствами України на сучасному етапі; методи синтезу та аналізу для розгляду характерних особливостей та тенденцій на ринку винограду; економіко-математичного моделювання та прогнозування - для визначення показників розвитку виробництва винограду на перспективу.

Результати дослідження. Обґрунтовано теоретико-методичні засади й визначено особливості формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. Проаналізовано основні чинники формування пропозиції та визначено закономірності між ними. Встановлено залежність між формуванням пропозиції та економічними результатами діяльності виноградарських підприємств. Запропоновано основні напрями формування пропозиції винограду в Україні. Визначено перспективи імпортозаміщення на ринку винограду. Проведено розрахунки щодо інвестиційного забезпечення напрямів розвитку виробництва винограду.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо визначення основних умов та напрямів розвитку виробництва винограду в Україні, обґрунтовано їх актуальність та спрямованість. Визначено результати від їх забезпечення та запровадження у практику виробників винограду. Обґрунтовано обсяги потрібних інвестицій для ефективного розвитку виробництва винограду.

Практична значущість. Розглянуті теоретико-методичні положення становлять методологічну базу для забезпечення стабільного формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами та ефективної їх діяльності. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: виноград; виробництво; розвиток; попит; напрями; сільськогосподарські підприємства.

Ільчук Микола Максимович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Дмитрук Микола Ілліч - старший викладач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Постановка проблеми. У сфері агропромислового виробництва чільне місце посідає виноградарство, основна продукція якого використовується переважно за двома напрямками. Перший представлений свіжим столовим виноградом, що використовується для споживання населенням, другий - виноградом технічних сортів, що слугує сировиною для виноробних підприємств. Тобто від розвитку виробництва винограду залежить рівень задоволення потреб споживачів у такій продукції та підприємств з виробництва винопродукції.

Виробництво винограду в Україні останніми роками характеризується екстенсивними ознаками. Тобто обсяг виробництва значною мірою залежить від площі плодonoсних насаджень і лише деякою від інших

факторів. При цьому навіть зростання рівня рентабельності не виявляє стимулювального впливу. Пояснити це можна тим, що у галузі зміни відбуваються дуже повільно. По-перше, закладка нових насаджень потребує значних капіталовкладень, по-друге, термін окупності вкладень достатньо тривалий, по-третє, перший більш-менш нормальний урожай можна отримати лише на 3-4-й рік після закладки винограднику. Все це стримує розвиток виробництва винограду, незважаючи на його високу економічну ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення розвитку виробництва винограду розглядається багатьма вітчизняними науковцями. При цьому особлива увага приділяється підвищенню економічної ефективності діяльності товаровиробників, інвестиційному забезпеченню їх розвитку, зростанню конкурентоспроможності вітчиз-

няних виноградарських підприємств. Серед дослідників цих питань слід виокремити таких, як О.М. Гаркуша [1], М.М. Ільчук [3, 5], О.Ю. Єрмаков [2], Ю.О. Лупенко [4] та ін. Тобто питання забезпечення умов та основних напрямів розвитку виробництва винограду широко досліджуються вченими-аграрниками. Разом із тим ця проблематика і нині залишається нагальною й актуальною, потребує наукових рекомендацій щодо забезпечення ефективного розвитку виробництва винограду та обґрунтуванню основних його напрямів.

Мета статті - обґрунтувати основні напрями розвитку виробництва винограду в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Сучасний розвиток виробництва винограду характеризується низкою нестабільних явищ. Хоча при цьому відіграє важливу роль у сфері агробізнесу, особливо для південних регіонів України. Виноград вирощують у багатьох областях України, але саме на півдні склалися найбільш сприятливі природно-кліматичні умови для його вирощування.

Лише при забезпеченні та збалансованому поєднанні необхідних умов і факторів можна досягти високої ефективності та конкурентоспроможності вітчизняної виноградарської галузі.

У 2016 р. площа виноградників у плодоносному віці в Україні становила 42,7 тис. га, що на 1,1 тис. га менше, ніж у 2010 р. Рівень виробництва винограду у 2016 р. порівняно з 2010 р. зріс на 27,7% - до 377,8 тис. т. Хоча протягом 2013-2016 рр. відбулося його зменшення від 480,2 до 377,8 тис. т. Тобто простежуються певні ознаки екстенсивного розвитку виробництва винограду. Із збільшенням площ виноградників зростає обсяг виробництва, і навпаки. Навіть рівень рентабельності не повною мірою виявляв чітке стимулююче значення у згаданій сфері.

На нашу думку, це можна пояснити залежністю розвитку виноградарства від системи умов, які повинні бути забезпечені для цього. Загалом умовно їх можна розділити на дві основні групи: організаційні та економічні (рис. 1).

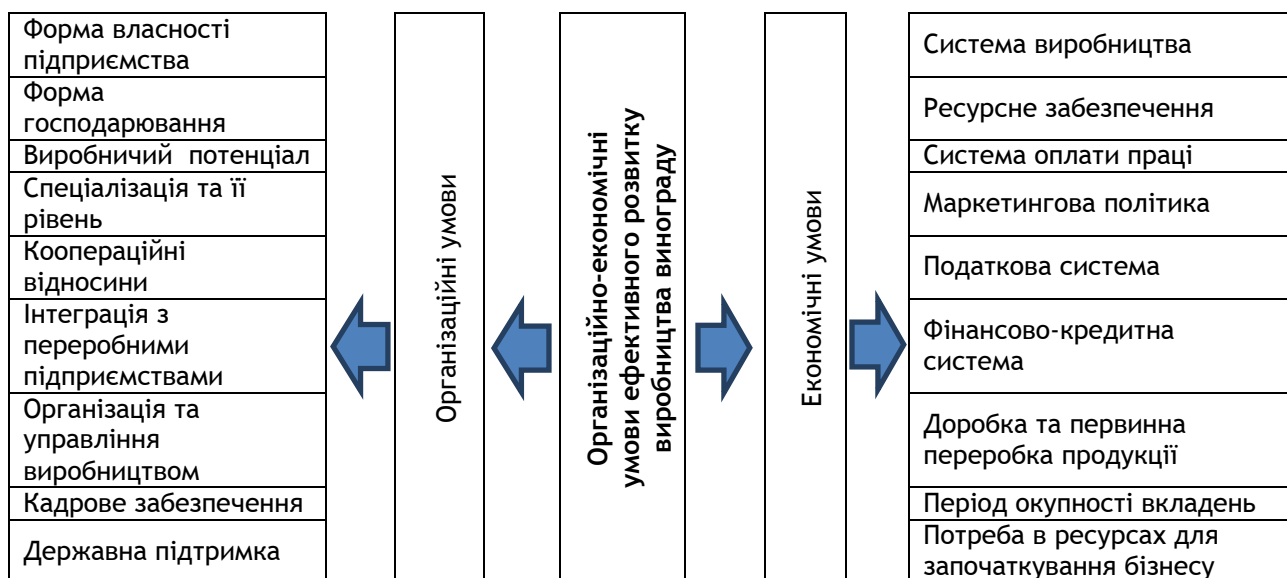

Рис. 1. Організаційно-економічні умови розвитку ефективного виробництва винограду

Джерело: Систематизовано авторами.

У сучасних умовах розвитку національної економіки розвиток виробництва агропромислової продукції базується на формуванні та задоволенні попиту, який формується за двома основними напрямками. Внутрішній попит значною мірою залежить від купівельної спроможності населення та здатності задовольнити свої потреби у продукції. Зовнішній - від конкурентоспроможності вітчизняної виноградарської продукції, яка забезпечується належним рівнем якості та безпечності, а також рівнем цін реалізації.

Одним із напрямів розвитку виноградарства є задоволення попиту на вітчизняному ринку. Формування попиту залежить від двох основних факторів: ємність ринку та купівельна спроможність населення. За науково обґрунтованими нормами річний обсяг

споживання винограду становить близько 8 кг/люд. З урахуванням того, що у 2017 р. чисельність населення в Україні була на рівні 44,83 млн осіб, ємність вітчизняного ринку винограду становила 358 тис. т, що зіставно з валовим обсягом виробництва усього винограду в Україні в усіх категоріях господарств. Зважаючи на те, що за офіційними статистичними даними українці в середньому споживають цієї продукції лише 0,5 кг/рік, потенціал росту досягає орієнтовно 336 тис. т. Це без урахування технічного винограду на переробку. За середньої врожайності в Україні протягом останніх років 75 ц/га, для цього необхідно додатково залучити 44,8 тис. га або збільшити площі плодоносних насаджень винограду майже вдвічі.

Звідси, для ринку винограду притаманний значний потенціал росту. Вітчизняні товаровиробники мають стимул для нарощування обсягів виробництва винограду. Адже ринок не насичений і наявний значний потенціал для збільшення обсягу пропозиції. Разом із тим для нарощування рівня виробництва необхідно враховувати купівельну спромож-

ність населення - чи будуть споживачі витрачати кошти на таку продукцію. Тобто для більш ґрунтовного дослідження згаданого питання необхідно враховувати еластичність за рівнем доходів населення.

При цьому особливу увагу слід приділяти можливостям імпортозаміщення, оскільки обсяг імпорту характеризує реальний обсяг попиту, який споживачі задовольняють уже зараз. Адже закупівля винограду за кордоном свідчить, що українські споживачі здатні витрачати на це власні кошти.

У 2017 р. Україна в цілому імпортувала близько 47 тис. т винограду на майже 34,4 млн дол. США (табл. 1). Основними імпортерами були Туреччина, Іран та Індія. Так, з Туреччини переважно завозили свіжий столовий виноград, тоді як сушений - з Ірану. Загалом на Туреччину припадало 80,1% усього закупленого свіжого винограду. І хоча його вартість була порівняно вищою, ніж у Молдові, українські споживачі віддавали перевагу саме турецькому. Конкурентоспроможність останнього виявилася вищою за рахунок його вищої якості.

1. Структура імпорту винограду в Україні у 2017 р.

Показник	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США	Ціна, дол. США/т
Виноград свіжий та сушений			
Усього	47039765	34359	730
У тому числі:			
Туреччина	28296200	17602	622
Іран	8766276	7719	881
Індія	2337180	2550	1091
Виноград свіжий столовий			
Усього	32765450	20864	637
У тому числі:			
Туреччина	27745731	16703	602
Молдова	2985308	1355	454
Виноград сушений			
Усього	14274036	13494	945
У тому числі:			
Іран	8750242	7706	881
Індія	2168500	2391	1103
Узбекистан	2651153	2129	803

Джерело: За даними Державної служби статистики України.

Значний обсяг імпорту винограду та продукції з нього вказує на існування незадоволеного попиту на внутрішньому ринку. Україна імпортувала майже 32,8 тис. т свіжого винограду і 14,3 тис. т сушеного. Стимулю-

вання розвитку вітчизняного виноградарства лише для зменшення залежності від поставок з інших країн свіжого винограду дозволить розширити площі виноградних насаджень орієнтовно на 4,4 тис. га за середньої

врожайності 75 ц/га. А з урахуванням сушеного винограду збільшення площ виноградних насаджень може додатково досягти 7,6 тис. га. Тобто імпортозаміщення лише столового винограду здатне створити передумови для збільшення площ винограду на майже 12 тис. га.

Зважаючи на наведене вище, можна стверджувати, що імпортозаміщення виступає одним із важливих напрямів розвитку виноградарства. Оскільки той обсяг винограду, що завозиться з інших країн, вже покривається реальними інвестиціями населення. Разом із тим збільшення площ винограду доцільне та обґрунтоване насамперед для підприємств південних областей України (Миколаївська, Херсонська та Одеська), адже тут можливе залучення земельних масивів різних форм власності та користування. В Закарпатській області розширювати площі виноградників проблематично через обмеженість землі. Крім того, забезпечення розширення площ рекомендовано проводити на базі існуючих виноградарських підприємств. У них вже наявна відповідна інфраструктура, необхідна техніка, кваліфіковані фахівці, досвід господарювання, що дозволить зменшити обсяг капітальних інвестицій для проведення запланованих заходів.

Інший напрям розвитку виноградарства в Україні - це підвищення якості продукції та забезпечення її безпечності. Вітчизняний виноград має низьку конкурентоспроможність на світовому ринку, де однією з причин виступає його якість.

Підтвердженням цього може бути дослідження експорту українського винограду. Так, у 2017 р. з України було експортовано 104,5 тис. т винограду на 105,3 тис. дол. США (табл. 2). Основними країнами-експортерами були Білорусь, Молдова та Нідерланди. Серед них на Білорусь припадало 86,4% усього реалізованого свіжого столового винограду. Тобто основним покупцем свіжого вітчизняного винограду стала саме ця країна. Інші гравці ринку не виявляють зацікавленості до його закупівлі в Україні.

Необхідні тенденції простежуються на ринку сушеного винограду. У загальній структурі його експорту 69,6% становить Молдова. Хоча тут слід відзначити зростання зацікавленості інших покупців. Так, у 2017 р. 16,8% виручки від експорту сушеного винограду припадало на Нідерланди. Звідси, на міжнародному ринку зростає інтерес до такої української продукції. Проте основною причиною тут швидше за все є ціна, що пропонується.

2. Структура експорту винограду з України у 2017 р.

Показник	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США	Ціна, дол. США/т
Виноград свіжий та сушений			
Усього	104557,0	105,3	1006,7
У тому числі:			
Білорусь	79865,0	43,1	539,6
Молдова	15114,0	38,5	2544,6
Нідерланди	4875,0	9,3	1911,9
Виноград свіжий столовий			
Усього	81890,0	49,9	609,8
У тому числі:			
Білорусь	79865,0	43,1	539,6
Виноград сушений			
Усього	22668,00	55,3	2440,60
У тому числі:			
Молдова	15114,0	38,5	2544,57
Нідерланди	4871,0	9,3	1910,45

Джерело: За даними Державної служби статистики України.

Як наголошують О.Ю. Єрмаков та В.В. Удахін, «в ринкових умовах господарювання виноградарським підприємствам України для забезпечення економічної ефективності галузі необхідно постійно здійснювати заходи щодо інтенсифікації виробництва винограду» [2, с. 37].

Зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції виноградарської галузі потребує підвищення її якості, що можна досягти за рахунок удосконалення системи виробництва та інтенсифікації. За О.М. Гаркушею, формування ефективного виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК Ук-

раїни значною мірою залежить від розвитку саме сировинної бази, яка представлена сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення [1].

За даними дослідників, якість продукції у виноробстві на 70-80% залежить від сировини, тобто винограду, який поставляють виноградарські підприємства. При цьому значну увагу необхідно приділяти не конвенційному землеробству, а сучасному інноваційному. Останнім часом набувають поширення технології із застосуванням різноманітних мікро-, макро- та нанопрепаратів. Вони також доводять свою ефективність за рахунок підвищення коефіцієнта корисної дії, покращуючи при цьому кінцевий результат за мінімізації витрат.

Важливим напрямом забезпечення ефективного розвитку виробництва продукції виноградарства є його екологізація. Використання мінеральних та синтетичних добрив хоча й забезпечує певний тимчасовий ефект, але в перспективі це призводить до ряду негативних наслідків: зменшення вмісту гумусу у ґрунті, залишки хімічних речовин, забруднення ґрунтових вод, зниження якісних показників продукції, що виробляється і т.д. Основними причинами цього можуть бути неякісні добрива та засоби захисту рослин, що застосовуються, несвоєчасне та нераціональне їх використання, перевищення норм та порушення технології внесення, недосвідченість агрономічної служби, людський фактор.

Тому заслуговує на більшу увагу поглиблення застосування біологічних, екологічних та органічних технологій, які мінімізують хімічне навантаження на рослину та навколишнє середовище. З іншого боку, продукція, вирощена за таких технологій, користується більшим попитом на ринку, реалізується за вищими цінами, що сприяє зростанню економічної ефективності виробництва винограду.

Забезпечення умов та напрямів розвитку виробництва винограду потребує визначення джерел фінансування. При цьому слід відзначити активну державну позицію. Так, згідно з програмою державної підтримки розвитку садівництва та виноградарства за рахунок Державного бюджету України може бути відшкодована вартість садивного матеріалу (до 80%) та крапельного зрошення.

У процесі дослідження було проведено розрахунки потреби інвестицій на закладку

винограднику. Узагальнюючи отримані результати можна стверджувати, що на закладку 1 га винограднику необхідно близько 250 тис. грн, з них близько 80-90 тис. грн припадає на саджанці і 40-45 тис. грн на крапельне зрошення.

З урахуванням основних положень програми державної підтримки розвитку садівництва та виноградарства, постанови Кабінету Міністрів України №587 від 15 липня 2005 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» [8] та наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.03.2018 №151 «Про затвердження нормативів, у межах яких проводиться компенсація у виноградарстві, садівництві і хмелярстві, форм звітності та переліку обладнання, механізмів і техніки» [7] відшкодування вартості садивного матеріалу у розмірі 22 грн за саджанець винограду.

За розробленими спеціалістами методами оцінки ефективності підприємницької діяльності, складання різноманітних видів планів [3, 5] та типовими технологічними картами закладки виноградних насаджень на 1 га винограднику необхідно близько 3 тис. саджанців. Тобто за рахунок державної підтримки з Державного бюджету України може бути відшкодовано 60-70 тис. грн, що становитиме до 30% вартості закладки нових насаджень. З урахуванням інвестицій на крапельне зрошення державна допомога досягне 50% вартості закладки винограднику.

Це може суттєво вплинути на розвиток виробництва винограду в Україні. Така державна підтримка стимулюватиме закладку нових насаджень, що дозволить підвищити обсяг валового виробництва у перспективі (рис. 2).

Імпортозаміщення на ринку винограду та удосконалення системи виробництва дозволить покращити ситуацію у галузі виноградарства. Значна ємність ринку та рівень його насичення вказують на те, що подальше зростання виробництва може бути забезпечене товаровиробниками, а попит повністю поглине додатковий обсяг пропозиції.

Виконання запланованих заходів потребує значних інвестицій, частина яких може бути забезпечена за рахунок державної програми підтримки розвитку садівництва та виноградарства (табл. 3).

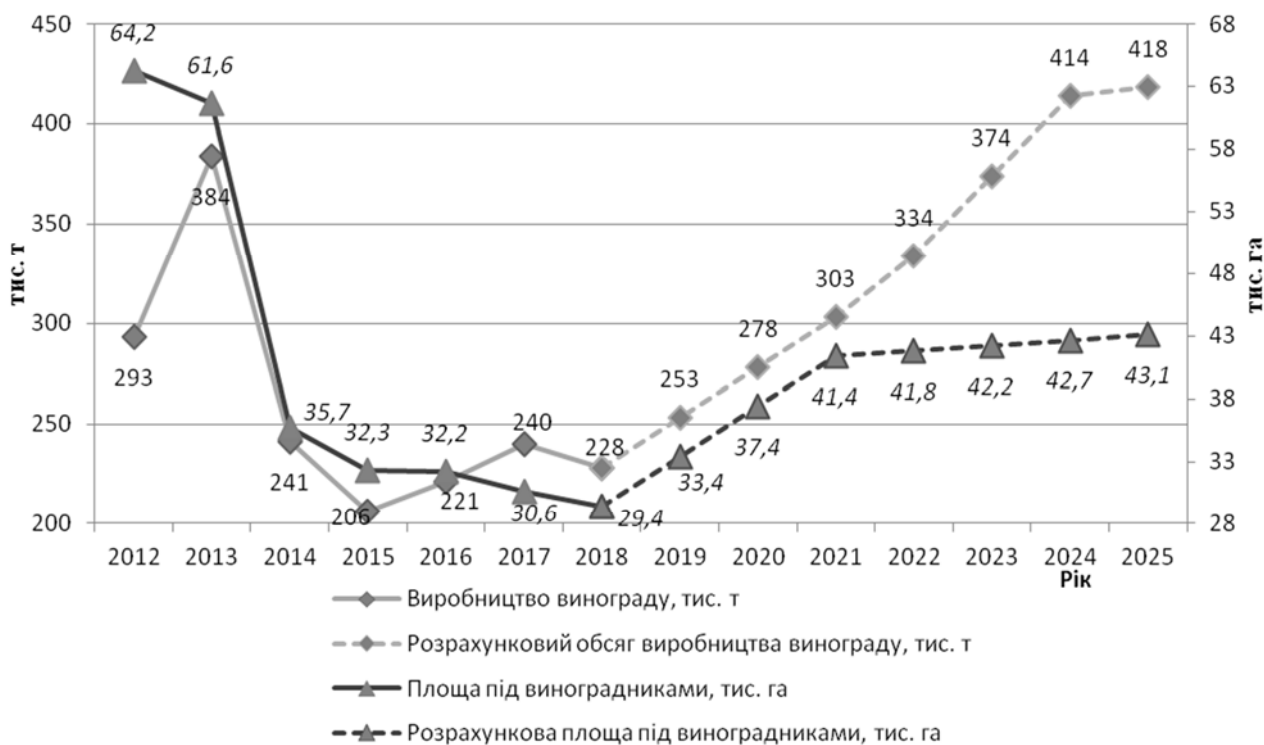

Рис. 2. Розвиток виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах України на перспективу

Джерело: Розраховано авторами з використанням даних Державної служби статистики України.

Перспективи розвитку розраховувалися двома етапами: на період до 2025 р. та з 2025-го по 2030 р. На першому етапі передбачається забезпечення імпортозаміщення як важливого напрямку фактора розвитку. Для цього необхідно додатково закласти

12 тис. га виноградників у південних областях України. Надалі планується збільшення виробництва винограду для підвищення рівня завантаження виробничих потужностей переробних підприємств на 10% до 2030 р.

3. Інвестиційне забезпечення розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах

Показник	До 2025 р.		До 2030 р.	
	південні області України	у тому числі Херсонська область	південні області України	у тому числі Херсонська область
Кількість підприємств, од.	97	11	97	11
Площа закладки нових насаджень, тис. га	13,7	1,8	15,9	2,1
у середньому на одне підприємство, га	141,2	163,6	163,9	190,9
Приріст зростання виробництва, тис. т	190,0	24,7	225,0	29,3
у середньому на одне підприємство	2,0	2,2	2,3	2,7
Потреба в інвестиціях, млн грн	3425,0	445,3	3975,0	516,8
у середньому на одне підприємство	35,3	40,5	41,0	47,0

Із них:				
за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства	959,0	124,7	1113,0	144,7
у середньому на одне підприємство	9,9	11,3	11,5	13,2
Окупність інвестиційного проекту, років*	8	7	8	7

* Термін окупності розраховувався виходячи з незмінних обсягів інвестицій на 1 га винограднику та без врахування інфляції.

Джерело: Розраховано авторами.

Отже, для виноградарської галузі України притаманний значний потенціал розвитку. Останній повною мірою може бути забезпечений товаровиробниками, що мають всі необхідні умови для цього. Окрім задоволення потреб споживачів це позитивно вплине на економічну ефективність сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на вирощуванні винограду, соціальну ситуацію через залучення додаткових найманих працівників та обсяги податкових відрахувань до бюджетів різних рівнів.

Висновки. Ситуація у виноградарській галузі характеризується нестабільними явищами. З одного боку, потенціал росту значний, тоді як з іншого - обсяг виробництва зменшується, конкурентоспроможність готової продукції низька. Важливими напрямками розвитку виробництва винограду виступають імпортозаміщення, удосконалення технологій виробництва, підвищення якості та безпечності продукції вітчизняних виробників винограду.

Забезпечення проведення запланованих заходів дозволить збільшити площі виноградників до 2025 р. на 13,7 тис. га та обсяг виробництва на 190 тис. т. Для цього необхідно залучити близько 3,4 млрд грн, із них

959 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. З урахуванням частки Херсонської області у загальнодержавній структурі виноградарства України можна стверджувати, що в регіоні до 2025 р. буде закладено 1,8 тис. га, що забезпечить приріст виробництва на 24,7 тис. т. Для цього необхідно залучити 445,3 млн грн, у том числі 124,7 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. Термін окупності інвестицій становитиме 8 років по Україні та 7 років у Херсонській області за рахунок вигіднішої ситуації у виробництві винограду в області, ніж у середньому по Україні.

Із розрахунку на одне підприємство по Україні до 2025 р. закладка нових виноградників досягне 141,2 га, а виробництво зросте на 2,0 тис. га. По Херсонській області це буде 163,6 га та 2,2 тис. т винограду відповідно.

Крім того, розвиток виробництва винограду матиме синергійний ефект. Адже для забезпечення виробництва постане необхідність додатково залучати працівників. Це дозволить підвищити доходи людей у сільській місцевості, знизити рівень безробіття та забезпечить додаткові податкові відрахування з доходів підприємств і працівників.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркуша О. М. Формування ефективного виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України. Миколаїв : МДАА, 2001. 281 с.
2. Єрмаков О. Ю., Удахін В. В. Інтенсифікація виробництва винограду на інноваційній основі. *Агросвіт*. 2009. № 8. С. 37-40.
3. Ільчук М. М., Коновал І. А., Ус С. І. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2017. № 5 (271). С. 51-58.
4. Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції розвитку ринку продукції виноградарства в Україні. *Виноградарство і виноробство : міжвідомчий тематичний науковий збірник*. Одеса, 2015. Вип. 52. С. 119-122.
5. Підприємницька діяльність та її оптимізація у виробничих структурах агробізнесу : монографія / Ільчук М. М., Барановська О. Д., Ус С. І., Дмитрук М. І. Київ : НУБіП України, 2018. 400 с.

References

1. Harkusha, O.M. (2001). *Formuvannya efektyvnogo vynogradarsko-vynorobnogo pidkompleksy APK Ukrayiny* [Formation of the effective grape-growing and wine-production subcomplex of the agroindustrial complex of Ukraine]. Mykolaiv: MDAA [In Ukrainian].
2. Yermakov, O.Yu. & Udakhin, V.V. (2009). *Intensyfikatsiya vyrobnytstva vynogradu na innovatsiyniy osnovi* [Intensification of the grape production on an innovative basis]. *Agrosvit*, 8, pp. 37-40 [In Ukrainian].
3. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., & Us, S.I. (2017). *Metodychni pidhody do otsinky efektyvnosti pidpryyemnytskoi diyalnosti agrarnoi sfery* [Methodical approaches to assessing efficiency of entrepreneurship in the agrarian sector]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].

6. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду у 2012-2016 рр. Статистичний бюлетень. Київ : Державна служба статистики України, 2017 р. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Про затвердження нормативів, у межах яких проводиться компенсація у виноградарстві, садівництві і хмелярстві, форм звітності та переліку обладнання, механізмів і техніки : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.03.2018 р. № 151. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0373-18#>.

8. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства : Постанова Кабінету Міністрів України № 587 від 15 липня 2005 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF>.

9. Рослинництво України - 2016. Статистичний бюлетень. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 167 с.

10. Food and Agricultural Organization of the United Nations. URL : <http://www.fao.org/home/en/>.

11. Report linker. URL : https://www.reportlinker.com/market-report/Agricultural-Products/2942/Grape?utm_source=adwords1&utm_medium=cpc&utm_campaign=Food&utm_adgroup=Grape_Market_Reports&gclid=CjwKCAiA1ZDiBRAXEiwAlWyNC5CPG96drhpaal82Ha2N717fJtA-gPk5IIL8gv7f4tZtPpj_pvBbRoCqsEQAvD_BwE.

12. State of the vitiviniculture world market. URL : <http://www.oiv.int/public/medias/5958/oiv-state-of-the-vitiviniculture-world-market-april-2018.pdf>.

4. Lupenko, Yu.O. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku rynku produktiv vynogradarstva v Ukraini [Modern trends in the wine production market in Ukraine]. *Vynogradarstvo i vyrobystvo: mizhvidomchy tematychnyy naukovyy zbirnyk*, 52, pp. 119-122 [In Ukrainian].

5. Ilchuk, M.M., Baranovska, O.D., Us, S.I., & Dmytruk, M.I. (2018). *Pidpryyemnytska diialnist ta ii optymizatsiya u vyrobnychyh strukturah agrobiznesu : monografiya [Entrepreneurship and its optimization in the production structures of agribusiness: monograph]*. Kyiv: NUBiP [In Ukrainian].

6. Ploshchi, valovi zbory ta urozhaynist silskohospodarskykh kultur, plodiv, yahid ta vynuogradu u 2012-2016 rotsi: statystychnyy byuleten [Plots, gross volumes and yield of crops, fruits, berries and grapes in 2012-2016: statistical bulletin]. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennya normatyviv u mezhakh yakykh provodytsya kompensatsiya u vynuogradarstvi, sadivnytstvi i khmelyarstvi, form zvitnosti ta pereliku obladnannya, mekhanizmiv i tekhniki: Nakaz Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovolstva Ukrayiny vid 20.03.2018 № 151 [On approval of norms, within which compensations are made in viticulture, horticulture and hops, forms of reporting and inventory of equipment, machinery and equipment: Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated 20.03.2018, No. 151]. *Baza danykh "VR Ukrainy"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0373-18#> [In Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennya Poryadku vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya rozvytku vynuogradarstva, sadivnytstva i khmelyarstva: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15 lypnya 2005 r. №587 [On approval of the Procedure for using funds envisaged in the state budget for development of viticulture, horticulture and humiculture: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.07.2005, No. 577]. *Baza danykh "VR Ukrainy"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF> [In Ukrainian].

9. Roslynnystvo Ukrainy - 2016: statystychnyy byuleten [Crop production of Ukraine: statistical bulletin]. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

10. Food and agricultural organization of the United Nations. Retrieved from: <http://www.fao.org/home/en> [In English].

11. Report linker. (n.d.). Retrieved from: https://www.reportlinker.com/market-report/Agricultural-Products/2942/Grape?utm_source=adwords1&utm_medium=cpc&utm_campaign=Food&utm_adgroup=Grape_Market_Reports&gclid=CjwKCAiA1ZDiBRAXEiwAlWyNC5CPG96drhpaal82Ha2N717fJtA-gPk5IIL8gv7f4tZtPpj_pvBbRoCqsEQAvD_BwE [In English].

12. State of the vitiviniculture world market. (2018). Retrieved from: <http://www.oiv.int/public/medias/5958/oiv-state-of-the-vitiviniculture-world-market-april-2018.pdf> [In English].

Ilchuk M.M., Dmytruk M.I. Development of grape production in Ukraine

The purpose of the article is to substantiate main directions of the grape production development in Ukraine.

Research methods. In the research process the following methods were used: the monographic method of cognition for evaluating development of the grape production in agricultural enterprises of Ukraine; synthesis and analysis for determining specific features and trends in the grape market; economic-mathematical modelling and forecasting for determining indicators of the grape production development in the future.

Research results. There were substantiated theoretical and methodological principles for supply formation in the grape market by agricultural enterprises of Ukraine, and its peculiarities were determined. The main factors of supply formation were analysed and regularities between them were determined. Dependence between supply formation and economic results of the wine-growing enterprises' activity was established. The main directions of grape supply formation in Ukraine were offered. Prospects for import substitution in the grape market were defined. Calculations on investment support for the grape production development were carried out.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions concerning a definition of basic conditions and directions of the grape development in Ukraine were justified, and their validity and orientation were substantiated. Results of their provision and implementation in practice of grape producers were determined. Volume of necessary investments for effective development of grape production was substantiated.

Practical significance. Considered theoretical and methodological provisions constitute a methodological basis for ensuring a stable supply formation in the grape market by agricultural enterprises and their efficient activity. Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 12.

Keywords: grape; production; development; demand; directions; agricultural enterprises.

Ilchuk Mykola Maksymovych - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, head of the department of entrepreneurship and agro-business organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Dmytruk Mykola Illich - senior lecturer of the department of entrepreneurship and agro-business organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Ильчук Н.М., Дмитрук Н.И. Развитие производства винограда в Украине

Цель статьи - обосновать основные направления развития производства винограда в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использован монографический метод познания для проведения оценки развития производства винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины на современном этапе; методы синтеза и анализа для определения характерных особенностей и тенденций на рынке винограда; экономико-математического моделирования и прогнозирования - для определения показателей развития производства винограда на перспективу.

Результаты исследования. Обоснованы теоретико-методические положения и определены особенности формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины. Проанализированы основные факторы формирования предложения и определены закономерности между ними. Установлена зависимость между формированием предложения и экономическими результатами деятельности виноградарских предприятий. Предложены основные направления формирования предложения винограда в Украине. Определены перспективы импортозамещения на рынке винограда. Проведены расчеты инвестиционного обеспечения направлений развития производства винограда.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по определению основных условий и направлений развития производства винограда в Украине, обоснованы их актуальность и направленность. Определены результаты от их обеспечения и внедрения в практику производителей винограда. Обоснованы объемы необходимых инвестиций для эффективного развития производства винограда.

Практическая значимость. Рассмотренные теоретико-методические положения составляют методологическую базу для обеспечения стабильного формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями и эффективной их деятельности. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: виноград; производство; развитие; спрос; направления; сельскохозяйственные предприятия.

Ильчук Николай Максимович - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заведующий кафедрой предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

Дмитрук Николай Ильич - старший преподаватель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 16.01.2019 р.

Фахове рецензування: 18.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук М. М., Дмитрук М. І. Розвиток виробництва винограду в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 18 – 26.

* * *

УДК 631.162:338.434

JEL Classification: Q14; Q10; Q01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901027>

О.Д. РАДЧЕНКО, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи до визначення фінансового потенціалу аграрного сектору, обґрунтувати його структуру та складові у світлі стратегії сталого розвитку.

Методика дослідження. У дослідженні використано методи фінансової теорії (композицію та декомпозицію) при визначенні категорії фінансового потенціалу та факторів його формування; метод порівнянь та статистичного аналізу для розкриття динаміки потенціалу і його складових; метод формалізації для добору показників оцінки потенціалу; метод ієрархій для розкриття механізму дії для суб'єктів аграрного сектору та метод експертних оцінок для адаптації зарубіжного досвіду.

Результати дослідження. Розглянуто склад та динаміку фінансового потенціалу аграрного сектору України. Наведено його визначення як здатності цього сектору забезпечити сталий розвиток за рахунок сукупності доступних реальних і потенційних ресурсів, а також умов, створюваних державою для їх формування, розподілу і перерозподілу. Здійснено прогноз розвитку аналізованої категорії та встановлено, що найбільш стабільним можливий ріст за рахунок нарощування послуг фінансового ринку, збільшення обсягу фінансових ресурсів аграрних підприємств, менш стабільним - за рахунок фінансової державної підтримки. Разом із тим, нарощування всіх перелічених джерел здійснюється переважно за рахунок інфляційно-спекулятивних факторів, а не збільшення ресурсів.

Елементи наукової новизни. Вирішено наукові завдання усталення типології фінансового потенціалу за складовими: ресурси фінансово-кредитної та бюджетної систем, ресурси підприємств, інвестиційні тощо; узагальнено формалізовані й логічні методи оцінки та визначення обсягу потенціалу, у т.ч. зарубіжні, наведено перелік ключових показників моніторингу; уточнено формування фінансового потенціалу в середовищі його інституційних складових.

Практична значущість. Пропозиції щодо уточнення категорії фінансового потенціалу, систематизації підходів до його визначення та оцінки для аграрного сектору слугуватимуть вирішенню проблеми ефективного управління фінансовими потоками на рівні держави, сектору та аграрних підприємств, прогнозуванню оптимального обсягу потенціалу і регулюванню факторів впливу, що загалом сприятиме оптимізації фінансового забезпечення стратегії сталого розвитку сектору. Табл.: 4. Рис.: 2. Бібліогр.: 33.

Ключові слова: фінансовий потенціал; оцінка; аграрний сектор; сталий розвиток; фінансові ресурси; ефективність.

Радченко Оксана Дмитрівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: oxanarad@ukr.net

Постановка проблеми. Системні реформи економіки України, поступове подолання кризових процесів та рух до економічного зростання на основі світової інтеграції породжують необхідність адаптації аграрного сектору до нових вимог. Ставиться мета досягнення європейського рівня сталого соціально-економічного розвитку, що передбачає спрямованість державної фінансової політики на формування максимальної результативності сектору і оптимального розподілу фінансових ресурсів.

У свою чергу, наявна потреба детальнішого обґрунтування фінансового забезпечення програм сталого розвитку аграрного сектору, представлених у Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, Концепції розвитку сільських територій (до 2025 р.) тощо. Це породжує необхідність розвитку наукового супроводу щодо методичного узагальнення стану та оцінки фінансового потенціалу галузі з ме-

© О.Д. Радченко, 2019

тою ефективного управління на всіх рівнях формування та розподілу фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним є внесок у вирішення проблем аграрних фінансів, їх структури, джерел та методів оцінювання відомих учених, серед яких: О. Бородіна, В. Геєць, І. Гришова [5], О. Гудзь [6], М. Дем'яненко [7], В. Жук, С. Кваша, М. Кісіль [19], А. Костирко [22], П. Лайко, Ю. Лупенко [19], М. Малік [11], Л. Молдаван, О. Шубравська, Б. Пасхавер [17], В. Россоха [18], П. Саблук [7], Н. Танклевська [20], Н. Трусова [21], Л. Худолій [24] та ін. Напрацювання науковців дали змогу сформувати усталений категоріальний апарат щодо аграрних фінансів, який в основі передбачає визначення їх за сукупністю фінансових ресурсів та доходів господарюючих суб'єктів (держави, галузі, підприємств), що відображають наявність і розміщення засобів. Потреби сталого розвитку вимагають більш ємної оцінки фінансових ресурсів, а також врахування умов визначення та реалізації їх потенціалу.

Фінансові ресурси, що являють собою сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні різних суб'єктів економіки, характеризують лише одну зі складових фінансового потенціалу - фактично спожиту його частку і за дослідженнями Г. Корнійчук «в принципі не можуть врахувати цілий ряд особливостей фінансового потенціалу, як-то можливість реалізації прихованих резервів, здатності до збільшення обсягів фінансових ресурсів, ймовірність отримання додаткових інвестиційних ресурсів» [9, с. 60].

Очевидно, як вказує Н. Трусова, саме нездатність фінансових ресурсів описати всі можливості економіки по генерації різних фінансових потоків і зумовило виникнення поняття «фінансовий потенціал» [21, с. 9]. Тому, незважаючи на значимість категорії, не існує системного теоретичного підходу до її визначення та оцінки.

Як зазначено Г. Кучер [10, с. 92], Л. Міроною [12, с. 141], О. Портною [14, с. 122], О.Хістєвою [23, с. 5], С.Шумскою [26, с. 55] у дослідженні категорії виділяються ресурсний, цільовий, системно-функціональний, факторний підходи. Стосовно галузей, то вона має деякі особливості за складом і структурою фінансових ресурсів, на що вказують О. Березін, О. Плотник [2], М. Виклюк [4, с. 64], М. Буряк [3],

І. Гришова, О. Митяй, В. Кужель [5], О. Гудзь [6] та ряд інших дослідників. Широке трактування категорії відповідно спричинило різнобічне тлумачення.

У розвинутих країнах фінансовий потенціал зазвичай досліджують у практичному аспекті. Як зазначає М. Gertler - це «економічні умови, що регулюють фінансові можливості», і «його структура залежить від ендогенних факторів, навіть незначна зміна яких значно впливає на обсяги» [30, с. 455, 456].

Необхідність посилення державного регулювання у цій сфері у працях J. Clapp обґрунтовується тим, що приватний капітал не вкладає кошти у сільське господарство без державних гарантій та підтримки, а це породжує необхідність регулювання державою приватних фінансів [28]. Дослідниками Н. Binswanger та іншими встановлено залежність фінансового потенціалу (виробничого та інвестиційного) від взаємодії між державою, фермерами та фінансовим ринком [27, с. 337], а W. Rivera підкреслює, що міжнародні установи та уряди розвивають структурні, фінансові та управлінські стратегії, які мають на меті розширення повноважень держави в фінансовому регулюванні сільського господарства [32, с. 151].

Про міжнародне значення державного фінансового регулювання свідчать документи Комітету з державного управління ООН, що розглядає фінансовий потенціал в контексті управлінського хисту уряду, зазначаючи, що у країн, які розвиваються, він не спрямований на досягнення оптимального, а обмежується мінімально можливим, що укріплює неефективні податкові структури і негативно впливає на спроможність урядів мобілізувати внутрішні ресурси для досягнення сталого розвитку [29, с. 6].

Таким чином, для вітчизняної практики існує потреба визначення та оцінки фінансового потенціалу галузі відповідно до поставлених цілей реформ¹: захисту бізнесу, дерегуляції, поліпшення ділового клімату, доступу до фінансування та державних ресурсів, інновацій.

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи до визначення фінансового потенціалу аграрного сектору, обґрунтувати його структуру та складові у світлі стратегії сталого розвитку.

¹ Реформи в Україні: прогрес у 2017, пріоритети на 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/news> (дата звернення: 13.09.2018).

Виклад основних результатів дослідження. У економічній теорії в загальних рисах фінансовий потенціал відображає: «наявність умов для розширеного відтворення економіки країни і окремих суб'єктів» [10, с. 99]; економічну систему, що «має характерні ознаки: структурність, комунікативність, ієрархічність, здатність до розвитку»; оцінку «сукупності наявних засобів і можливостей у певній економічній сфері» [14];

«сукупність власних і залучених фінансових ресурсів, спрямованих на ефективний соціально-економічний розвиток»; рівень «фінансової стабільності і повноту виконання стратегічно важливих завдань; обсяги «можливих залучень та використання фінансових ресурсів» [21, с. 7-8]. Нижче наведено найбільш типові трактування фінансового потенціалу (табл. 1).

1. Наукова парадигма визначення фінансового потенціалу, прийнята для його дослідження в агросекторі

Провідна теорія	Базові посили
Визначення та прояв категорії	Фінансовий потенціал «відображає наявність умов для розширеного відтворення економіки країни в цілому і окремого суб'єкта» [10, с. 99]
	Трактується як економічна система, що «має характерні ознаки: структурність, комунікативність, ієрархічність, здатність до розвитку»; є оціночним показником як «сукупність наявних засобів і можливостей у певній економічній сфері» [15, с. 163, 165]
	«Сукупність власних і залучених ресурсів, спрямованих на ефективний соціально-економічний розвиток, що забезпечує фінансову стабільність і виконання стратегічно важливих ... завдань, а також можливостей залучення та використання цих ресурсів» [21, с. 7-8]
Інструмент фінансової політики аграрного сектору економіки	Фінансовий потенціал слід розглядати як найважливіший інструмент фінансової політики аграрного сектору економіки, в контексті розвитку сільського господарства та покращення фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств [9, с. 60]
Теоретико-методологічні засади потенціалу аграрного сектору	Теоретико-методологічні та стратегіко-інституційні засади потенціалу аграрного сектору економіки розкриваються у контексті означення сучасного стану, а також перспектив формування відповідного інституційного середовища через розробку-впровадження програмних документів, концептуальних положень, механізмів поширення інформаційних інновацій - провідників соціально-економічних ефектів [8, с. 3]
Класифікація структурних елементів	У класифікації структурних елементів потенціалу аграрного підприємства фінансовий потенціал відносять до складу матеріально-речового, поруч з агробіокліматичним та техніко-технологічним [2, с. 31]

Джерело: Складено автором за наведеними посиланнями.

Узагальнюючи ці підходи, фінансовий потенціал аграрного сектору розглядається як можливість максимальної мобілізації фінансових ресурсів для здійснення процесів відтворення; вартісний баланс галузі, сформований за участі агентів ринку, насамперед фінансово-кредитної інфраструктури; який характеризує формування і використання оціненого природного, ресурсного і людського капіталу в аграрному секторі. Він є засобом системного відображення обсягів та джерел аграрних фінансів у взаємозв'язку з фінансами держави, населення та ринку.

Оцінка фінансового потенціалу аграрного сектору знаходиться у площині формування та застосування усталеної методики стандарт-

них процедур визначення обсягів ресурсів, які можуть бути залучені до обслуговування фінансового забезпечення стратегій та концепцій розвитку аграрного сектору, щонайменше на період їх дії. Вона застосовується з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів через: бюджетну підтримку; систему оподаткування; інвестиції; фінансові результати діяльності аграрних підприємств; заощадження сільського населення; міжнародну фінансову допомогу тощо.

Метою оцінки потенціалу є визначення стану матеріально-фінансової збалансованості процесу відтворення і забезпечення фінансування сталого розвитку виробництва та

соціальної сфери на перспективу, з урахуванням наявних ресурсів аграрного сектору, тобто розкриття й реалізація можливостей фінансових ресурсів аграрного сектору.

Опираючись на сформовану практику, досягнення дослідників, якими закладено основи методології оцінки, виділено найбільш суттєві складові фінансового потенціалу агросектору (табл. 2).

2. Компоненти, складові, джерела даних фінансового потенціалу агросектору

Компоненти	Складові	Джерела даних
Фінансові ресурси аграрних підприємств	Фінансові результати: доходи від діяльності, залучені ресурси	Фінансова та статистична звітність
Видатки держави на агросектор	Бюджетний потенціал: видатки держбюджету, фіскальний потенціал, податкові пільги	Звіт про виконання державного бюджету
Видатки місцевих органів влади	Бюджетні місцеві видатки	Звіт про виконання місцевого бюджету
Ресурси фінансового ринку	Кредити, страхові виплати, лізинг, товарний кредит	Дані НБУ, профільних фінансових установ
Інвестиційні ресурси сектору	Обсяги залучених інвестицій	Статистична звітність
Експортні ресурси сектору	Сальдо експортно-імпорتنих операцій	Статистична звітність
Заощадження сільських домогосподарств	Доходи, кредити, заощадження у цінних паперах	Статистична звітність, опитування

Джерело: Складено за [3, 5, 19, 25].

Підходи до оцінки фінансового потенціалу можна класифікувати за вживанням визначальних факторів, унікальністю набору показників аналізу, рівнем узагальнення (підприємство, аграрна галузь, сільська територія, регіон, держава), у мікро- та макромасштабах, у взаємозв'язку з інвестицій-

ними процесами, визнання основною чи залежною категорією серед інших видів потенціалів (економічний, ресурсний, фіскальний, бюджетний, інвестиційний, ощадний), тому залежно від обраного підходу результативні показники обсягу та структури різні (табл. 3).

3. Варіанти та моделі оцінювання фінансового потенціалу

Модель	Зміст моделі	Особливості розрахунку
Рейтингова	Визначальними факторами при складанні рейтингу є: - фінанси підприємств; - пропозиції фінансового ринку; - стан управління агросектору; - загальний стан економіки	Рейтинги формуються за допомогою порівняльного аналізу переважно фінансових складових із визначенням ступеня їх впливу на інтегральний показник фінансового потенціалу
Експертно-бальні оцінки	Ступінь впливу обраних факторів визначається на основі експертних оцінок. Формується рейтинг ресурсів, галузей, регіонів	У методиці враховуються параметри потенціалу і ризиків, визначають вплив складових елементів на підсумковий, інтегральні значення
Стратегічна матриця галузі	Кожен фактор оцінюється через складові показники. Це інтегральна оцінка фінансового потенціалу через його поточний і перспективний рівні	Фінансовий потенціал оцінюється в рамках факторів: рівень держпідтримки; економіка агросектору; фінансова інфраструктура; рівень інвестицій; рівень управління
Ресурсний підхід	Ресурсний підхід до визначення та оцінки фінансового потенціалу узагальнює підсумковий показник джерел фінансування	Фінансовий потенціал при його застосуванні визначається як потенціал фінансових ресурсів або як загальна сукупність можливостей цих ресурсів для виробництва та розвитку

Вартісні методи	У рамках ресурсного підходу оцінюється рівень фінансових ресурсів: прибуток, капітал; амортизація; кредити; заощадження населення	Оцінюється рівень фінансових ресурсів за складовими, що піддаються вартісному виміру
Індексні методи	Оцінка рівня реалізації фінансового потенціалу	Оцінка рівня реалізації потенціалу без визначення його абсолютного значення
Результативний підхід	Врахування результату і віддачі від використання ресурсів, що формують фінансовий потенціал	Отримання потенційно можливого доходу протягом певного часу функціонування фінансових ресурсів
Факторний підхід	Взаємодія множини факторів і показників; використання якісних, кількісних показників	Диференційований підхід до різних рівнів
Статистичні методи	Структурна модель, що будується одночасно з позицій фінансово-економічних процесів, математичних розрахунків, часових обмежень і видів величин	Оцінка потенціалу за репрезентативними ознаками складових, регресійні моделі, симуляції (фільтр Калмана); методу стохастичних меж, моделі часових рядів тощо. Статистичні моделі потенціалу, як правило, аддитивні, зрідка мультиплікативні
Галузевий підхід	Потенціал визначають специфічні ресурси і ризики, характерні саме для даного суб'єкта	У рамках даного підходу використовується принцип необхідності та достатності показників
Оптимізаційні моделі	Розробка оптимізаційних заходів	Структурно це модель з складовими: цільова функція; область допустимих рішень; система обмежень
Кластерний аналіз	Аналіз масиву інформації	Розбиття заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини (кластери)

Джерело: [1, 13, 14, 18].

Для оцінки фінансового потенціалу беруть до уваги значущі чинники і умови: враховують показники й критерії, що визначають ефективність фінансових потоків; зазначають орієнтованість показників на вирішення задач по обчисленню потенціалу; дотримуються системності у зборі, узагальненні та аналізі інформаційної бази; передбачають проведення маркетингових досліджень для отримання обґрунтованих результатів у процесі аналізу [1].

За кордоном фінансовий потенціал вивчають переважно математичними методами. Так, М. Schut та іншими розроблено оцінку сільськогосподарських інноваційних систем RAAIS - діагностичний інструмент, який аналізує складні сільськогосподарські проблеми та інноваційну спроможність галузі шляхом: інтегрованого аналізу технологічних, соціокультурних, економічних, інституційних та політичних аспектів; взаємодії різних рівнів (національні, регіональні,

місцеві); враховує інтереси сторін (фермери, уряд) [33]; S. Kytzia та іншими розроблено метод розширеного аналізу (EE-MFA), метою якого є вивчення причинно-наслідкових зв'язків ланцюга виробництва для створення моделі матеріальних, енергетичних та грошових потоків як основи для багатокритеріальної оцінки стратегій підвищення ефективності використання ресурсів, з класифікацією стратегій за впливом на потенціал [31, с. 877].

Беручи за основу дані табл. 2, найпростіший розрахунок ФП аграрного сектору може бути представлений у послідовності сумарної вартісної оцінки перерахованих ресурсів (формула 1):

$$\Phi\P = \sum (\Phi P_p + \Phi P_d + \Phi P_{nn} + \Phi P_n + \Phi P_i), \quad (1)$$

де ФП - сумарний фінансовий потенціал агросектору, ФР_p - фінансові ресурси ринку, ФР_d - прямі ресурси держави (державний і місцевий бюджети); ФР_{пп} - непрямі

фінансові ресурси держави (податкові пільги); ФРп - фінансові ресурси підприємств; ФРі - інвестиційні ресурси.

Фінансовий потенціал сільського розвитку, крім розглянутих джерел фінансових ресурсів, доповнюється фактором ФРо -

ощадні ресурси сільського населення, які досліджувалися раніше [16]:

$$\Phi\Pi = \sum (\Phi P_p + \Phi P_d + \Phi P_{nn} + \Phi P_n + \Phi P_i + \Phi P_o) \cdot (2)$$

Графічно представлено оцінку фінансового потенціалу аграрного сектору та сільського розвитку в динаміці за ряд років відповідно до формул 1 і 2 (рис. 1).

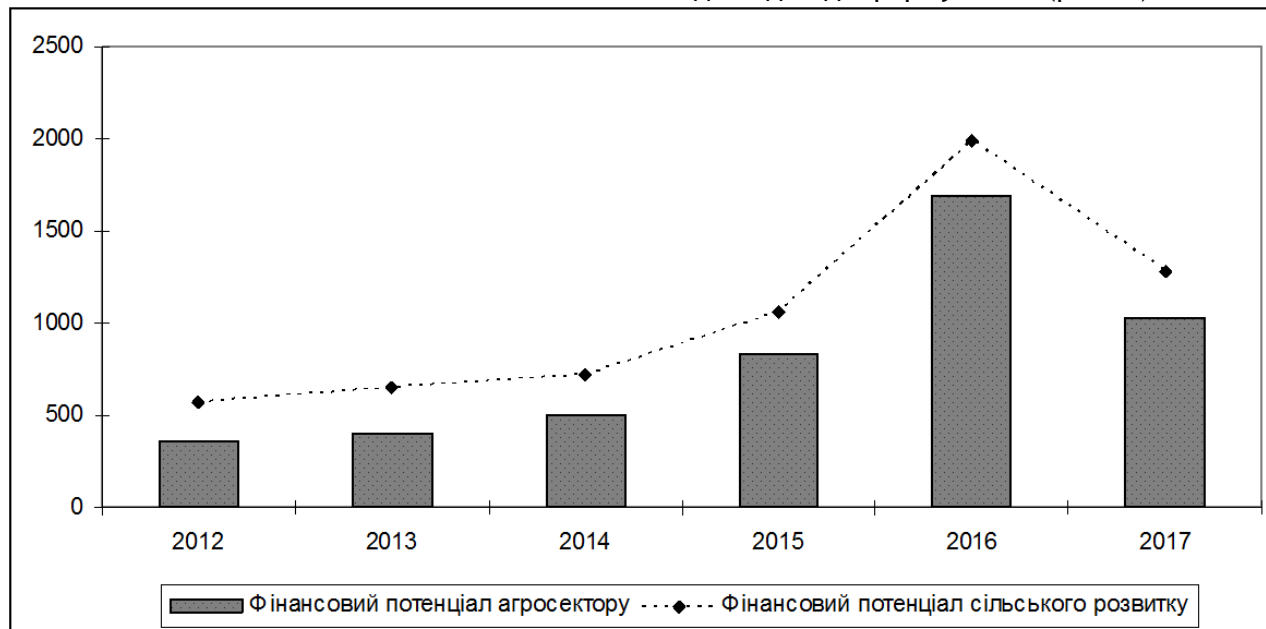

Рис. 1. Динаміка фінансового потенціалу сільського розвитку аграрного сектору та за 2012-2017 рр., млрд грн

Джерело: Складено на основі даних Державної служби статистики України, Державного казначейства України, Державної фіскальної служби України.

За наведеними даними найвищого рівня ФП було досягнуто в 2016 році. Зниження у 2017 році пояснюється зменшенням балансу фінансових ресурсів агропідприємств (від 1537,4 млрд грн у 2016 р. до 911,6 млрд грн у 2017 р.). За цими даними, фінансовий потенціал сільського розвитку станом на кінець 2017 року становив 1280 млрд грн, у тому числі аграрного сектору - 1024 млрд грн. Порівняно з базовим періодом 2012 року перший зріс у 2,6 раза, другий - у 3 рази. Зростання відбувалося за рахунок факторів, що визначають загальний стан економіки.

Як правило, величина складових фінансового потенціалу залежить від сукупності факторів, серед яких - макроекономічні показники розвитку (ВВП, темп інфляції), стан державного бюджету, платіжного балансу, законодавчої і нормативної бази, рівень платоспроможності контрагентів ринку, ефективність соціально-економічної політики, вплив світової фінансової системи тощо [21]. Для аграрного сектору це насамперед індекси росту продукції сільського господарства, цін реалізації продукції галузі, стан прибутку до

оподаткування тощо. Порівняння ланцюгових індексів цих факторів свідчить, що найбільший вплив на аналізовану категорію виявив показник прибутку до оподаткування. У 2015 р. відбулося його значне зростання, що дало змогу виробникам збільшити оборотні ресурси у наступні періоди. Інші показники синхронні у своїй помірній динаміці.

Наведена оцінка потенціалу за ресурсним методом (формули 1, 2), найпростіша. Але, як вказують дослідники, «неможливість проведення оцінки відповідності фінансового потенціалу ... з параметрами, які визначають його ефективну реалізацію, є головним обмеженням ресурсного підходу» [25, с. 104], тому більш повний облік формування фінансового потенціалу здійснюють на базі комплексної оцінки, як пропонує С. Шумська - на основі макроекономічних показників [26, с. 62]. Для аграрного сектору такими показниками можуть виступати насамперед валовий внутрішній продукт, перевага над яким фінансового потенціалу аграрного сектору у 2012-му та 2017 р. перевершує 3,1 раза. Також важливим для

аналізу є темп змін фінансового потенціалу за базовим та ланцюговим методами, який для 2017 року становив 302,0% та 62,1 % відповідно. Спад ланцюгового показника у 2017 р. пояснюється значним скороченням власних ресурсів агропідприємств, оскільки у 2016 р. ці показники знаходилися на рівні 486,1% та 214,0% відповідно.

Із доступних для аналізу джерел відносно структури фінансового потенціалу аграрного сектору визначено, що найбільшу питому вагу становлять фінансові ресурси аграрних підприємств - 89% у 2017 р. і 70% у 2012 р., тоді як державні, ринкові та інвестиційні ресурси незначні навіть у сукупності. Причиною цього є й те, що саме ресурси підприємств суворо обліковуються у системі фінансової звітності, а за іншими факторами - визначаються розрахунковим методом. Структура фінансових ресурсів агропідприємств за період 2012-2017 рр. підтверджує висновок, за яким фінансовий потенціал агросектору з 2015 р. зростає за рахунок цінових і інфляційних факторів, збільшення фінансових показників, насамперед обсягів прибутку, при майже сталих обсягах виробництва. Відбувається збільшення частки позичкових ресурсів у пасиві та оборотних активів у активі балан-

су з 2012-го по 2016 р. і значне скорочення фінансових активів у 2017 р.

Прогноз розвитку фінансового потенціалу та його складових свідчить, що найбільш стабільно можна передбачити приріст ресурсів фінансового ринку, зокрема, до 2020 р. очікується їх щорічне зростання на 18 млрд грн за обсягу 120 млрд грн у 2017 р. Прогнозовано позитивним є також зростання ресурсів підприємств - на 204 млрд грн щорічно ($R^2=0,6232$) за обсягу у 911,6 млрд грн у 2017 р. Ріст фінансового потенціалу за рівнянням лінійної регресії в рамках аналізованих даних очікується у 215 млрд грн щорічно з незначною достовірністю ($R^2=0,6406$) за обсягу 1915 млрд грн у 2017 р. Нечіткі результати аналізу зумовлені вибором доступних для аналізу факторів, зокрема, частина з відібраних показників структури ФП включає подвійний рахунок (кредити, інвестиції).

Формування механізму управління фінансовим потенціалом сталого розвитку включає в себе вибір такої фінансової політики, за якої при оптимальній взаємодії складових потенціалу загальний досягне найвищого рівня. Власне механізм управління потенціалом формується під впливом трьох груп факторів: фінансово-економічних, соціальних та управлінських (рис. 2).

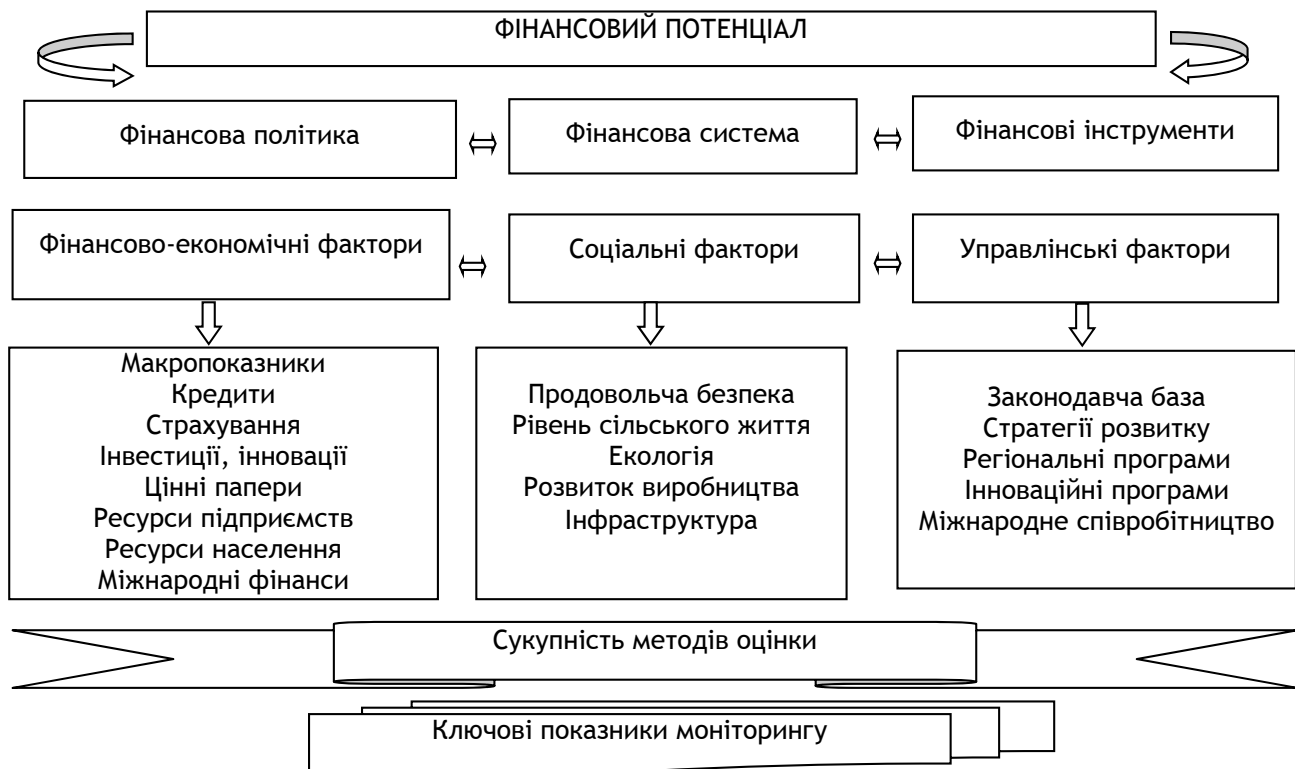

Рис. 2. Складові механізму формування та використання фінансового потенціалу аграрного сектору для сталого розвитку

Джерело: Складено на основі [14, 21, 22, 25].

Для потреб управління як системоутворюючі сегменти фінансового потенціалу виступають ринковий, підприємницький, бюджетний, інвестиційний і як надбудова - управлінський, інноваційний, соціальний. За

цими показниками, об'єднаними у групи, формується матриця управління.

Ефективність управління фінансовим потенціалом оцінюється за набором певних показників (індикаторів), за якими розробляється програма моніторингу (табл. 4).

4. Основні індикатори моніторингу фінансового потенціалу агросектору

Блоки аналізу	Показники	Застосування
Стан	Виробничий потенціал: - обсяг і структура доходів, заощаджень і фінансових активів підприємств; - залучені ресурси	Визначення фінансового потенціалу суб'єктів господарювання. Аналіз стану фінансових ресурсів підприємств аграрного сектору. Монетарні та немонетарні цілі
	Державний потенціал - бюджетний потенціал; - податковий потенціал	Коригування існуючих форм і методів державного регулювання аграрної економіки
	Інвестиційний потенціал: - залучені інвестиції за видами та джерелами	Визначення інвестиційного потенціалу Об'єктивна оцінка та залучення
	Інфраструктурний потенціал - кредити; страхування; - інвестиції; - лізинг	Визначення стану: - фінансової інфраструктури; - кредитного, страхового та іншого потенціалу; Умови формування конкурентного ринкового середовища. Оптимізація фінансових відносин
	Експортний потенціал - сальдо експортно-імпортних операцій	Формування напрямів продовольчої інтеграції у світовий економічний та фінансовий простір
	Ощадний потенціал - заощадження населення	Визначення рівня сільського життя
Ефективність	Аналіз фінансових потоків; превентивна оцінка збитковості; аналіз інтенсивності грошових потоків; оцінка бюджетної спроможності; оцінка податкової спроможності; оцінка кредитної спроможності; аналіз залучення інвестицій; аналіз експорту; аналіз заощаджень	Визначення оптимальних величин фінансового потенціалу - динаміка зростання обсягів кредитування, страхування, інвестування; - зростання доходів учасників продовольчого ланцюга; - оцінка взаємозв'язку потенціалу та факторів, які формують його механізм
Тенденції розвитку	Оцінка обґрунтованості проектів та стратегій розвитку галузі; фінансове забезпечення продовольчої безпеки	Планування виробничої, ринкової та споживчої поведінки. Формування інформаційного середовища розвитку. Макроекономічне регулювання галузі у складі економіки країни

Джерело: Складено на основі: [13, 14, 18, 21].

Із переліку наведених індикаторів зрозуміло, що вони відображають специфіку рівня узагальнення (мезо- та макрорівні), окремих складових потенціалу (аграрні підприємства, фінансовий ринок, інвестори, банківська система, держава) і деталізуються для кожного.

Моніторинг ефективності фінансового потенціалу аграрного сектору України має будуватися з урахуванням наступних складових.

Оцінка формування та стану передбачає аналіз законодавчої бази, економічного середовища, пропорцій споживання та нагромадження і місця аграрної галузі в економіці. Формування відбувається за рахунок фінансових ресурсів підприємств, фінансового ринку, держави, інвесторів та населення, які мають бути враховані в оцінці. На цьому етапі визначаються механізм та інструменти формування ФП: макроекономічні та галузе-

ві показники, враховуються особливості фінансового аграрного балансу, рівня сільського життя, стан фінансової інфраструктури та інше.

Оцінка ефективності передбачає множинні показники підвищення результативності та ефективності фінансових потоків. Тут здійснюється оцінка оптимального рівня фінансового потенціалу; аналіз стану управління, умови зростання обсягів кредитування, страхування, інвестування, доходів учасників продовольчого ланцюга, тобто аналізується взаємозв'язок потенціалу та факторів, які формують цей процес.

Оцінка тенденцій розвитку передбачає аналіз показників, пов'язаних з управлінням нарощування ФП, його зростанням за рахунок внутрішніх та зовнішніх складових, досягнення стабільності через монетарні та немонетарні цілі, формування стратегій розвитку галузі.

Висновки. За результатами досліджень встановлено, що фінансовий потенціал аграрного сектору може бути визначений як: здатність до мобілізації фінансових ресурсів аграрних підприємств внаслідок взаємодії з державою, сільським населенням та ринковими агентами; вартісна оцінка сукупних фінансових активів цих економічних суб'єктів; базова модель потенційних джерел фінансування сталого аграрного розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Беликов А. Ю., Новикова И. Ю. Сравнительный анализ методик определения и оценки инвестиционного потенциала хозяйствующего субъекта. *Известия Байкальского государственного университета*. 2016. Т. 26, № 5. С. 750-757. DOI: 10.17150/2500-2759.2016.26(5).750-757.
2. Березин О. В., Плотник О. Д. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку. Полтава: Інтер Графіка, 2012. 221 с.
3. Буряк М. І. Інтеграційна модель формування сукупного фінансового потенціалу регіону. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 815-819.
4. Вуклюк М. Фінансовий потенціал агропромислових підприємств у контексті реалізації державної фінансової політики. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 44(2). С. 64-70.
5. Гришова І. Ю., Митяй О. В., Кужель В. В. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10. С. 169-175.
6. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства. *Облік і фінанси*. 2015. № 1 (67). С. 71-76.
7. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія / [Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. та ін.]; за ред. М. Я. Дем'яненка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.
8. Калетнік Г. М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.3-15.

Виявлено, що існуючий рівень фінансового потенціалу аграрного сектору недостатній для забезпечення його активного розвитку, оскільки не скоординований по вертикальній та горизонтальній структурах. Він забезпечує вирішення завдань стратегічного розвитку, передбачених Концепціями та Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій лише на 60-65% до реальної потреби.

Якщо у 2017 р. обсяг фінансового потенціалу аграрного сектору становив близько 1024 млрд грн (37 млрд дол. США), то на період до 2020 р., за оптимально сприятливих умов, прогнозується його зростання до 1915 млрд грн (68 млрд дол. США), або на 83%. Тобто передбачається, що він може зростати щорічно не менше, ніж на 215 млрд грн (15-20%) у найближчі 3-5 роки і до кінця 2020 р. проти рівня 2015 р. зросте у 2,5 рази. Потенціал сільського розвитку у 2017 р. сягнув майже 45 млрд дол. США і до 2020 р. очікується зростання на 76 % або до 80 млрд дол. США.

Подальшими дослідженнями зазначеного напрямку є розробка стратегій управління фінансовим потенціалом за факторами відповідно до потреб гармонізації інтересів агентів фінансового ринку.

References

1. Belikov, A.Yu. & Novikova, I.Yu. (2016). Sravnitelnyy analiz metodik opredeleniya i ocenki investicionnogo potenciala xozhaystvuyushhego subekta [Comparative analysis of methods for determining and assessing the investment potential of an economic entity]. *Izvestiya Bajkalskogo gosudarstvennogo universiteta. Izvestiya Baikal State University*, Vol. 26, 5, pp. 750-757. DOI: 10.17150/2500-2759.2016.26(5).750-757 [In Russian].
2. Berezin, O.V. & Plotnik, O.D. (2012). *Ekonomichnyy potencial agrarnykh pidpryyemstv: mexanizmy formuvannya ta rozvytku* [Economic potential of agrarian enterprises: mechanisms of formation and development]. Poltava: Inter Hraphica [In Ukrainian].
3. Buryak, M.I. (2017). Integraciynna model formuvannya suкупnogo finansovogo potencialu regionu [Integration model of the aggregate financial potential of the region]. *Molodyj vchenyj*, 10 (50), pp. 815-819 [In Ukrainian].
4. Vykliuk, M. (2017). Finansovyi potentsial ahropromyslovykh pidpryyemstv u konteksti realizatsii derzhavnoi finansovoi polityky [Financial potential of agro-industrial enterprises in context of realization of the state financial policy]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 44(2), pp. 64-70 [In Ukrainian].
5. Hryshova, I.Yu., Mytyaj, O.V., & Kuzhel, V.V. (2015). Ocinyuvannya chynnykiv formuvannya finansovogo potencialu agrarnogo vyrobnytstva [Evaluation of factors for formation of financial potential of agrarian production]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 10, pp. 169-175 [In Ukrainian].
6. Hudz, O.Ye. (2015). Diagnostyka ta upravlinnya finansovym potencialom pidpryyemstva [Diagnostics and management of financial potential of the enterprise]. *Oblik i finansy*, 1 (67), pp. 71-76 [In Ukrainian].

9. Корнійчук Г. В. Теоретичні основи розвитку фінансового потенціалу агроформувань. *Перший незалежний науковий вісник*. 2015. № 5. С. 60-62.
10. Кучер Г. Фінансовий потенціал економічного розвитку: теоретичний аспект. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 4. С. 92-105.
11. Малік М. Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємництва. *Фінанси України*. 2004. № 5. С. 47-53.
12. Міронова Л. О., Моїсеєнко О. В. Фінансовий потенціал регіону: теоретичний аспект. *Вісник ДДФА. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2. С. 141-149.
13. Попова Г. Л. Классификация формализованных методов оценки налогового потенциала. *Экономический анализ: теория и практика*. 2014. № 34 (385). С. 44-55.
14. Портна О. В. Архітектоніка сукупного фінансового потенціалу України: позитивні синергетичні ефекти та сукупні ризики. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 122-127.
15. Прокопишак В. Б. Методика формування фінансового потенціалу аграрних підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. № 2. С. 162-168.
16. Радченко О. Д., Лазутина Л. А. Методологические подходы к оценке финансового потенциала сельского развития Украины. *Аграрная экономика*. 2018. № 12. С. 52-58.
17. Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України : колективна монографія / [Шубравська О. В., Молдаван Л. В., Пасхавер Б. Й. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2017. 440 с.
18. Россоха В. В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 398 с.
19. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
20. Танклевська Н. С., Мірошніченко В. О. Фінансовий потенціал аграрних підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2014. Вип. 200(3). С. 109-115.
21. Трусова Н. В. Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання аграрної галузі. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2017. 245 с.
22. Фінансовий потенціал сільськогосподарських підприємств: теоретичні і практичні аспекти : [монографія] / О. М. Вишневецька, А. Г. Костирко, Миколаїв : ФОП Швець В. М., 2017. 268 с.
23. Хістева О. В., Єгоркіна Т. О. Фінансовий потенціал як основа фінансової самодостатності економічної системи. *Економіка будівництва і міського господарства*. 2013. № 1. Т. 9. С. 5-13.
24. Худолій Л. М. Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрного бізнесу України. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. Київ : ВЦ НУБіП України, 2014. Вип. 200. Ч. 3. С. 9-14.
25. Шабатура Т. С., Лагодієнко Н. В. Методологічне забезпечення реалізації фінансового потенціалу підприємства аграрного виробництва. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. Тернопільський нац. екон. ун-т; [редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін.]. Тернопіль, видавн.-поліграф. центр Тернопільського нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2015. № 3. Т. 19. С. 101-106.
26. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 55-64.
27. Binswanger, Hans P. & Khandker, Shahidur R. & Rosenzweig, Mark R. How infrastructure and financial institutions affect agricultural output and investment in India. *Journal of Development Economics*. Elsevier. 1993. Vol. 41(2). P. 337-366, August.
28. Clapp J. Financialization, distance and global food politics. *Journal of Peasant Studies*. 2014. Vol. 41, Issue 5. P. 797-814.
29. Financial capacity of the public sector to implement the United Nations Millennium Declaration. Report of the Secretariat United Nations E/C.16/2002/6, 2002. p. 11. URL : <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan004345.pdf>.

7. Demyanenko, M.Ya., Sabluk, P.T., & Skupyi, V.M. (2011). *Derzhavna polityka finansovoyi pidtrymky rozvytku agrarnogo sektoru APK : monografiya [State policy of financial support for the development of agrarian sector of agroindustrial complex: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
8. Kaletnik, H.M. (2015). *Strategiko-instytsiyni zasady efektyvnosti vykorystannya potencialu agrarnogo sektoru ekonomiky [Strategic-institutional principles of efficiency of using potential of the agrarian sector of the economy]*. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].
9. Korniiuchuk, H.V. (2015). *Teoretychni osnovy rozvytku finansovogo potencialu agroformuvan [Theoretical bases of development of financial potential of agro-formations]*. *Pershyi nezaleznyi naukovy visnyk*, 5, pp. 60-62 [In Ukrainian].
10. Kucher, H. (2014). *Finansovyi potentsial ekonomichnoho rozvytku: teoretychnyi aspekt [Financial potential of economic development: theoretical aspect]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 4, pp. 92-105 [In Ukrainian].
11. Malik, M.Yo. (2004). *Finansovo-kredytnyi mexanizm u rozvytku agrarnogo pidpryyemnytstva [Financial and credit mechanism in the development of agrarian business]*. *Finansy Ukrainy*, 5, pp. 47-53 [In Ukrainian].
12. Mironova, L.O. & Moiseienko, O.V. (2013). *Finansovyi potentsial rehionu: teoretychnyi aspekt [Financial potential of a region: theoretical aspect]*. *Visnyk DDFA. Ser. "Ekonomichni nauky"*, 2, pp. 141-149 [In Ukrainian].
13. Popova, H.L. (2014). *Klassifikacija formalizovannykh metodov ocenki nalogovogo potenciala [Classification of formalized methods for assessing the tax potential]*. *Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika*, 34 (385), pp. 44-55 [In Russian].
14. Portna, O.V. (2017). *Arxitektonika skupnogo finansovogo potencialu Ukrainy: pozytyvni synergetychni efekty ta skupni ryzyky [Architectonics of aggregate financial potential of Ukraine: positive synergetic effects and aggregate risks]*. *Problemy ekonomiky*, 1, pp. 122-127 [In Ukrainian].
15. Prokopyshak, V.B. (2016). *Metodyka formuvannya finansovoho potentsialu ahrarykh pidpryyemstv [Methodology of forming the financial potential of agrarian enterprises]*. *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, 2, pp. 162-168 [In Ukrainian].
16. Radchenko, O.D. & Lazutina, L.O. (2018). *Metodologicheskie podhody k otsenke finansovogo potentsiala selskogo razvitiya Ukrainy [Methodological approaches to assessing financial potential of Ukraine's rural development]*. *Agrarnaya ekonomika*, 12, pp. 52-58 [In Russian].
17. Shubravskaya, O.V., Moldavan, L.V., & Paskhaver, B.Y. (2017). *Resursni mozhlyvosti rozvytku agrarnogo sektora ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monografiya [Resource opportunities for the agrarian sector of Ukraine's economy: collective monograph]*. Kyiv: NAN Ukrainy, DU "In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy" [In Ukrainian].
18. Rossokha, V.V. (2009). *Formuvannya i rozvytok vyrobnychogo potencialu ahrarykh pidpryyemstv [Formation and development of production potential of agrarian enterprises]*. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarynoyi ekonomiky" [In Ukrainian].
19. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]*. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarynoyi ekonomiky" [In Ukrainian].
20. Tanklevska, N.S. & Miroshnychenko, V.O. (2014). *Finansoviy potentsial ahrarykh pidpryyemstv [Financial potential of agrarian enterprises]*. *Naukovy visnyk Nacionalnogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes*, 200 (3), pp. 109-115 [In Ukrainian].
21. Trusova, N.V. (2017). *Finansoviy potentsial subyektiv gospodaryuvannya ahrarynoyi galuzi [Financial potential of agrarian enterprises]*. Melitopol: TOV "Vydavnychyj budynok MMD" [In Ukrainian].

30. Gertler M. Financial capacity and output fluctuations in an economy with multi-period financial relationships. *The Review of Economic Studies*, Oxford University Press. Vol. 59, Issue 3 (Jul., 1992). P. 455-472. DOI: 10.2307/2297859 <https://www.jstor.org/stable/2297859>.

31. Kytzia S., Faist M., Baccini P. Economically extended - MFA: a material flow approach for a better understanding of food production chain. *Journal of Cleaner Production*. 2004. Vol. 12, Issue 8-10. P. 877-889.

32. Rivera, W.M. 'Agricultural extension in transition worldwide: Structural, financial and managerial strategies for improving agricultural extension'. *Public Administration and Development*. 1996. Vol. 16, P.151-161.

33. Schut M., Klerkx L., Rodenburg J., Kayeke J., Hinnou L. C., Raboanarielina C. M., ... & Bastiaans, L. RA AIS: Rapid Appraisal of Agricultural Innovation Systems (Part I). A diagnostic tool for integrated analysis of complex problems and innovation capacity. *Agricultural Systems*. 2015. Vol. 132, P. 1-11.

22. Vyshnevskaya, O.M. & Kostyrko, A.H. (2017). *Finansovyy potencial silskogospodarskykh pidpryyemstv: teoretychni i praktychni aspekty: monografiya* [Financial potential of agricultural enterprises: theoretical and practical aspects: monograph]. Mykolaiv: FOP Shvecz V.M. [In Ukrainian].

23. Khistieva, O.V. & Yehorkina, T.O. (2013). Finansovyy potentsial yak osnova finansovoi samodostatnosti ekonomichnoi systemy [Financial potential as basis of financial self-sufficiency of the economic system]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva*, 1, Vol. 9, pp. 5-13 [In Ukrainian].

24. Xudolii, L.M. (2014). Metody ta instrumenty finansovogo zabezpechennya agrarnogo biznesu Ukrainy [Methods and tools of financial support of agrarian business of Ukraine]. *Naukovyy visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, agrarnyy menedzhment, biznes*, 200, part 3, pp. 9-14 [In Ukrainian].

25. Shabaturova, T.S. & Lahodiienko, N.V. (2015). Metodolohichne zabezpechennia realizatsii finansovoho potentsialu pidpryyemstva ahrarnoho vyrobnytstva [Methodological support of realization of financial potential of an enterprise of agrarian production]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats. Ternopil'skyi nats. ekon. un-t.*, 3, Vol. 19, pp. 101-106 [In Ukrainian].

26. Shumska, S.S. (2007). Finansovyy potentsial Ukrainy: metodolohiia vyznachennia ta otsinky [Financial potential of Ukraine: methodology for definition and evaluation]. *Finansy Ukrainy*, 5, pp. 55-64 [In Ukrainian].

27. Binswanger, H.P., Khandker, S.R., & Rosenzweig, M.R. (1993). How infrastructure and financial institutions affect agricultural output and investment in India. *Journal of Development Economics*. Elsevier, 41 (2), pp. 337-366 [In English].

28. Clapp, J. (2014). Financialization, distance and global food politics. *Journal of Peasant Studies*, 41 (5), pp. 797-814 [In English].

29. Financial capacity of the public sector to implement the United Nations Millennium Declaration. (2002). *Report of the Secretariat United Nations E/C.16/2002/6*, 11. Retrieved from: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan004345.pdf> [In English].

30. Gertler, M. (1992). Financial capacity and output fluctuations in an economy with multi-period financial relationships. *The Review of Economic Studies*, Oxford University Press, Vol. 59, 3, pp. 455-472. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2297859>. DOI: 10.2307/2297859 [In English].

31. Kytzia, S., Faist, M., & Baccini, P. (2004). Economically extended - MFA: a material flow approach for a better understanding of food production chain. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 12, 8-10, pp. 877-889 [In English].

32. Rivera, W.M. (1996). Agricultural extension in transition worldwide: structural, financial and managerial strategies for improving agricultural extension. *Public Administration and Development*, 16, pp. 151-61 [In English].

33. Schut, M., Klerkx, L., Rodenburg, J., Kayeke, J., Hinnou, L.C., Raboanarielina, C.M., et al. (2015). RA AIS: Rapid appraisal of agricultural innovation systems (Part I). A diagnostic tool for integrated analysis of complex problems and innovation capacity. *Agricultural Systems*, 132, pp. 1-11 [In English].

Radchenko O.D. Financial potential of sustainable development of the agrarian sector

The purpose of the article is to generalize the theoretical approaches to determining financial potential of the agrarian sector and substantiate its structure and components in terms of sustainable development strategies.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: methods of financial theory (composition and decomposition) for determining a category of financial potential and its formation factors; the method of comparisons and statistical analysis for disclosure of the dynamics of potential and its components; formalization method for selection of indicators of potential assessment; the method of hierarchies for disclosure of the action mechanism for subjects in the agrarian sector; the method of expert assessments for adaptation of foreign experience.

Research results. The composition and dynamics of financial potential of the agrarian sector of Ukraine were explored. Its definition as ability of the sector to ensure sustainable development was given due to aggregate of available real and potential resources, as well as conditions created by the state for their formation, distribution and redistribution. Development forecast for the analysed category was determined and it was established that the most stable possible growth can be realized through increasing in financial market services and financial resources of agrarian enterprises, and less stable would be the one supported only through financial state support. At the same time, the growth of all of these sources occurs mainly due to inflation-speculative factors, and not the increase of resources.

Elements of scientific novelty. Within the research framework, there were solved scientific tasks of setting a typology of financial potential dividing by components: resources of the financial and credit and budgetary systems, resources of enterprises, investments; generally formalized and logical methods for assessing and determining potential volume, including overseas, list of key indicators of monitoring; specified institutional components for formation of financial potential.

Practical significance. Proposals to refine a category of financial potential, systematize approaches to its definition and assessing for the agrarian sector will contribute to solving the problem of effective management of financial flows at the state, sector and enterprise level, forecasting of optimal volume of capacity and regulation of influence factors, which will generally help to optimize financial provision of sustainable strategy development of the sector. Tabl.: 4. Figs.: 2. Refs.: 33.

Keywords: financial potential; assessment; agricultural sector; sustainable development; financial resources; efficiency.

Radchenko Oksana Dmytrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of financial-credit and tax policy, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: oxanarad@ukr.net

Радченко О.Д. Финансовый потенциал устойчивого развития аграрного сектора

Цель статьи - обобщить теоретические подходы к определению финансового потенциала аграрного сектора, обосновать его структуру и составляющие в свете стратегии устойчивого развития.

Методика исследования. В исследовании использованы методы финансовой теории (композиции и декомпозиции) при определении категории финансового потенциала и факторов его формирования; метод сравнений и статистического анализа для раскрытия динамики потенциала и его составляющих; метод формализации для отбора показателей оценки потенциала; метод иерархий для раскрытия механизма действия для субъектов аграрного сектора и метод экспертных оценок для адаптации зарубежного опыта.

Результаты исследования. Рассмотрены состав и динамика финансового потенциала аграрного сектора Украины. Приведены его определения как способности этого сектора обеспечить устойчивое развитие за счет совокупности доступных реальных и потенциальных ресурсов, а также условий, создаваемых государством для их формирования, распределения и перераспределения. Осуществлен прогноз развития анализируемой категории и установлено, что наиболее стабильным возможен рост за счет наращивания услуг финансового рынка, увеличения объема финансовых ресурсов аграрных предприятий, менее стабильным - за счет финансовой государственной поддержки. Вместе с тем наращивание перечисленных источников осуществляется преимущественно за счет инфляционно-спекулятивных факторов, а не увеличения ресурсов.

Элементы научной новизны. Решены научные задачи упрочения типологии финансового потенциала по составляющим: ресурсы финансово-кредитной и бюджетной систем, ресурсы предприятий, инвестиционные и тому подобное; обобщены формализованные и логические методы оценки и определения объема потенциала, в т.ч. зарубежные, приведен перечень ключевых показателей мониторинга; уточнено формирование финансового потенциала в среде его институциональных составляющих.

Практическая значимость. Предложенные уточнения категории финансового потенциала, систематизации подходов к его определению и оценке для аграрного сектора, которые будут способствовать решению проблемы эффективного управления финансовыми потоками на уровне государства, сектора и аграрных предприятий, прогнозированию оптимального объема потенциала и регулированию факторов воздействия, а в общем позволят оптимизировать финансовое обеспечение стратегии устойчивого развития сектора. Табл.: 4. Илл.: 2. Библиогр.: 33.

Ключевые слова: финансовый потенциал; оценка; аграрный сектор; устойчивое развитие; финансовые ресурсы; эффективность.

Радченко Оксана Дмитриевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела финансово-кредитной и налоговой политики, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: oxanarad@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 18.12.2018 р.

Фахове рецензування: 15.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Радченко О. Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 27 – 38.

* * *

УДК 338.43:339

JEL Classification: Q13; Q56; Q01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901039>

Т.О. ЗІНЧУК, доктор економічних наук, професор
Є.В. ЛЕВКІВСЬКИЙ, аспірант*

Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку

Мета статті - розкрити зміст поняття «корпоративна соціальна відповідальність структур аграрного бізнесу» і обґрунтувати підходи до її реалізації з урахуванням зарубіжного досвіду, міжнародних стандартів і принципів, а також основних засад сталого розвитку та національних особливостей організації сільськогосподарського виробництва.

Методика дослідження. Аргументація теоретичних положень та одержаних висновків, що формують нові закономірності розвитку аграрного бізнесу в умовах посилення корпоративної соціальної відповідальності на міжнародному рівні, засновувалася на системному підході. Відповідно використані як загальнонаукові (діалектичний, аналізу і синтезу, наукової абстракції), так і спеціальні економічні методи дослідження: історико-економічний - аналіз генези корпоративної соціальної відповідальності; порівняльного аналізу - врахування специфічних умов сільськогосподарської діяльності та порівняння процесів впровадження корпоративної соціальної відповідальності на національному і європейському рівнях; синергетичний - поступове зростання та розвиток корпоративної соціальної відповідальності у контексті узгодженої взаємодії з Цілями сталого розвитку та добровільного виконання міжнародних стандартів.

Результати дослідження. Досліджено та розкрито сутність корпоративної соціальної відповідальності з позицій загальноїсуючих теоретичних поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців. Інтерпретовано зміст корпоративної соціальної відповідальності аграрних бізнес-формувань (аграрних холдингів). Здійснено аналіз вимог до корпоративної соціальної відповідальності через призму міжнародних стандартів, які дозволяють аграрним бізнес-структурам адаптуватися до інституційного середовища та процесу реалізації цілей сталого розвитку.

Елементи наукової новизни. Наведено авторське визначення корпоративної соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур та сформовано систему вимог щодо переходу від корпоративної соціальної відповідальності до сталих агромоделей; набули подальшого розвитку рекомендації щодо адаптації аграрних вертикально інтегрованих структур до стандартів корпоративної соціальної відповідальності.

Практична значущість. Обґрунтовані пропозиції щодо зміни пріоритетів корпоративної соціальної відповідальності та необхідності використання сучасних соціальних, економічних та екологічних методів в діяльності аграрних формувань на засадах сталого розвитку можуть бути використані як стратегічні напрями формування державної (регіональної) програми функціонування сталих бізнес-моделей в аграрному бізнесі. Рис.: 3. Бібліогр.: 26.

Ключові слова: агробізнес; вертикально інтегровані структури; глобальна угода ООН; експортний потенціал; корпоративна соціальна відповідальність; корпоративне управління; міжнародні стандарти; сталий розвиток.

Зінчук Тетяна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроєкологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Левківський Євгеній Володимирович - аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроєкологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: evgenyy.levkovsky@gmail.com

Постановка проблеми. Сучасні тенденції аграрного бізнесу характеризуються активними процесами вертикальної інтеграції. Під впливом вертикально інтегрованих

структур відбуваються суттєві організаційно-економічні зміни у створенні та використанні додаткових конкурентних переваг на світовому агропродовольчому ринку. Мотивуючим чинником їх виникнення вважається спільне ведення бізнес-діяльності в умовах ринку на основі ефективного і консолідованого використання природно-виробничих, фінансових, людських, інноваційно-

* Науковий керівник – О.В. Скидан, доктор економічних наук, професор.

© Т.О. Зінчук, Є.В. Левківський, 2019

технологічних, інформаційних та інших видів ресурсів. Інтегрована взаємодія учасників створює для них певні конкурентні переваги серед інших структур бізнесу. Як показує досвід високорозвинених країн світу, вертикально інтегровані структури визначають вектор економічного розвитку, підтримуючи можливості лібералізації торгівлі, забезпечуючи синергетичний ефект і ефект масштабу та сприяючи розв'язанню проблем трансакційних витрат. Водночас у гонитві за глобальним лідерством, ринковою владою та намаганні утримання власних конкурентних позицій компанії максимально можливо використовують ресурсний потенціал для досягнення надприбутків, що у свою чергу витісняє з ринку не менш важливих гравців і виробників агропродовольчої продукції, породжує високий ступінь монополізації аграрного ринку, нівелює відношення до проблем сільського розвитку, не відповідає глобальним Цілям сталого розвитку. Наслідки діяльності компаній потребують зміни філософії ведення бізнесу та прийняття рішень щодо посилення їх соціальної місії і відповідальності перед сучасним та майбутнім поколіннями щодо підтримки добробуту та гідної якості життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів агропромислової інтеграції: розкриттю її теоретичної сутності, переваг та форм здійснення, принципів, основних напрямів розвитку останніми роками присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема ці питання відображені в наукових публікаціях М. Бутко, В. Родіна [2], Н. Зінченко [7], М. Крутько, І. Рижик, С. Макоди [8], І. Сєвідової [15]. Інституціональні й організаційні засади формування та історичні й сучасні етапи становлення процесу вертикальної інтеграції, а саме агрохолдингів, знайшли своє висвітлення в наукових статтях В. Андрійчука [1], П. Гайдуцького [4], А. Данкевича [6], О. Шпикуляка [17]. Результати аналізу передумов розвитку міжнародних інтеграційних процесів та їх впливу на ефективність виробництва продуктів харчування викладені у науковій публікації І. Мартинюка та С. Романишина [12]. З точки зору розгляду і аналізу агропромислової вертикальної інтеграції через призму соціального явища, також підходів до принципів соціальної відповідальності підприємств заслуговують на увагу висновки таких вчених, як Б. Дуб [5],

С. Король [9], Ю. Лупенко, М. Кропивко [10] та ін. Наукові дискусії щодо сучасних форм і ролі в національному агропромислому виробництві й розвитку сільських територій «великого» агробізнесу набувають актуалізації серед таких учених, як О. Мороз, В. Семцов, Г. Кукель [11] та ін.

Разом із тим, визнаючи цінність сформованої вітчизняної теоретико-методологічної бази, її методичне наповнення, а також практичну привабливість і перспективність подальшого функціонування на аграрному ринку вертикально інтегрованих підприємств, потребує нового науково-аналітичного бачення тематика сучасних міжнародних підходів і стандартів соціальної відповідальності бізнес-структур, які є необхідною умовою досягнення цілей, визначених у політиці сталого розвитку на період до 2030 року.

Мета статті - розкрити зміст поняття корпоративної соціальної відповідальності структур аграрного бізнесу і обґрунтувати підходи до її забезпечення з урахуванням зарубіжного досвіду, міжнародних стандартів і принципів, а також основних засад сталого розвитку та національних особливостей організації сільськогосподарського виробництва.

Методологія дослідження. Процес наукового дослідження характеризується послідовністю та системністю розгляду такої важливої складової функціонування компанії, як корпоративна соціальна відповідальність. За допомогою комплексу загальнонаукових та спеціальних економічних методів дослідження введено поняття «корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу», яке відповідає сучасним цілям сільськогосподарського виробництва, сталого розвитку та має забезпечуватися через добровільне виконання міжнародних стандартів. На основі закономірностей і властивостей розвитку аграрного бізнесу сформовано проблеми, що об'єктивно приводять до необхідності посилення соціальної відповідальності агроформувань. Націленість проаналізованих наукових розробок вітчизняних і зарубіжних учених на питання соціальної відповідальності в бізнесі дозволила виявити стратегічні завдання забезпечення корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз стану кон'юнктури товарних

світових ринків агропродовольчої продукції свідчить про перспективність розвитку аграрного бізнесу не лише як найприбутковішої сучасно-інноваційної сфери суспільного виробництва з привабливим ресурсним потенціалом, але і як соціально важливої складової державної політики. З причин зростання чисельності населення світу та, відповідно, збільшення попиту на харчові продукти й рівня їх споживання, а також підвищення цін на продовольство в межах 20-50%, за прогнозами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), стратегічна роль і значущість аграрного бізнесу лише підсиляться [14]. Адаптаційні можливості аграрного бізнесу в умовах ринкового середовища забезпечуються передусім за рахунок інноваційних підходів, диверсифікації сільськогосподарської діяльності/поглибленні спеціалізації та організаційно-управлінських трансформацій при виборі ефективних методів функціонування. Це дає свої позитивні результати та шанси для розвитку. Аграрний сектор упродовж останнього п'ятирічного періоду впевнено утримує лідерські експортні позиції в економіці України. На потреби аграрного сектору використовується 70,8% загальної земельної площі (42,7 млн га), при цьому експорт сільськогосподарської продукції сягає 42,5% від загального обсягу експорту. Вартісна оцінка аграрного експорту за 2017 р. досягла 18,2 млрд дол. США. У найбільших обсягах експортуються соняшникова олія (24,8%), кукурудза (18%), пшениця та суміші пшениці й жита (14,45%), соя (4,84%), ячмінь (4,6%), насіння ріпаку (4,6%) [13, 18].

Суттєвий внесок у відчутні досягнення аграрного бізнесу належить вертикально інтегрованим структурам, або аграрним холдингам, які є учасниками ринкової конкуренції, здійснюють свою господарську діяльність у сфері виробництва і переробки продукції на основі процесів поглинання та інтеграції, що зумовлює їх кінцеву мету – отримання прибутку. Роль і місце агрохолдингів в економіці та аграрному бізнесі залишається предметом активних дискусій на рівні всіх країн світу, де вони набувають свого розповсюдження. Разом із тим процеси глобалізації надають певних переваг на користь вертикально інтегрованих структур, оскільки такі формування демонструють вигоди для створення галузевих ринків, зменшення витрат на виробництво сільськогос-

подарської продукції, широкі можливості для запровадження інновацій, інвестиційну привабливість, а також високий рівень професійного менеджменту, маркетингу та логістики. В Україні спостерігається стрімкий розвиток процесу «агрохолдингізації», що підтверджується даними офіційної статистики та Українського клубу аграрного бізнесу. Протягом п'яти років кількість аграрних холдингів зросла на 13 одиниць і за підсумками 2017 р. в агробізнесі функціонувало вже 93 агрохолдинги, в обробітку яких перебуває 29% сільськогосподарських угідь. Загальний земельний банк також має тенденцію до збільшення: за період 2002 – 2017 рр. його розмір зріс від 5,6 до 5,95 млн га. При цьому найбільша кількість агрохолдингів концентрується в центральній та північній частині України, а саме: у Київській (32), Чернігівській (28), Полтавській (26) областях; найменша їх кількість зосереджена в Закарпатській (1), Луганській (5), Чернівецькій (5) [14,18]. Враховуючи динаміку останніх років, цей тренд набуватиме подальшого закріплення та розповсюдження.

Неоднозначність вертикальної інтеграції як організаційно-економічної форми аграрного бізнесу полягає в недостатній реалізації та підтримці функцій сталого розвитку, в ігноруванні окремих Цілей сталого розвитку. Зокрема, виробники агропродовольчої продукції з метою примноження власного капіталу допускають у своїй діяльності використання генномодифікованих кормів для тварин, насіння; застосовують хімічні засоби захисту рослин, які потрапляють на приватні садибні ділянки, надмірно використовують водні запаси, виснажують землі, що спричиняє погіршення стану здоров'я людей та забруднення навколишнього природного середовища, створює дефіцит життєзасобів. Крім того, нівелюється державна політика щодо підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва, витісняється роль фермерства, захоплюються землі та знищуються посіви. Негативний ефект від діяльності агрохолдингів відчуває соціальна сфера сільських територій, який виявляється в зниженні рівня зайнятості сільського населення та гальмуванні розвитку несільськогосподарського бізнесу, низьких темпах залучення інвестицій у сільський розвиток.

Напрями діяльності агрохолдингів повинні орієнтуватися на економічні, соціальні та

екологічні ефекти, які передбачені політикою сталого розвитку при високому рівні відповідальності перед теперішніми і майбутніми поколіннями. За умов сталого розвитку економічне зростання, виробництво матеріальних благ і процеси споживання та інші види діяльності відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення оточуючого природного середовища і підтримувати життєдіяльність населення світу. Цілі сталого розвитку (ЦСР), які були проголошені 25 вересня 2015 р. на історичному саміті ООН та викладені у Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року, спрямовані на покращення добробуту людей, забезпечення темпів економічного зростання та вирішення багатьох проблем у сфері освіти, охорони здоров'я, змін клімату, охорони та захисту природних ресурсів тощо. Отже, з 1 січня 2016 року з набуттям чинності 17-ти Цілей сталого розвитку [26], відповідно до змісту яких способи ведення бізнесу мають бути спрямовані не лише на отримання прибутку, а й на утворення так званої змішаної вартості (*blended value*). Тобто реалізація фінансових, економічних та соціальних цілей бізнес-структур повинна забезпечувати відповідну соціальну вартість та пов'язані з нею доходи [21]. За даними опитування директорів компаній - учасників Глобального договору ООН, 93% респондентів погодилися з тим, що сталий розвиток - ключовий чинник майбутнього успіху бізнесу і саме стійкий розвиток органічно й тісно пов'язаний з корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ).

Генеза виникнення та еволюція дефініції «корпоративна соціальна відповідальність» вперше згадана та змістовно розгорнута в 1953 р. американським ученим Г. Боуеном у науковій монографії «Соціально відповідальний бізнесмен». Зокрема зазначено, що КСВ полягає у необхідності виконання «зобов'язань бізнесмена дотримуватися політики, приймати рішення або дотримуватися тієї лінії своїх дій, яка є бажаною з огляду на цілі та цінності суспільства» [19]. У 1908 р. ідея КСВ зустрічалася в публікації Дж. Перкінса «Сучасна корпорація», де наголошувалося на тому, що «в міру збільшення розмірів бізнесу збільшуються його зобов'язання перед громадою» [23]. Проте міра такої відповідальності визначається

бізнесом, а результати відповідних заходів не приводять до зростання активів.

Свого більш суттєвого продовження теорія КСВ знайшла у 2005 р. в спільній роботі Філіпа Котлера та Ненсі Лі: «Корпоративна соціальна відповідальність: як зробити якнайбільше добра для вашої компанії та суспільства» [22], де соціальна відповідальність бізнесу визначалася як добровільний внесок бізнесу в соціальний, економічний і екологічний розвиток суспільства. У подальшому, критично оцінюючи чимало претензій до існуючої концепції КСВ, М.Портрер та М. Креймер запропонували нову концепцію (2011 р.), згідно з якою відбувається перехід від обов'язків до реального процесу створення спільної вартості в результаті відповідних проектів. Разом з тим недолік даної концепції полягав у тому, що ні компанії, ні потенційні кредитори, ні інвестори не могли визначити цю вартість на своєму балансі [24]. Основною проблемою було те, що всі результати соціальних і екологічних проектів не впливали на фінансові результати компанії і не могли бути реалізовані на ринку. Отже, фінансові інституції не були мотивовані на витрачання коштів на добродійні проекти заради покращення іміджу. Але найбільшим недоліком цієї концепції став фактор добровільності, що є етичним питанням й вирішується через призму власного менеджменту та в умовах обмежених власних фінансових ресурсів.

Продовження внеску в розробку теорії та методики визначення КСВ відбувається постійно (рис. 1), і в сучасну епоху переходу від «добровільної відповідальності» до нових моделей ведення бізнесу. Так, спираючись на модель триєдиного підходу (економічне процвітання; соціальна справедливість та підвищення якості життя; збереження та відтворення природних ресурсів) та принципи сталого розвитку, Дж. Елкінгтоном (1997) розроблено модель «потрійної мети стійкого розвитку для бізнесу», або модель 3Р: Люди (*People*), Планета (*Planet*), Прибуток (*Profit*). У цій моделі, як альтернативній до всіх існуючих, люди - це соціальна складова сталого розвитку й основний елемент соціально-культурної системи; планета - елемент цілісної біологічно-фізичної природної системи; прибуток - критерій максимізації доходів за умови збереження капіталу, який цей дохід забезпечує. Три компоненти моделі «3Р» розгляда-

ються як стовпи сталого розвитку компанії. Така концепція орієнтована принаймні на виконання подвійної місії: по-перше, на отримання прибутку та вирішення проблем еколого-соціального характеру та, по-друге,

на результати ефективної боротьби зі змінами клімату й розв'язання соціальних проблем, які можуть стати активом для компанії, привабливим додатковим продуктом для інвесторів і кредиторів.

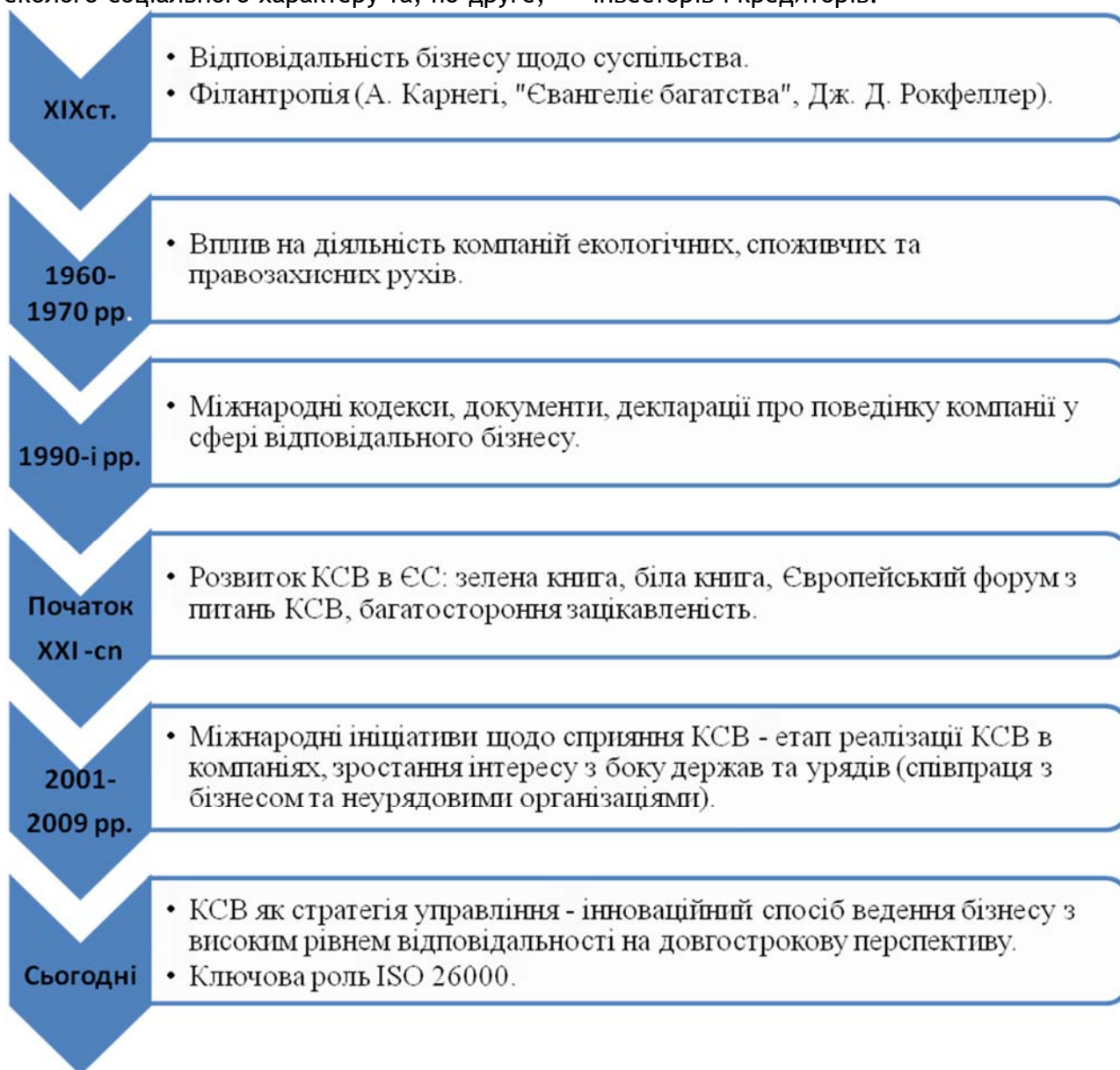

Рис. 1. Еволюція формування КСВ

Джерело: За результатами Responsible Business Forum [25].

Таким чином, під сталим розвитком компанії слід розуміти добровільне ведення бізнесу, при якому задовольняються не лише економічні, а й екологічні та соціальні потреби. Розглянуті підходи щодо КСВ знайшли відображення в *Standard ISO 26000 (відповідальність організації щодо впливу своїх рішень та дій на суспільство та навколишнє середовище, гарантоване прозорістю та етичною поведінкою)*, прийнятому ЄК у жовтні 2011 р., відповідно до якого КСВ означає:

- сприяння сталому розвитку, процвітання та здоров'ю суспільства;
- врахування очікувань зацікавлених сторін;
- відповідність законодавству та міжнародним стандартам поведінки;
- інтегрованість з діяльністю організації, підтримка «гарних відносин».

Сучасні тенденції на світовому аграрному ринку в умовах глобалізації та посилення конкуренції формують привабливий у майбутньому імідж вітчизняних аграрних біз-

нес-структур для іноземних інвесторів. Найбільш вираженими позиціями аграрного бізнесу стають такі:

- 1) інноваційний прогрес у всіх галузях агропромислового виробництва;
- 2) посилення сервісної складової аграрного бізнесу (бізнес «другого порядку»);
- 3) трансформація існуючих моделей з орієнтацією на середньо-та довгострокові перспективи;
- 4) нарощування капіталізації;
- 5) розширення географії експорту;
- 6) поглиблення міжнародної спеціалізації на виробництві органічної агропродовольчої продукції й орієнтація на «натуральність» продуктів харчування та ін.

Такі перспективи розвитку аграрного бізнесу спонукають до найшвидшого пошуку відповіді на запитання про КСВ та, зокрема, її суспільне розуміння.

Виходячи з теоретичних засад розгляду цього поняття та умов, переваг і недоліків ведення аграрного бізнесу вертикально інтегрованими структурами, слід врахувати декілька обов'язкових аспектів визначення. Принаймні, варто виходити з принципу добровільності корпоративної соціальної відповідальності, з одного боку, з іншого - з обов'язковості поєднання бізнес-інтересів і досягненням цілей сталого розвитку та умов дотримання міжнародних стандартів. Отже, відповідальний аграрний бізнес ототожнюється зі сталим бізнесом, який спонукає до позитивних змін при максимізації вигід і мінімізації впливів. Таким чином, КСВ аграрних бізнес-структур – це ефективна, інноваційно розвинена та високоприбуткова діяльність компанії, заснована на добровільних/обов'язкових ініціативах, спрямованих на реалізацію неприбуткових заходів з метою якісних соціоекономічних та екологічних змін у довгостроковій перспективі при високій відповідальності перед суспільством.

Тлумачення КСВ у такій редакції відповідає основним засадам сталого розвитку. За визначенням Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та розвитку (відомої як Комісія Брундтланд, 1987 р.): «сталий розвиток - це позбавлення майбутніх поколінь глобальних економічних, екологічних та соціальних потреб».

На міжнародному рівні питання КСВ та сталого розвитку підпадають під дію таких норм (стандартів), як:

AA 1000 - AccountAbility 1000 - стандарти етичної та соціальної звітності, в яких зазначено принципи найкращої практики у створенні правил соціальної відповідальності та етики. Стандарт передбачає інтеграцію соціальних аспектів в організацію бізнесу. Основною ідеєю є максимальне залучення зацікавлених осіб та врахування їхньої думки в процесі аналітичного звіту компанії.

Цей стандарт найбільш адаптований у практику КСВ вітчизняного бізнесу;

GRI framework reporting principles - основні принципи звітування щодо економічних, екологічних та соціальних аспектів функціонування організації, незалежно від галузі, розміру та її місцезонашування;

Global Compact - глобальний договір ООН (ГД ООН), глобальна (міжнародна) ініціатива, що містить сукупність принципів прав людини, стандартів праці, екології та протидії корупції. Запровадження 10 принципів ГД ООН - це стратегічний напрям політики у сфері соціальної відповідальності усіх суб'єктів господарювання;

Global Reporting Initiative - керівні принципи звітування з питань сталого розвитку (версія 3.0; 2006 р.) [20];

ISO 26000 - керівництво із соціальної відповідальності. Охоплення міжнародним стандартом відбуваються за принципом незалежності від таких умов: 1. Типу організації (приватні, громадянські, неурядові). 2. Розміру організації. 3. Географічного місцезонашування організації. 4. Рівня соціальної відповідальності організації. Стандарт ISO 26000 є гнучким, доступним у перекладі, ключовим при визначенні меж КСВ та залученні зацікавлених сторін (рис. 2). Використовується виключно на добровільних засадах та не придатний для сертифікації. Більше того, він не призначений для юридичних дій, скарг, захисту в суді, або інших заяв у будь-яких міжнародних, регіональних, національних судових процесах [20].

На міжнародному і європейському рівні Стандарт ISO 26000 є найавторитетнішим та вважається основним інструментом для підвищення рівня прогресу в усіх сферах соціальної відповідальності. Водночас свого широкого розповсюдження в агробізнесі він не набув, хоча може бути корисним у рамках співробітництва соціально відповідального бізнесу та територіальних громад у реалізації проектів з розвитку: сільської інфраструктури, енергозбереження, медици-

ни та освіти, самозайнятості сільського населення, продовольчих субсидій незахищеним верствам населення, залученні інвестицій в сільську економіку, грантів тощо.

Як правило, аграрні підприємства ототожнюють КСВ з благодійністю, з одноразовими заходами з вирішення внутрішніх проблем. Механізми реалізації соціальних функцій відбуваються на договірному рівні та

регламентовані угодами, положеннями про діяльність структурних підрозділів та іншими непопулярними діями. Мотивація соціальної відповідальності в сучасних аграрних бізнес-структурах, за досвідом європейських країн, має враховувати актуальні тенденції, які формуються на засадах сталого розвитку і викликів глобалізації.

Рис. 2. Сфери КСВ - ISO 26000: основні напрями

Джерело: За матеріалами ISO.org та Responsible Business Forum [25].

До них слід віднести такі:

- активізація та впровадження елементів інформаційного менеджменту (відео- та інфографіка, соціальні мережі та інші інформаційні ресурси, дії та операції);
- зменшення державного тиску на діяльність компаній;
- зміни, пов'язані з домінуванням ринку споживачів;
- «енергоповорот» у бік відновлювальної енергетики;
- впровадження стратегій управління природними (водними, земельними, фінансовими та ін.) ресурсами;
- зростаюча роль фінансового директора в КСВ;
- інноваційність діяльності та підвищення темпів впровадження досягнень НТП у сільському господарстві;
- формування глобальних ланцюгів доданої вартості в міжнародних торговельних потоках;

- розвиток і поглиблення міжгалузевої інтеграції, міжгалузеве співробітництво та диверсифікація діяльності;
- прозорість податків;
- розповсюдження соціальної (нефінансової) звітності як напрям нівелювання ризиків.

З урахуванням тенденцій світового порядку змінюються пріоритети КСВ (рис. 3).

Особливості змін полягають у дотриманні законності, виробничо-етичних та моральних норм поведінки, прозорості та екологізації, поваги до людей і суспільства, внаслідок чого формується рівень інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності компаній. Як приклад соціальної відповідальності в країнах-членах ЄС слід вважати екологічність САП ЄС на період до 2030 року, широке розповсюдження географічних зазначень на агропродовольчу продукцію, безоплатне харчування дітей у школах, диверсифікацію бізнесу, програми сільського

розвитку, спрямовані на економічну інклюзію, енергоефективність, природоохоронні заходи тощо. Отже, звідси, соціальну відпо-

відальність можна розглядати як ресурс підвищення рівня життя і добробуту на сільських територіях.

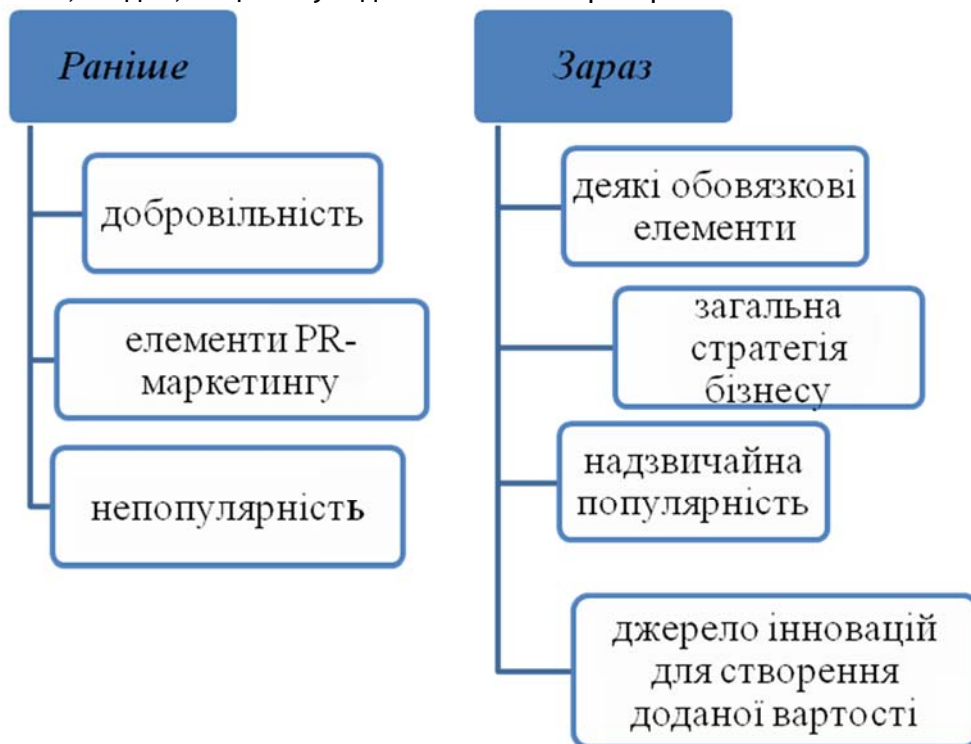

Рис. 3. Зміна пріоритетів у розумінні КСВ

Джерело: За матеріалами Responsible Business Forum [25].

Висновки. Корпоративна соціальна відповідальність відкриває доступ до нових способів ведення агробізнесу. Серед перспективних позитивних проявів КСВ у внутрішньому середовищі важливо відзначити такі: гідна оплата праці, соціальні гарантії, офіційне працевлаштування, належні умови праці, гендерна рівність, розвиток соціального партнерства. Соціальні ініціативи компанії впливають також і на формування зовнішнього середовища й стають основою її ділової репутації та іміджу. Зокрема, корпоративна благодійність, охорона навколишнього середовища, взаємодія з об'єднаними територіальними громадами, спонсорська допомога та інші заходи націлюють на максимальну сприйнятливість до міжнародних стандартів, адаптацію до сучасних норм корпоративної культури. Українські реалії агробізнесу свідчать про необхідність формування системи КСВ з урахуванням суттєвих специфічних особливостей, які відсутні в європейських, або агромоделях інших країн світу: великі масиви обробітку земель, відсутність належної підтримки і контролю діяльності з боку держави, високий ступінь невизначеності структури виробництва у перспективі, другорядність еко-

логічних норм і стандартів відносно природних ресурсів тощо. Зміна образу бізнес-діяльності, з орієнтацією на високий рівень КСВ потребує виконання стратегічних завдань.

До першочергових належать такі: трансформація організаційно-економічних та управлінських засад функціонування агрокомпаній до виконання завдань КСВ, визначених міжнародними інститутами; приєднання аграрних бізнес-структур до ГД ООН; підвищення ефективності управління багатопрофільною діяльністю великотоварних аграрних формувань відповідно до європейських умов реформування сільського господарства в межах Спільної аграрної політики ЄС у напрямі екологізації; розроблення та реалізація соціальноорієнтованої стратегії інноваційної діяльності в таких галузях, як захист рослин, тварин, лісів, водних та земельних ресурсів; поступовий перехід від КСВ до міжнародно спеціалізованих та диверсифікованих сталих бізнес-моделей; запровадження на національному рівні обов'язкової соціальної звітності (інструмент для організації спілкування та розкриття нефінансових даних про діяльність корпоративно інтегрованих структур аграр-

ного бізнесу) у сферах навколишнього середовища, соціальної відповідальності та корпоративного управління. Соціальна звітність - це підзвітна інформація, в якій відображається не лише економічна інформація, а й соціальні та екологічні показники. Соціальна звітність підвищує ефективність комунікацій компанії з бізнес-партнерами,

забезпечує прозорість діяльності, зміцнює ділові контакти.

Водночас розвиток та впровадження принципів КСВ у діяльність суб'єктів аграрного бізнесу вимагає підтримки на урядовому (як загальнодержавному, так і регіональному) рівні, на рівні громадськості (ОТГ) та власне на рівні бізнес-структур.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3-15.
2. Бутко М. П., Родін В. С. Агропромислова інтеграція як шлях активізації аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 10-13.
3. В Україні стрімко зростає кількість агрохолдингів. URL : <https://delo.ua/business/v-ukraine-stremitelno-rastet-kolichestvo-agroholdingov-343700/>.
4. Гайдуцький П. І. Структурні перекося і ризики кризи в АПК. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 38-46.
5. Дуб Б. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3., №1. P. 94-107. URL : www.are-journal.com (Last accessed: 04.11.2018).
6. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 69-74.
7. Зінченко Н. В. Агропромислова інтеграція як чинник підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2010. № 5 (44). С. 41-43.
8. Крутько М. А., Рижик І. О., Макода С. Л. Сутність та особливості агропромислової інтеграції. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка*. 2016. Вип. 172. С. 126-132.
9. Король С. Соціально відповідальне підприємство: поняття, ідентифікація, рівні. *Економіка України*. 2018. № 6. С. 69-83.
10. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
11. Мороз О. В., Семцов В. М., Кукель Г. С. Моделювання впливу агрохолдингів на розвиток сільського господарства і сільських територій України. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 62-66.
12. Мартинюк І. І., Романишин С. Б. Міжнародна агропромислова інтеграція. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 369-373.
13. Основні аграрні підсумки 2017 року. URL : https://biz.censor.net.ua/columns/3042543/osnovn_agrarn_pdsumki_2017_roku (Last accessed: 04.11.2018).
14. Перспективи розвитку агробізнесу. URL : <http://www.mayger.ua/uk/analitika/perspektivi-agrobiznesu-ukrayini>. (Last accessed: 01.12.2018).
15. Севідова І. О. Функціонування аграрних підприємств України в структурі оптового агропродовольчого ринку. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3. С. 284-291.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>. (Last accessed: 29.11.2018).
17. Шпикуляк О. Г. Інститут аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ. 2009. 480 с.
18. 2018: «Агробізнес України»: огляд п'ятого видання інформаційного довідника. URL : <http://www.bakertilly.ua/news/id1570>. (Last accessed: 04.11.2018).
19. Bowen H. Social Responsibilities of the Businessman. New York : Harper and Row, 1953, 276 p.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). Ahropromyslovi formuvannia novoho typu [Agroindustrial formation of a new type]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].
2. Butko, M.P. & Rodin, V.S. (2010). Ahropromyslova intehtatsiia yak shliakh aktyvizatsii ahrarnoho vyrobnytstva [Agroindustrial integration as a way to intensify agrarian production]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 10-13 [In Ukrainian].
3. V Ukraini strimko zrostaie kil'kist ahrokhodyniv [The number of agroholdings is growing rapidly in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: <https://delo.ua/business/v-ukraine-stremitelno-rastet-kolichestvo-agroholdingov-343700> [In Ukrainian].
4. Haiduts'kyi, P.I. (2014). Strukturni perekosy i ryzyky kryzy v APK [Structural distortions and risks of the crisis in the agroindustrial complex]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 38-46 [In Ukrainian].
5. Dub, B. (2017). Suchasnyi stan i tendentsii ekonomichnoi bezpeky ahrokhodyniv v Ukraini [Current state and trends of economic safety of agroholdings in Ukraine]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 3., 1, pp. 94-107. Retrieved from: <https://www.are-journal.com> [In Ukrainian].
6. Dankevych, A.Ye. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku ahrokhodyniv [Organizational and economic principles of development of agricultural holdings]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 69-74 [In Ukrainian].
7. Zinchenko, N.V. (2010). Ahropromyslova intehtatsiia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti silskohospodarskoho vyrobnytstva [Agroindustrial integration as a factor in increasing efficiency of agricultural production]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 5 (44), pp. 41-43 [In Ukrainian].
8. Krutko, M.A., Ryzhyk, I.O., & Makoda, S.L. (2016). Sutnist ta osoblyvosti ahropromyslovoi intehtatsii [Essence and features of agro-industrial integration]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva im. Petra Vasylenka*, 172, pp. 126-132 [In Ukrainian].
9. Korol, S. (2018). Sotsialno vidpovidalne pidpriemstvo: poniattia, identyfikatsiia, rivni [Socially responsible enterprise: concept, identification, levels]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, pp. 69-83 [In Ukrainian].
10. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokhodynny v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
11. Moroz, O.V., Semtsov, V.M., & Kukel, H.S. (2015). Modeliuvannia vplyvu ahrokhodyniv na rozvytok silskoho hospodarstva i sil'skykh terytorii Ukrainy [Modeling of the influence of agroholdings on development of agriculture and rural areas of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 12, pp. 62-66 [In Ukrainian].
12. Martyniuk, I.I. & Romanishyn, S.B. (2013). Mizhnarodna ahropromyslova intehtatsiia. [International agro-industrial integration]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 776, pp. 369-373 [In Ukrainian].
13. Osnovni ahrarni pidsumky 2017 roku [The main agrarian results of 2017]. (n.d.). Retrieved from: https://biz.censor.net.ua/columns/3042543/osnovn_agrarn_pdsu mki_2017_roku [In Ukrainian].
14. Perspektyvy rozvytku ahrobiznesu [Prospects for development of agribusiness]. (n.d.). Retrieved from: <http://www.mayger.ua/uk/analitika/perspektivi-agrobiznesu-ukrayini> [In Ukrainian].

20. Encyklopedia CSR to zbiór terminów związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu. URL : <http://odpowiedzialnybiznes.pl/hasla-encyklopedii/raportowanie-spoleczne/>. (Last accessed: 04.11.2018).

21. Emerson J. The blended value map. Tracking the Intersects and Opportunities of Economic, Social and Environmental Value Creation. URL : <https://www.issueclub.org/resource/the-blended-value-map-tracking-the-intersects-and-opportunities-of-economic-social-and-en>. (Last accessed: 09.12.2018).

22. Kotler Ph. Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause [перев. с англ. С. Яринич]. Киев, 2005.

23. Perkins, George W. The Modern Corporation. The Currency Problem and the Present Financial Situation. New York : The Columbia University Press, p. 163.

24. Porter M. E., Kramer M. R. Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism - and Unleash a Wave of Innovation and Growth. Harvard Business Review, 2011, pp. 63-70.

25. Responsible Business Forum Poland : <http://odpowiedzialnybiznes.pl/english/>, <http://odpowiedzialnybiznes.pl/news/> (Last accessed: 16.12.2018).

26. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development URL : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/L.1&Lang=E. (Last accessed: 08.11.2018).

15. Sievidova, I.O. (2015). Funktsionuvannia ahrarynykh pidpriemstv Ukrainy v strukturi optovoho ahroprodovolchoho rynku [Functioning of agrarian enterprises of Ukraine in structure of the wholesale agro-food market]. *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, 3, pp. 284-291 [In Ukrainian].

16. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. (n.d.). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

17. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytut ahrarynoho rynku : monohrafiia [Institute of agrarian market: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

18. 2018: "Ahrobiznes Ukrainy": ohliad piatoho vydannia infografichnoho dovidnyka [2018: "Agribusiness of Ukraine": review of the fifth edition of the infographic guide]. (2018). Retrieved from: <http://www.bakertilly.ua/news/id1570> [In Ukrainian].

19. Bowen, H. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper and Row [In English].

20. Encyklopedia CSR to zbiór terminów związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu. (n.d.). Retrieved from: <http://odpowiedzialnybiznes.pl/hasla-encyklopedii/raportowanie-spoleczne> [In Polish].

21. Emerson, J. (n.d.). The blended value map. Tracking the intersects and opportunities of economic, social and environmental value creation. Retrieved from: <https://www.issueclub.org/resource/the-blended-value-map-tracking-the-intersects-and-opportunities-of-economic-social-and-en> [In English].

22. Kotler, Ph. (2005). *Corporate social responsibility: doing the most good for your company and your cause*. S. Yarnych (Trans.). Kyiv [In English].

23. Perkins, G.W. (n.d.). *The modern corporation. The currency problem and the present financial situation*. New York: The Columbia University Press [In English].

24. Porter, M.E. & Kramer, M.R. (2011). Creating shared value: how to reinvent capitalism - and unleash a wave of innovation and growth. *Harvard Business Review*, pp. 63-70 [In English].

25. Responsible business forum Poland. (n.d.). Retrieved from: <http://odpowiedzialnybiznes.pl/english/> [In English].

26. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. (n.d.). Retrieved from: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/L.1&Lang=E [In English].

Zinchuk T.O., Levkivskyi Ye.V. Corporate social responsibility of vertically integrated entities as a condition of sustainable development

The purpose of the article is to identify content of corporate social responsibility of agribusinesses and substantiate approaches to its realization taking into account foreign experience, international standards and basic principles of sustainable development, national peculiarities of agricultural production organization.

Research methods. Argumentation of theoretical positions and conclusions, which form new patterns of agribusiness development in context of strengthening corporate social responsibility at international level, was based on the system approach. Accordingly, there were used general scientific (dialectical, analysis and synthesis, scientific abstraction), and special economic methods of research, in particular: historical and economic for analysing genesis of corporate social responsibility; comparative analysis for taking into account specific conditions of agricultural activity and comparing processes of implementation of corporate social responsibility at the national and European levels; synergistic for learning the gradual growth and development of corporate social responsibility in context of coherent interaction with Sustainable development goals and voluntary compliance with international standards.

Research results. Essence of corporate social responsibility from a standpoint of general theoretical views of domestic and foreign scholars was investigated and disclosed. Content of corporate social responsibility of agribusiness entities (agroholdings) was interpreted. It was done an analysis of existing requirements for corporate social responsibility through a prism of international standards that allow agribusiness entities to adapt to the institutional environment and the process of achieving Sustainable development goals.

Elements of scientific novelty. The author's definition of corporate social responsibility of agrarian business structures was given and a system of requirements for transition from corporate social responsibility to sustainable agro-models was formed. Recommendations for the adaptation of agrarian vertically integrated entities to standards of corporate social responsibility were further developed.

Practical significance. Proposals for changing corporate social responsibility priorities and necessity of using modern social, economic and environmental methods of agrarian activities on basis of sustainable development, which can serve as strategic directions for a formation of state (regional) program of sustainable business model functioning in agriculture, were grounded. Figs.: 3. Refs.: 26.

Keywords: agribusiness; vertically integrated entities; the United Nations Global Compact; export potential; corporate social responsibility; corporate governance; international standards; sustainable development.

Zinchuk Tetyana Oleksiyivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Levkivskiy Yevhenii Volodmyrovych - postgraduate student of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: evgenyy.levkovskyy@gmail.com

Зинчук Т.А., Левковський Е.В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку

Цель статьи - раскрыть содержание понятия «корпоративная социальная ответственность структур аграрного бизнеса» и обосновать подходы к её реализации с учётом зарубежного опыта, международных стандартов и принципов, а также основных положений устойчивого развития и национальных особенностей организации сельскохозяйственного производства.

Методика исследования. Аргументация теоретических положений и полученных результатов, которые формируют новые закономерности развития аграрного бизнеса в условиях усиления корпоративной социальной ответственности на международном уровне, основывалась на системном подходе. Соответственно были использованы как общенаучные (диалектический, анализа и синтеза, научной абстракции), так и специальные экономические методы исследования: историко-экономический - анализ генезиса корпоративной социальной ответственности; сравнительного анализа - учёт специфических условий сельскохозяйственной деятельности и сравнение процессов внедрения корпоративной социальной ответственности на национальном та европейском уровнях; синергетический - постепенное возрастание и развитие корпоративной социальной ответственности в контексте согласованных действий с Целями устойчивого развития и добровольного выполнения международных стандартов.

Результаты исследования. Исследована и раскрыта сущность корпоративной социальной ответственности с позиции существующих теоретических взглядов отечественных и зарубежных учёных. Интерпретировано содержание корпоративной социальной ответственности аграрных бизнес-формирований (аграрных холдингов). Проведён анализ требований к корпоративной социальной ответственности через призму международных стандартов, которые позволяют аграрным бизнес-структурам адаптироваться к институциональной среде и процессу реализации целей устойчивого развития.

Элементы научной новизны. Приведено авторское определение корпоративной социальной ответственности аграрных бизнес-структур и сформирована система требований относительно перехода от корпоративной социальной ответственности к устойчивым агромоделям, получили дальнейшее развитие рекомендации по адаптации аграрных вертикально интегрированных структур к стандартам корпоративной ответственности.

Практическая значимость. Обоснованные предложения по изменению приоритетов корпоративной социальной ответственности и необходимости использования современных социальных, экономических и экологических методов в деятельности аграрных формирований на принципах устойчивого развития могут быть использованы в качестве стратегических направлений при формировании государственной (региональной) программы устойчивых бизнес-моделей в аграрном бизнесе. Илл.: 3. Библиогр.: 26.

Ключевые слова: агробизнес; вертикально интегрированные структуры; глобальный договор ООН; экспортный потенциал; корпоративная социальная ответственность; корпоративное управление; международные стандарты; устойчивое развитие.

Зинчук Татьяна Алексеевна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Левковский Евгений Владимирович - аспирант кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: evgenyy.levkovskyy@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 04.12.2018 р.

Фахове рецензування: 22.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Зінчук Т. О., Левківський Є. В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 39 – 49.

*

**Т.В. МАЦИБОРА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник**

Оцінка інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств

Мета статті - обґрунтувати методику та здійснити оцінку інвестиційної привабливості сільськогосподарської продукції з точки зору потенційного інвестора на основі узагальнення підходів до визначення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення (узагальнення підходів до визначення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та формування висновків), метод бальної оцінки (при оцінці інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств).

Результати дослідження. Розглянуто та узагальнено підходи до визначення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств з точки зору потенційного інвестора. Обґрунтовано критерії та методику оцінки інвестиційної привабливості виробництва продукції сільськогосподарських підприємств. Визначено інвестиційно привабливі види продукції сільськогосподарських підприємств України.

Елементи наукової новизни. На основі узагальнення підходів до визначення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств з точки зору потенційного інвестора обґрунтовано нові підходи до оцінки інвестиційної привабливості виробництва сільськогосподарської продукції, а також критерії оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарської продукції, які найбільшою мірою відображають мотивацію та інтереси інвесторів.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації, а також запропонована методика оцінки інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств можуть бути використані для визначення інвестиційно привабливих видів сільськогосподарської продукції при формуванні та реалізації інвестиційних програм і проектів. Рис.: 3. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційна привабливість; інвестиційна привабливість продукції; інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств; критерії оцінки інвестиційної привабливості; прибуток; рентабельність.

Мацибора Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: tatyk@ukr.net

Постановка проблеми. Інвестиційна привабливість виробництва продукції сільськогосподарських підприємств характеризується сукупністю як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які забезпечують достатній для інвестора рівень ефективності виробництва з метою отримання максимального прибутку від розміщення інвестицій за мінімального ризику вкладень.

Водночас сільськогосподарське виробництво має специфічні особливості, які також необхідно брати до уваги при оцінці ефективності майбутніх вкладень. Насамперед сільське господарство як досить ризикований вид діяльності, оскільки пов'язаний із живими організмами та значною мірою залежить від гідрометеорологічних умов (суми ефективних температур, кількості опадів) і стихійних явищ природи, передбачає

наявність додаткових ризиків, які слід враховувати потенційним інвесторам. Крім того, у сільському господарстві використовується такий специфічний ресурс як земля, яка виявляє безпосередній вплив на результати господарської діяльності.

Для потенційного інвестора головним чинником привабливості виступає ефективність бізнесу та перспективи його розвитку. Тому важливою є оцінка інвестиційної привабливості галузей, підгалузей, окремих видів продукції, які б забезпечили для інвесторів максимальну віддачу (ефект) на вкладений капітал. Оцінка інвестиційної привабливості виробництва сільськогосподарської продукції дає змогу оцінити конкурентні переваги підприємства та визначити його інвестиційну привабливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестування, інвестиційного забезпечення та оцінки інвестиційної при-

вабливості підприємств, у тому числі сільськогосподарських, досліджувалися й висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких І. Бланк [1], А. Гайдуцький [2], Г. Керон [9], М. Місевич [8], І. Мойсеєнко [4], О. Носова [5], В. Оберемчук [6], М. Портер [10], А. Томпсон, А. Дж. Стрікланд [11], В. Федоренко [7], Дж. Харрісон [9], В. Ходаківський [8], Г. Швиданенко [3].

Мета статті - обґрунтувати методику та здійснити оцінку інвестиційної привабливості сільськогосподарської продукції з точки зору потенційного інвестора на основі узагальнення підходів до визначення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Встановлення інвестиційної привабливості підприємства не обмежується оцінюванням ефективності вкладень інвестицій у конкретний проект та зіставленням ризиків. Інвестиційну привабливість будь-якого об'єкта слід оцінювати комплексно з метою встановлення всіх позитивних і негативних чинників для вкладення інвестиції. За цим підходом інвестиційна привабливість визначається на трьох рівнях:

- макрорівень (рівень країни) - оцінка інвестиційного клімату країни;
- мезорівень (рівень регіону та рівень галузей (підгалузей) - оцінка інвестиційної привабливості регіонів та оцінка інвестиційної привабливості галузей (підгалузей);
- мікрорівень (рівень підприємства) - оцінка інвестиційної привабливості підприємства та оцінка інвестиційної привабливості продукції, яку виробляє підприємство.

Макрорівень характеризує макросередовище, в якому функціонує підприємство та на яке воно (середовище) впливає безпосередньо. Це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (правових, економічних, соціальних) та рамкових умов й інституційних детермінант ведення бізнесу в країні.

За інвестиційною привабливістю сільськогосподарські підприємства значною мірою різняться залежно від їх розташування, що пов'язано передусім із природно-кліматичними умовами та екологічним станом території.

Серед факторів, що визначають міжрегіональні відмінності не лише географічне положення і природні ресурси, а й соціально-економічні характеристики регіонів, такі як наявність та якість трудових ресурсів, рівень розвитку інфраструктури, ємність ринку,

присутність на ринку підприємств-конкурентів тощо. Важливими чинниками виступають також державна регіональна політика та політика місцевої влади, що впливають на бізнес-клімат окремих регіонів і територій.

Після оцінки компонентів зовнішнього середовища на макро- та мезорівнях не менш важливим для інвестора є аналіз галузі. У цілому дослідники пропонують різні підходи до оцінки інвестиційної привабливості галузі, зокрема значення продукції для суспільства; характер конкуренції та кількість підприємств у галузі - як наявних, так і потенційно можливих; прибутковість галузі; темпи зростання/спаду галузі; потужність галузі; технічний рівень виробництва; технології; стандартність продукції в галузі; канали розподілу та специфіка системи збуту; оптимальний розмір конкурентоспроможного виробництва; фінансова система і вимоги до рівня кваліфікації та досвіду персоналу і можливості їх досягнення [3, с. 93].

Для визначення привабливості галузі А. Томпсон і А. Дж. Стрікланд як критерії пропонують: розміри ринку; прогнозований темп зростання ринку; історична та передбачувана прибутковість; рівень конкуренції; можливі загрози та шанси; вплив сезонних і циклічних факторів; вимоги до рівня технології та капіталовкладень; вплив середовища; вплив регулювання соціальної та економічної політики [11].

З метою оцінки конкуренції в галузі М. Портер пропонує модель галузевої конкуренції або модель п'яти сил конкуренції. За допомогою цієї моделі аналізується внутрішньогалузеве середовище підприємства, а саме рівень конкуренції в галузі (внутрішньогалузева конкуренція), ринкова влада поставальників і споживачів (здатність впливати на ринкову ситуацію, диктувати свої умови тощо) та можливість появи нових підприємств-конкурентів або підприємств, які пропонуватимуть товари-замінники (рис. 1).

На переконання Дж. Харрісона та Г. Керона, для оцінки галузі необхідно аналізувати вплив поставальників та споживачів; вплив товарів-замінників; міцність бар'єрів входу і рівень конкуренції; рівень і тип регулювання з боку держави; вплив соціально активних груп і відношення громадськості до галузі; швидкість технологічних нововведень; вплив профспілок; відношення фінансових організацій та посередників до галузі; темпи зростання; прибутковість; ефективність функціонування у період економічного спаду [9].

Рис. 1. Модель галузевої конкуренції М. Портера

Джерело: [10].

На результати діяльності сільськогосподарських підприємств безпосередньо впливає структура виробництва, тому важливою є оцінка інвестиційної привабливості продукції, яка слугує не лише індикатором її конкурентоспроможності, а й відображає позитивну кон'юнктуру товарного ринку для цієї продукції.

Конкурентоспроможність продукції являє собою одну з найважливіших характеристик, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства. Конкурентоспроможність продукції покладено в основу надійних конкурентних позицій будь-якого виробника [6].

Для визначення інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств доцільне використання рейтингового оцінювання. Як критерії тут слід викорис-

товувати показники прибутковості та рентабельності, які найбільшою мірою відображають мотивацію та інтереси інвесторів. Водночас ці показники досить часто застосовують для оцінки економічної діяльності підприємств.

Оцінка рівня прибутковості та рентабельності виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, виробленої аграрними підприємствами в Україні протягом 2010-2016 рр., дозволяє визначити рівень їх інвестиційної привабливості.

Серед найпривабливішої продукції рослинництва - ягоди (прибуток на 1 га у 2016 р. становив 1556 дол. США), плоди (881 дол.) та виноград (774 дол. США). Найрентабельнішими були виноград - 79,3 %, гречка - 72,3 і ягоди - 67,1 % (рис. 2).

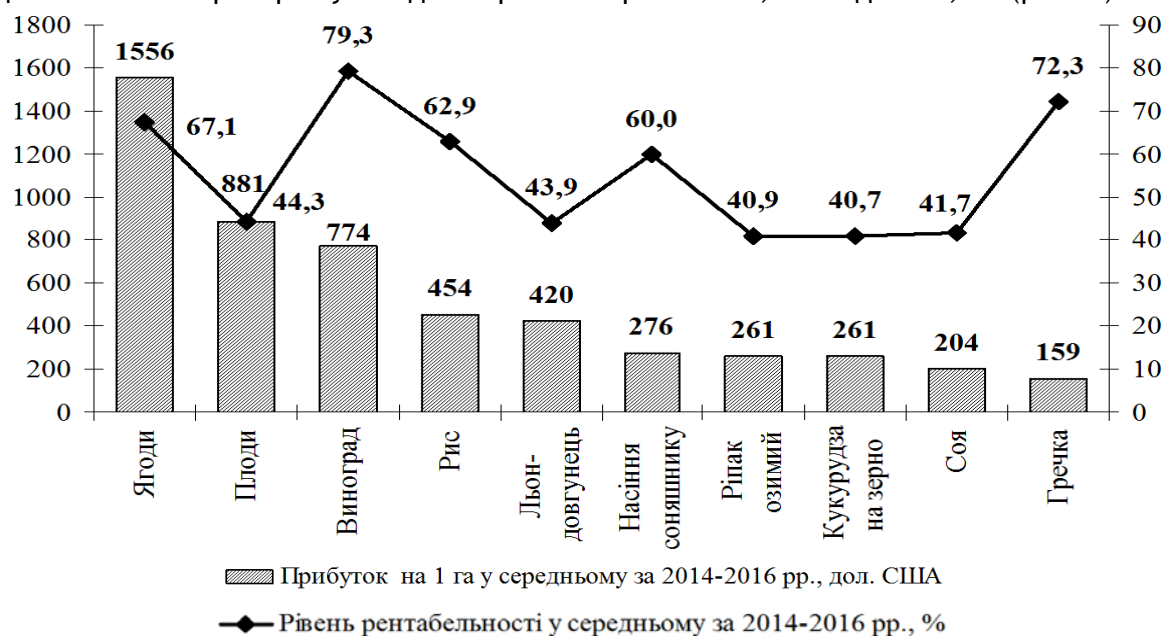

Рис. 2. TOP-10 інвестиційно привабливої продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, 2014-2016 рр.

Джерело: Розроблено автором.

Серед галузей тваринництва більш привабливе для інвесторів виробництво яєць, рівень рентабельності якого в 2016 р. досягнув 40,1%, а прибуток на одну умовну голову - 2129 дол. США, виробництво молока -

(рівень рентабельності - 13,9 %, прибуток на одну умовну голову - 144 дол. США) та виробництво свинини - 9,2 % і 25 дол. США відповідно (рис. 3).

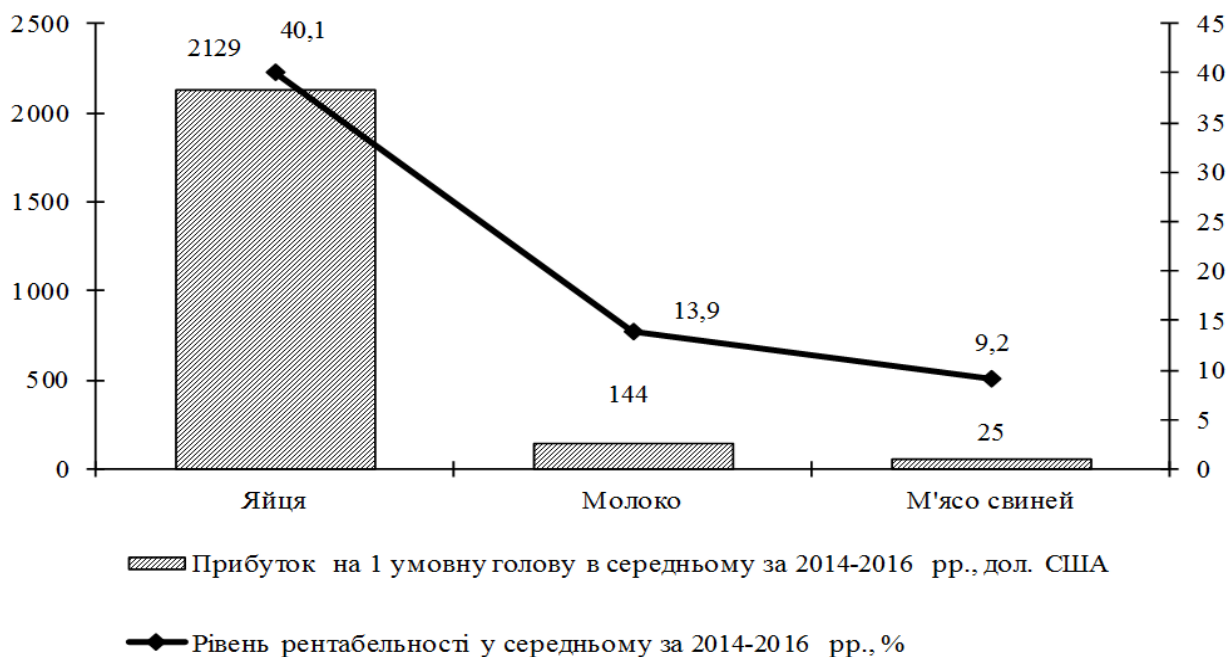

Рис. 3. Інвестиційно приваблива продукція тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, 2014-2016 рр.

Джерело: Розроблено автором

Висновки. Важливою умовою розвитку вітчизняного аграрного сектору виступає підвищення рівня інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Для інвестора найбільш значиме ефективне ведення бізнесу та його розвиток. Оцінка інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств дає змогу оцінити конкурентні переваги підприємства та визначити його інвестиційну привабливість.

Для визначення інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати методику рейтингової оцінки. Як критерії оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарської продукції слід відбирати показни-

ки, які найбільшою мірою відображають мотивацію та інтереси інвесторів, зокрема прибутковість і рентабельність.

Більш приваблива для інвесторів продукція галузей рослинництва, серед якої не лише зернові та олійні культури, значна частка яких експортується, але також ягоди, плоди та виноград - цінні продукти харчування, на які наявний постійний і зростаючий попит.

Підвищення світового попиту стимулювало розвиток тваринницьких галузей. Найпривабливішим для інвесторів в Україні виявилось виробництво яєць як один із найбільш прибуткових і високорентабельних видів діяльності, спрямованих не лише на внутрішній, а й на зовнішній ринки.

Список бібліографічних посилань

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. Киев : МП «ИТЕМ ЛТД, «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. 448 с.
2. Гайдучий А. П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 3. С. 119-128.
3. Економіка підприємства : підручник / за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко [вид. 4-те, перероб. і доп.]. Київ : КНЕУ, 2009. 816 с.
4. Мойсеєнко І. П. Інвестування : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 490 с.
5. Носова О. В. Інвестиційна привабливість підприємства. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 1 (12). С. 120-126.

References

1. Blank, I.A. (1995). *Investicionnyj menedzhment [Investment management]*. Kyiv: MP "ITEM LTD, "Junajted London Trejd Limited" [In Russian].
2. Haydutsky, A.P. (2004). Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti ekonomiky [Estimation of the investment attractiveness of the economy]. *Ekonomika i prohnozuvannya*, 3, pp. 119-128 [In Ukrainian].
3. Shvydanenko, H.O., Hreshhak, M.H., Kolot, V.M., Mendrul, O.H., Oleksyuk, O.I., Ryepina, I.M., et al. (2009). *Ekonomika pidpryyemstva : pidruchnyk [Economy of the enterprise: textbook]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].

6. *Оберемчук В. Ф.* Стратегія підприємництва: Короткий курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 128 с.
7. *Федоренко В. Г.* Інвестиційний менеджмент : навч. посіб. Київ : МАУП, 1999. 191 с.
8. *Ходаківський В. М., Місевич М. А.* Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств у контексті їх галузевої структури виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 31-37.
9. *Harrison Jeffrey S., Caron H. St. John.* Strategic Management of Organizations and Stakeholders. Theory and Cases. West Publishing Co., 1994.
10. *Porter Michael E.* The Five Competitive Forces That Shape Strategy. *Harvard Business Review*. - January 2008. - pp. 78-93.
11. *Thompson A. A., Strickland A. J. III.* Strategic Management: Concepts and Cases. 1987 4th ed. University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas.

4. *Moiseienko, I.P.* (2006). *Investuvannya: navch. posib. [Investing: teach. guidances]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
5. *Nosova, O.V.* (2007). *Investytsiyna pryvablyvist pidpryyemstva [Investment attractiveness of an enterprise]. Stratehichni priorytety, 1, pp. 120-126 [In Ukrainian]*.
6. *Oberemchuk, V.F.* (2000). *Stratehiya pidpryyemstva: Korotkyy kurs lektsiy [Strategy of an enterprise: A short course of lectures]*. Kyiv: MAUP [In Ukrainian].
7. *Moiseienko, I.P.* (2006). *Investuvannya: navch. posib. [Investing: teach. guidance]*. Kyiv: MAUP [In Ukrainian].
8. *Khodakivskyy, V.M. & Misevych, M.A.* (2017). *Investytsiyna pryvablyvist silskohospodarskykh pidpryyemstv u konteksti yikh haluzevoyi struktury vyrobnytstva [Investment attractiveness of agricultural enterprises in context of their branch structure of production]. Investytsiyni: praktyka ta dosvid, 3, pp. 31-37 [In Ukrainian]*.
9. *Harrison, J. & Caron, H.* (1994). *Strategic management of organizations and stakeholders. Theory and cases.* West Publishing Co. [In English].
10. *Porter, M.* (2008). The five competitive forces that shape strategy. *Harvard Business Review*, January, pp. 78-93 [In English].
11. *Thompson, A. & Strickland, A.* (1987). *III. Strategic management: concepts and cases.* 4th ed. Plano, Texas: University of Alabama, Business Publication Inc. [In English].

Matsybora T.V. Evaluation of investment attractiveness of agricultural enterprises

The purpose of the article is to substantiate a methodology and assess investment attractiveness of agricultural products from the point of view of a potential investor on basis of generalizing approaches to determining investment attractiveness of agricultural enterprises.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical method of scientific cognition; analysis and synthesis; systemic generalization for generalization of approaches to definition of investment attractiveness of agricultural enterprises and formation of conclusions; point method for assessing investment attractiveness of agricultural enterprises.

Research results. Approaches to determining the investment attractiveness of agricultural enterprises from the point of view of a potential investor were reviewed and summarized. Criteria and methods for assessing investment attractiveness of production of agricultural enterprises were substantiated. Investment attractive types of products of agricultural enterprises of Ukraine were determined.

Elements of scientific novelty. Based on generalization of approaches to determining investment attractiveness of agricultural enterprises from perspective of a potential investor, new approaches to assessing investment attractiveness of agricultural production were substantiated, criteria for assessing investment attractiveness of agricultural products, which mostly reflect motivation and interests of investors, were substantiated.

Practical significance. Conclusions, suggestions and practical recommendations, as well as the proposed methodology for assessing investment attractiveness of agricultural enterprises, can be used to identify investment-attractive types of agricultural products when developing and implementing investment programs and projects. Figs.: 3. Refs.: 11.

Keywords: investment; investment attractiveness; investment attractiveness of products; investment attractiveness of agricultural enterprises; criteria for assessing investment attractiveness; profit; profitability.

Matsybora Tetiana Viktorivna - candidate of economic sciences, senior researcher fellow, leading research fellow of the department of investment, material and technical support, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: tatyk@ukr.net

Мацибора Т.В. Оценка инвестиционной привлекательности продукции сельскохозяйственных предприятий

Цель статьи - обосновать методику и провести оценку инвестиционной привлекательности сельскохозяйственной продукции с точки зрения потенциального инвестора на основе обобщения подходов к определению инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования использован диалектический метод научного познания, анализа и синтеза, системного обобщения (обобщение подходов к определению инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий и формирование выводов), метод бальной оценки (при оценке инвестиционной привлекательности продукции сельскохозяйственных предприятий).

Результаты исследования. Рассмотрены и обобщены подходы к определению инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий с точки зрения потенциального инвестора. Обоснованы критерии и методика оценки инвестиционной привлекательности производства продукции сельскохозяйственных предприятий. Определены инвестиционно привлекательные виды продукции сельскохозяйственных предприятий Украины.

Элементы научной новизны. На основе обобщения подходов к определению инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий с точки зрения потенциального инвестора обоснованы новые подходы к оценке инвестиционной привлекательности производства сельскохозяйственной продукции, а также критерии оценки инвестиционной привлекательности сельскохозяйственной продукции, в наибольшей мере отражающие мотивацию и интересы инвесторов.

Практическая значимость. Выводы, предложения и практические рекомендации, а также предложенная методика оценки инвестиционной привлекательности продукции сельскохозяйственных предприятий могут быть использованы для определения инвестиционно привлекательных видов сельскохозяйственной продукции при формировании и реализации инвестиционных программ и проектов. Илл.: 3. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: инвестиции; инвестиционная привлекательность; инвестиционная привлекательность продукции; инвестиционная привлекательность сельскохозяйственных предприятий; критерии оценки инвестиционной привлекательности; прибыль; рентабельность.

Мацибора Татьяна Викторовна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: tatyk@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 29.12.2018 р.

Фахове рецензування: 04.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мацибора Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 50 – 55.

* * *

Новини АПК

У 2018 році вітчизняні аграрії встановили абсолютний рекорд за обсягами експорту сільгосппродукції - Микола Пугачов

2018 року продукція АПК склала 39,8% у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі, поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», член-кореспондент НААН Микола Пугачов.

За його словами, характерною рисою минулого року для вітчизняного аграрного сектору економіки стала низка рекордів за обсягами поставок сільгосппродукції на зарубіжні ринки.

За даними Державної служби статистики України, за підсумками 2018 року наша країна експортувала агропродовольства (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро, вовна та ін.) на суму 18,8 млрд дол. США, перевищивши рекордний показник 2012 року в 18,2 млрд дол. США, зазначив експерт.

За оцінками науковців Інституту аграрної економіки, вирішальним для сумарного зростання експорту продукції АПК торік стало збільшення обсягів поставок до двох ключових регіонів - Азії та Європейського Союзу.

У 2018 р. Азія посилила свої позиції основного імпортера вітчизняної агропродукції. Вартісні обсяги вітчизняного експорту до країн цього регіону торік збільшилися до 8,0 млрд дол. США. Це майже на 4% перевищило рекордний показник поставок до цього регіону в 7,7 млрд дол. США, встановлений у 2017 р., поінформував експерт. Частка азійських країн склала торік 42,6% від загального експорту української сільгосппродукції.

Найвищої за часів незалежності України позначки сягнув у 2018 р. експорт аграрної продукції українського виробництва до країн - членів ЄС. Його обсяги у вартісному вимірі становили 6,3 млрд дол. США, перевищивши рекордний показник 2017 р. в 5,8 млрд дол. США. При цьому частка ЄС у вітчизняному експорті агропродовольства становила минулого року 33,5%.

Обсяги поставок до країн Африки дещо знизилися порівняно з 2017 р. і становили 2,3 млрд дол. США - 12,2% у загальному експорті вітчизняної сільгосппродукції.

Зниження вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції до країн СНД, яке тривало протягом останніх років, припинилося. З 2017 р. спостерігається тенденція до поступового збільшення обсягів поставок до цього регіону. Торік вартісні обсяги поставок сільськогосподарської продукції до країн СНД незначно (+10,3%) збільшилися - до 1,5 млрд дол. США, забезпечивши їм частку 8,0% в українському експорті агропродовольства.

У цілому ці чотири регіони закуповують понад 96% аграрної продукції українського виробництва, поінформував Микола Пугачов.

Лідерство у топ-10 найбільших імпортерів української агропродукції вже третій рік поспіль утримує Індія. Вартісні обсяги поставок вітчизняної сільгосппродукції до цієї країни становили минулого року 1856 млн дол. США. При цьому частка Індії у вітчизняному експорті агропродовольства дорівнювала торік 9,9%.

Основними споживачами вітчизняної сільгосппродукції також стали Китай (1172 млн дол. США), Нідерланди (1162 млн дол. США), Іспанія (1042 млн дол. США), Єгипет (889 млн дол. США), Туреччина (801 млн дол. США), Італія (738 млн дол. США), Німеччина (667 млн дол. США), Польща (657 млн дол. США) та Саудівська Аравія (589 млн дол. США). Ці десять країн за минулий рік сформували для вітчизняних експортерів агропродовольства трохи більше 50% валютних надходжень.

Ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно стали зернові культури, олія, насіння олійних культур, макуха, м'ясо та субпродукти, на які припадає близько 81% його вартісних обсягів, підсумував Микола Пугачов.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 658.8:631.1.017.3

JEL Classification: Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901056>

Н.І. ДІДЕНКО

Інформаційні ресурси у забезпеченні реалізації продукції дрібнотоварного виробництва

Мета статті - обґрунтувати можливість підтримки дрібних товаровиробників шляхом використання інформаційних технологій для забезпечення реалізації виробленої продукції.

Методика дослідження. Застосовувалися загальнонаукові методи. Теоретико-методологічною основою вивчення формування інформаційних ресурсів став діалектичний метод, праці українських вчених. У процесі дослідження використовувалися такі методи: економіко-статистичні - визначення динаміки частки продукції господарств населення і продуктивності виробництва, монографічне обстеження інформаційних сайтів; порівняльного аналізу (для систематизації наявного теоретичного матеріалу та практичного досвіду використання інформаційних технологій в Україні та за її межами); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Досліджено структуру сукупних ресурсів сільських домогосподарств, частку продукції господарств населення у структурі валової продукції, а також продуктивність виробництва у господарствах населення. Обґрунтовано необхідність підтримки дрібнотоварних господарств через ймовірний ризик скорочення ними виробництва і нижчий рівень доходів сільського населення порівняно з жителями міст. Вивчено процес становлення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) в Україні. Підтримано і доповнено концептуальні положення створення ЦНАП об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як інтегрованого офісу. Зазначено доцільність використання їхньої мережі для формування необхідної дрібнотоварним виробникам бази даних. Проаналізовано структуру інформаційних сайтів окремих обласних і районних адміністрацій. З'ясовано, що вони можуть слугувати основою інформаційних ресурсів у процесі формування інфраструктури підтримки малого підприємництва, забезпечення реалізації продукції дрібних товаровиробників.

Елементи наукової новизни. Запропоновано використання інформаційної мережі центрів надання адміністративних послуг для формування інформаційної бази, що міститиме пропозиції стосовно наявної сільськогосподарської продукції дрібних товаровиробників, певних видів сезонних робіт, контактну інформацію. Зазначена мережа може використовуватися і для формування кластерних структур. До створення інформаційної бази запропоновано залучати старост об'єднаних територіальних громад.

Практична значущість. Визначено необхідність орієнтації співробітників органів державної влади і місцевого самоврядування на практичні дії зі створення інформаційної бази, що забезпечить залучення дрібнотоварних виробників до організованого ринку, надасть допомогу безробітним щодо працевлаштування. Табл.: 3. Бібліогр.: 30.

Ключові слова: інформаційні технології; інформаційна мережа; центр надання адміністративних послуг; об'єднані територіальні громади; державні адміністрації; дрібнотоварне виробництво; особисті селянські господарства; господарства населення.

Діденко Надія Іванівна - науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: nididenko@ukr.net

Постановка проблеми. Продукція дрібнотоварного виробництва невеликих фермерських господарств і господарств населення становить вагомий частку в загальному обсязі сільськогосподарського виробництва. Проте в оглядовій перспективі деякі заходи уряду України можуть створити суттєві проблеми для господарств населення щодо збуту окремих видів продукції, насамперед молока, оскільки з метою підвищення його якості та

встановлення стосовно цього єдиних, адаптованих до норм ЄС вимог, заплановано здійснити обмеження надходження молока другого сорту на молокопереробні підприємства. Певні труднощі зі збутом викличе й обмеження подвірного забою тварин.

Рівень заробітної плати працівників сільського господарства залишається нижчим порівняно із середнім в Україні. Крім того, на думку окремих науковців, у майбутньому розмір пенсій сільських жителів порівняно з

пенсіями жителів міст буде меншим, і розрив між ними постійно зростатиме.

Через це дрібнотоварним виробникам мають бути запропоновані заходи, що сприятимуть збільшенню грошових надходжень, зокрема спрямовані на підтримку нових напрямів спеціалізації їхніх господарств. Одним із засобів реалізації такого завдання можуть стати інформаційно-технологічні (ІТ) інновації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти функціонування дрібнотоварних господарств у вітчизняній практиці висвітлено у працях В.К. Збарського [9], А.В. Збарської [8], В.Я. Месель-Веселяка [13], М.Й. Маліка [24] та інших, в яких досліджувалися можливості й напрями раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу. Реалізацію продукції особистими селянськими господарствами досліджували О.М. Шпичак й І.В. Свиноус [26]. Становлення ЦНАП в Україні вивчала В. Пальчук [16]. Основні напрями діяльності сільських домогосподарств, особистих селянських господарств, сімейних ферм в аграрних кластерах окреслили М.Ф. Кропивко й О.В. Ковальова [11]. Разом із тим в опублікованих результатах дослідження не пропонується залучати дрібнотоварних виробників до організованого ринку за допомогою інформаційних технологій.

Мета статті - обґрунтувати можливість підтримки дрібних товаровиробників шляхом використання інформаційних технологій для забезпечення реалізації виробленої продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Державна служба статистики України з усіх категорій дрібнотоварних виробників надає інформацію щодо діяльності лише господарств населення. Дрібні фермери не виокремлюються із загальної категорії «фермерські господарства», хоча й становлять переважну її частину. Господарства населення згідно з методологічними роз'яснен-

нями Держстату - це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і для виробництва товарної сільськогосподарської продукції. За даними Держстату, у 2017 р. частка фермерських господарств з площею сільськогосподарських угідь до 100 га становила майже 70% серед 34,1 тис. підприємств зазначеної категорії, вони обробляли понад 17% сільськогосподарських угідь, що належали фермерським господарствам.

Основною складовою господарств населення є особисті селянські господарства (ОСГ). Відповідно до Закону України від 15 травня 2003 р. № 742-IV «Про особисте селянське господарство» особисте селянське господарство - це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна.

За наведеними даними, обсяг продукції, яка виробляється господарствами населення, протягом останніх років продовжує зростати, хоча й незначними темпами (табл. 1). Господарства виробляють понад 98% картоплі й меду, більше 83% овочів, плодів і ягід, понад 70% молока, майже 90% вовни. Вагомі їхні частки і у виробництві м'яса і яєць - 38-46%.

Водночас відбувається процес поступового скорочення частки господарств населення у виробництві майже всіх основних видів сільськогосподарської продукції, насамперед м'яса, за винятком яєць, плодів і ягід. На початок 2018 р. у господарствах населення було зосереджено 67,4% поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі 77,2% корів, 45,9% свиней, 85,8% овець.

1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення

Показник	2005 р.	2010 р.	2015 ¹ р.	2017 ¹ р.	2017 р. до 2005 р., %	2017р. до 2015 р., %
Вартість валової продукції с.г. усіх категорій господарств у постійних цінах 2010 р., млрд грн	179,6	187,5	239,5	247,7	137,9	103,4
У т. ч. господарств населення, млрд грн	106,8	96,7	107,5	108,3	101,4	100,7
до загальної вартості, %	59,5	51,6	44,9	43,7	-15,8	-1,2
з неї: продукція рослинництва	51,4	46,2	40,9	39,7	-11,7	-1,2
продукція тваринництва	73,8	61,3	54,5	53,9	-19,9	-0,6

Продовження табл. 1

Частка господарств населення у валовому виробництві усіма категоріями господарств, %:	24,3	24,2	22,7	22,6	-1,7	-0,1
зерна						
картоплі	98,8	97,4	97,8	98,1	-0,7	0,3
овочів	89,3	88,1	86,1	85,5	-3,8	-0,6
плодів і ягід	88,2	82,8	80,9	83,7	-4,5	2,8
соняшнику	21,2	17,5	14,6	13,4	-7,8	-1,2
м'яса (у забійній масі)	64,8	47,7	39,6	38,4	-26,4	-1,2
молока	81,2	80,3	74,9	73,1	-8,1	-1,8
яєць	50,5	39,9	41,8	46,1	-4,4	4,3
вовни	78,3	83,1	86,2	87,1	8,8	0,9
меду	96,6	97,7	98,6	...	...	...

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; за 2014-2017рр. - також без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Нижче наведено показники продуктивності сільськогосподарського виробництва у господарствах населення, що засвідчують переважно позитивну динаміку за понад десять останніх років (табл. 2).

За даними Держстату, частка доходів від особистих господарств у загальних доходах жителів села у різні історичні періоди змінювалася (табл. 3). З початком реформування відносин власності в аграрній сфері

економіки у 90-х роках минулого століття відбувалося скорочення кількості робочих місць, а отже, й зайнятості сільського населення в її суспільному секторі. Це зумовило процес скорочення частки оплати праці в структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств і формування реальних доходів населення значною мірою за рахунок його самозайнятості.

2. Продуктивність виробництва у господарствах населення

Показник	2005 р.		2015р.		2016 р.		Господарства населення	
	с.-г. підприємства	господарства населення	с.-г. підприємства	господарства населення	с.-г. підприємства	господарства населення	2016 р. до 2005 р., %	2016 р. до 2015 р., %
Загальна кількість с.-г. підприємств і господарств населення, тис. од.	57,9	6272,9	44,9	4948,7	43,4	4924,0	100,2	99,5
Площа с.-г. угідь, млн га	22,1	14,9	20,5	15,9	20,7	15,7	105,4	98,7
Частка у загальній площі, %	59,7	40,3	49,4	38,3	48,4	36,7	91,2	95,9
Вартість валової продукції с.-г. у постійних цінах 2010 р., млрд грн	72,8	106,8	131,9	107,5	145,1	109,5	102,5	101,9
Із розрахунку на 1 га с.-г. угідь, тис. грн	3,3	7,2	6,4	6,8	7,0	7,0	97,4	103,2
Урожайність, ц/га:								
зернові	25,9	26,4	43,8	33,9	50,0	35,7	135,2	105,3
картопля	147,8	128,2	198,6	160,8	212,1	165,0	128,7	102,6
овочі	154,5	157,4	363,4	192,6	382,7	196,1	124,6	101,8
соняшник	12,8	12,6	23,0	16,1	23,5	17,2	136,5	106,8
кормові буряки	232,6	275,8	358,5	288,3	403,6	300,2	108,8	104,1
однорічні трави на сіно	18,4	30,7	26,0	37,9	31,1	39,9	130,0	105,3
багаторічні трави на сіно	22,5	35,7	34,9	38,9	42,9	41,5	116,2	106,7
плоди і ягоди	16,0	105,9	70,8	117,8	72,5	112,2	105,9	95,2
Надій молока на корову, кг	2952	3643	5352	4437	5643	4473	122,8	100,8

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

У період 2000-2016 рр. частка оплати праці у структурі сукупних ресурсів сільсь-

ких домогосподарств зроста від 18,7 до 32,5%. Незважаючи на те, що частка надхо-

джень від особистого господарства відповідно зменшилася, вони продовжують забезпечувати понад п'яту частину цих ресур-

сів. Тому добробут сільських жителів усе ще значною мірою залежить від успіху діяльності їхніх особистих господарств.

3. Структура сукупних ресурсів сільських домогосподарств, %

Вид сукупних ресурсів	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2000 р. (+, -)
Оплата праці	58,2	18,7	27,1	32,8	34,5	32,5	13,8
Надходження від особистого господарства	13,3	48,3	28,2	24,3	22,1	20,1	-28,2
Соціальні виплати	22,5	14,2	27,5	30,0	28,1	31,0	16,8
Інші доходи	6,0	18,8	17,2	12,9	15,3	16,4	-2,4

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Проте, як уже зазначалося раніше, найближчим часом окремі заходи Уряду України можуть створити суттєві проблеми господарствам населення щодо збуту виробленої продукції. В рамках Угоди про асоціацію з ЄС одним із зобов'язань України є прийняття нових стандартів молока. Нині молоко від населення відповідає переважно лише сьогодишнім нормам для молока другого сорту через неналежні умови при доїнні і зберіганні, що обмежить його надходження на молокопереробні заводи. Тому варто очікувати на відмову багатьох селян і дрібних фермерів від подальшого утримання корів і відповідне погіршення соціального становища багатьох сільських жителів у процесі адаптації до нових умов.

З 4 квітня 2018 р. набрав чинності Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», що запроваджує нові правила забою тварин, які впливають на можливість реалізації м'яса. Зокрема, зменшується кількість забитих тварин не на бойні (подвірно) в тиждень до трьох голів свійських парнокопитних тварин або інших копитних тварин. А з 1 січня 2025 р. продукти, отримані в результаті забою не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачеві в межах 50 кілометрів від місця забою або в області, в якій він здійснений. Усі ці вимоги запроваджуються у зв'язку з адаптацією нормативних документів України до норм і стандартів країн ЄС, у законодавстві яких присутній обов'язковий принцип контролю небезпек у харчових

продуктах в усьому харчовому ланцюжку «від ферми до столу».

Середній рівень заробітної плати працівників сільського господарства продовжує залишатися нижчим порівняно з середнім рівнем в Україні, хоча й помітна тенденція до її зростання. У сільській місцевості також спостерігається нижчий рівень пенсійного забезпечення. Перерахунок пенсій, який було проведено наприкінці 2017 р., не сприяв значному її зростанню для тих категорій товаровиробників, які раніше залучалися до ручних робіт у рослинництві та тваринництві чи працювали у соціальній сфері села. На думку окремих науковців, у майбутньому розмір пенсій сільських жителів порівняно з пенсіями жителів міст буде меншим і розрив між ними постійно зростатиме [7]. Тому дрібнотоварне виробництво, зокрема в особистих селянських господарствах, продовжуватиме залишатися вагомим складовою сукупних ресурсів сільських домогосподарств. У зв'язку з цим поряд із допомогою держави щодо забезпечення підвищення якості вироблюваної продукції сільським товаровиробникам мають бути запропоновані нові напрями їхньої трудової діяльності.

Нині інформація стосовно наявної аграрної, насамперед рослинницької, продукції дрібних товаровиробників за видами і кількістю по окремих населених пунктах для споживачів районних і обласних центрів практично недоступна; місцем комунікації, як правило, продовжують залишатися сільськогосподарські ринки, відвідувати які особисто виробники часто не в змозі. Оприлюднення такої інформації, а також інформації, корисної для дрібних товаровиробників, налагодження безпосередніх контактів між продавцем і споживачем може сприяти

зростанню попиту на певну аграрну продукцію, започаткуванню виробництва нових її видів, у тому числі й на основі кооперації.

Продукція дрібнотоварних виробників могла б користуватися попитом насамперед на локальному ринку, зокрема на території об'єднаної територіальної громади. Водночас оприлюднення цієї інформації значною мірою може допомогти дотримуватися принципів прозорості та простежуваності й у дрібнотоварному виробництві для забезпечення якості та безпечності харчових продуктів відповідно до законодавства України. Воно сприятиме розширенню можливості українських споживачів простежити, звідки надійшов харчовий продукт на локальний чи ширший ринок, а також зробити замовлення на виробництво й постачання з ОСГ конкретних видів продукції.

Одним із засобів реалізації цих завдань можуть стати ІТ-інновації. Використання мережі Інтернет набуває дедалі більшого поширення у діяльності бізнесу різного спрямування, зокрема й аграрного. Науковцями, які вже досліджували проблеми його використання в дрібнотоварному секторі сільських поселень, зазначено, що Інтернет як частина інтегрованих маркетингових комунікацій є корисним інструментом для поліпшення іміджу фірм просування продукції. При цьому позитивні результати використання ІТ-інновацій розглядаються переважно щодо підприємств та фірм малого бізнесу [8].

Проте застосування інформаційних технологій упродовж кількох наступних років може стати нормою і для селянських господарств, хоча вже зараз жителі багатьох сільських населених пунктів, наближених до районних центрів, долучилися до нових технологій, активно використовуючи WI-FI. За даними провідного мережевого оператора Укртелеком, нині понад 8 млн осіб не мають можливості для підключення до Інтернету в селах. За оцінкою компанії, в українських містах можливість підключення до швидкісної мережі існує у 98% населення, а в селах – лише у 44%. Щоб скоротити такий цифровий розрив між містом і селом в Україні, Укртелеком збирається побудувати 58 тис. км оптоволоконних ліній, щоб підключити 8 тис. сіл, де проживає 6 млн осіб. Загальна вартість проекту, за оцінками Укртелекому, становитиме 6 млрд грн. З цієї мети оператор планує інвестувати 2,8 млрд грн і ще 3,2 млн грн необхідних

коштів компанія сподівається залучити від держави [17, 1].

Допомогу у використанні ІТ-інновацій дрібнотоварними аграрними товаровиробниками спроможні надати й активно створювані упродовж кількох останніх років об'єднані територіальні громади (ОТГ). Сьогодні новостворені територіальні громади отримали від держави суттєві преференції, які дозволяють активно розвивати території, модернізувати та створювати нові об'єкти інфраструктури, забезпечувати якісний сервіс з надання базових послуг своїм мешканцям. В умовах реформи з децентралізації значна увага приділяється створенню та організації в Україні, і зокрема в об'єднаних територіальних громадах, якісної роботи центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів), які утворюють відповідну інформаційну мережу. Існування і розвиток такої мережі створює передумови для формування з її допомогою необхідної для дрібнотоварних виробників бази даних.

Процес розвитку ЦНАПів відбувається кілька останніх років практично в усіх регіонах України. ЦНАП створюється та діє відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» [19]. Відповідно до ст. 12 цього Закону, Центр надання адміністративних послуг – це постійно діючий робочий орган або структурний підрозділ місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування, в якому надаються адміністративні послуги через адміністратора шляхом його взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг. Громадяни отримують можливість подавати документи в різні державні органи в єдиному адміністративному центрі.

У країнах ЄС централізоване надання адміністративних послуг є звичайною практикою. Наприклад, у 2011-2013 рр. в Угорщині у межах адміністративної реформи запровадили «єдине вікно» з величезним переліком послуг. З його допомогою угорці оформлюють шлюби, розлучаються, реєструються за місцем проживання, вирішують питання громадянства, тут шукають роботу і допомогу по безробіттю, отримують соціальні виплати і субсидії. У переліку послуг, які надаються «єдиним вікном», є навіть пункт «реєстрація кіз і овець». Проте серед країн світу найбільшу кількість послуг за короткий термін в одному місці за принципом «єдиного вікна» надають в Будинку юстиції Грузії [16].

Ці центри можуть утворюватися при виконавчому органі міської, міста районного значення, селищної, сільської ради у разі прийняття відповідною радою такого рішення. Нині у великих містах спеціалісти ЦНАПів надають близько 100 адміністративних послуг. Ці послуги замовляються за технологією Bank-ID або за допомогою «Персонального кабінету мешканця». За інформацією Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, на кінець осені 2018 р. в Україні вже працювали майже 840 сучасних ЦНАПів, а до 2020 р. їх має стати приблизно 1450.

На сьогодні найбільшу кількість ЦНАПів зафіксовано в містах, районах і об'єднаних громадах Дніпропетровської області, де за допомогою програмно-технічного комплексу облдержадміністрації створено «Регіональний віртуальний офіс електронних адміністративних послуг Дніпропетровської області».

ЦНАП, що створені органами місцевого самоврядування, отримують значну міжнародну підтримку. Зокрема, Європейський Союз та його держави-члени - Данія, Естонія, Німеччина, Польща та Швеція - започаткували спільний проект - програму для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою». Початкову фазу проекту U-LEAD компонент 2 «Створення центрів надання адміністративних послуг та підвищення поінформованості населення про місцеве самоврядування» у частині розбудови Центрів адміністративних послуг, що фінансується Європейським Союзом та Шведським агентством міжнародного розвитку (Sida), реалізує компанія SKL International. За Програмою U-LEAD компонент до початку 2018 р. вже відкрито 26 ЦНАПів в об'єднаних територіальних громадах. До кінця 2020 р. їх має існувати майже 600. Загальний обсяг фінансування становить 800 тис. євро. Естонська академія електронного врядування має розробити IT-рішення, які забезпечують надання відповідних послуг.

Крім допомоги ЄС підтримку також надає німецька урядова організація GIZ. Програма U-LEAD компонент 1, за реалізацію якого відповідає GIZ, стосується передусім координації та посилення спроможностей на вертикальному і горизонтальному рівнях на всій території України - від рівня громад до районного, обласного та центрального рівнів з ме-

тою підвищення рівня інституційного розвитку органів влади на всіх рівнях для ефективної реалізації децентралізації та реформ регіональної політики. Загальний розмір фінансування, що передбачений за Програмою U-LEAD, яка надає пріоритет підтримці ЦНАПів в ОТГ, становить 102 млн євро [22].

В умовах реформи з децентралізації поступово формується стійка тенденція щодо передачі всіх функцій ЦНАПів, утворених при райдержадміністраціях, до ЦНАПів новостворених територіальних громад.

На думку першого заступника Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства В'ячеслава Негоди, «...створені в об'єднаних громадах ЦНАПів повинні відрізнитися від тих, що вже працюють, скажімо, при райдержадміністраціях. Через те, що громади мають більш широкі власні повноваження, там мають змогу якісно надавати не лише адміністративні, а й комунальні та інші послуги. Ці послуги можуть бути також доступнішими» [25].

Згідно з ч. 6 ст. 12 Закону України «Про адміністративні послуги», перелік адміністративних послуг, що надаються через ЦНАП, визначається органом, який прийняв рішення про утворення центру, тобто місцевою радою або її виконавчим комітетом. Проте відповідно до ч. 7 ст. 12 вищезазначеного закону перелік послуг має обов'язково включати адміністративні послуги органів виконавчої влади, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України [5].

До власних адміністративних послуг органу місцевого самоврядування належать такі послуги, як надання довідок про склад сім'ї для призначення деяких видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій та пільг, щодо спільного проживання, наявності або відсутності пічного опалення чи особистого селянського господарства (фермерського господарства), дозвільні документи місцевої ради на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, тимчасових споруд, реклами, на провадження підприємницької діяльності, копії рішень місцевої ради у сфері земельних відносин тощо.

Питання віднесення соціальних послуг до адміністративних на сьогодні законодавчо не врегульовано. Проте, виходячи з концепції ЦНАПів ОТГ як інтегрованого офісу, з метою максимального наближення найбільш популярних, затребуваних послуг до кожного

мешканця громади та створення умов «єдиної точки входу» для суб'єкта звернення, соціальні послуги мають надаватися у приміщенні ЦНАП, але не адміністратором, а виключно інспектором з соціальних питань (іншою посадовою особою органу місцевого самоврядування). Такий механізм запроваджений у ЦНАП виконкому Слобожанської селищної ради Дніпропетровської області з травня 2016 р. і запропонована модель надання послуг вважається досить ефективною [14].

До таких послуг може належати, наприклад, розміщення на відповідних сайтах інформації щодо потреби у працівниках на певні види сезонних робіт. Зокрема, у 2018 р. в окремих регіонах України відчувалася нестача трудових ресурсів у період масової заготівлі малини та полуниці [12]. Корисною може стати й інформація щодо можливості придбати розсаду чи інший садивний матеріал тощо з метою забезпечення самозайнятості. Допомогу безробітним щодо їх працевлаштування Міністерство соціальної політики відносить до важливих функцій фахівця із соціальної роботи [23].

Функціонування ЦНАП створює передумови і для застосування інформаційних технологій з метою розширення ринку збуту продукції, або її надлишків, що виробляються господарствами населення і дрібними фермерами, без участі традиційних торговельно-посередницьких структур. Використання інформаційної мережі ЦНАП доцільне, насамперед, у зв'язку з відсутністю у селян навичок самостійно працювати у мережі Інтернет, а також їхнім обмеженням до неї доступом. Сільські та селищні старости мають вміти користуватися Інтернетом, або знаходити інші можливості щодо акумуляції зібраної інформації в інформаційній мережі ЦНАП об'єднаних територіальних громад або районних державних адміністрацій для подальшого розміщення її уповноваженими особами на відповідних сайтах.

За умови зацікавленості з боку місцевого населення і відповідних керівників місцевих територіальних громад наявність інформаційної мережі дає змогу сформувати відповідну базу даних щодо пропозиції певних видів продукції дрібнотоварних виробників по окремих населених пунктах, яка може бути використана для організації електронних торговельних майданчиків.

На законодавчому рівні в Європі та Україні чітко закріплено обов'язковість запрова-

дження зовнішньої простежуваності та відповідальності у разі недотримання цієї норми при виробництві продуктів харчування. У багатьох країнах ЄС споживач за допомогою штрих-коду може самостійно простежити, звідки харчовий продукт потрапив на полицю магазину. Наприклад, за штрих-кодом, розміщеним на яйці, можна відслідкувати птахоферму та пташник, де його було вироблено, та одержати інформацію про утримання, годування птиці тощо. Деякі компанії з цією метою навіть організовують режим онлайн [2].

Експерти зазначають, що цифрова трансформація - це доведена основа конкурентоспроможності та економічного зростання. Вона природно пришвидшує будь-яку економічну діяльність. У листопаді 2018 р. в Україні розпочала роботу громадська організація «Інститут цифрових трансформацій» (Digital transformation institute, DTI), яка об'єднала бізнесменів, експертів та науковців навколо завдання впровадити інновації в економіку України. Інститут має впроваджувати цифрові технології в урядовій політиці, освіті та бізнесі, оскільки, за його даними, в рейтингу цифрової конкурентоспроможності за 2017 р. наша держава розташувалася на 58 місці серед 63 країн Європи, Середнього Сходу та Африки [3].

Взятий Україною курс на впровадження цифрових технологій, формування прозорості й простежуваності в економіці на європейському рівні має спонукати дотримуватися цих принципів і дрібнотоварних виробників аграрного сектору. Електронні торговельні майданчики спроможні будуть надати таку можливість і українським споживачам продукції дрібнотоварних виробників, які прагнуть отримати якісний продукт, але не готові дорого платити за сертифіковану органічну продукцію [6].

Останнім часом інформаційні технології все ширше використовуються для покращання торговельної діяльності. Зокрема, в Україні запрацював онлайн-майданчик для торгівлі агропродукцією Tradomatic [30]. Tradomatic являє собою інструмент, який дозволяє укласти угоду онлайн і отримати її моментальне підтвердження, здійснити аналіз ринку, пошук потенційних клієнтів і цінових пропозицій. Проте через цю платформу контактувати з основними покупцями, локальними і глобальними трейдерами

мають змогу насамперед агрохолдинги та великі господарства.

Інший торговельний майданчик, де виробники та покупці можуть укласти прямі угоди без посередників, створили виробники органічної продукції [27]. На платформі Agroportex.Bio вже зареєструвалися понад 400 операторів з сотнею найменувань товарів. Майданчик також зорієнтований переважно на юридичних осіб-підприємців, учасників органічного кластера, які виробляють сертифіковану органічну продукцію.

Диджиталізація в агробізнесі, яка набуває поширення, і підтримці якої приділяє увагу зокрема Українська аграрна конфедерація, практично не торкається дрібнотоварних виробників внаслідок специфіки їхнього виробництва. Тому згаданий категорії виробників має надаватися підтримка від місцевих органів виконавчої влади.

Сприяти залученню в організований ринок також і господарств населення та дрібних фермерів можливо через розміщення необхідної для цього інформації на сайтах обласних і районних державних адміністрацій. Інформація щодо конкретних видів продукції може надходити з відповідних підрозділів ОТГ. Вже нині окремі ОТГ мають власні сайти в мережі Інтернет.

Багато районних адміністрацій вже відчують потребу в розширенні повноважень працівників підрозділів з надання адміністративних послуг. Наприклад, ЦНАП районного рівня у Гадяцькому районі Полтавської області створено як відділ Гадяцької районної державної адміністрації. У «Положенні про відділ - Центр надання адміністративних послуг Гадяцької районної державної адміністрації» зазначено: «за рішенням голови Гадяцької районної державної адміністрації у Відділі також може здійснюватися ... прийняття та видача документів, не пов'язаних з наданням адміністративних послуг.... Відділ відповідно до визначених галузевих повноважень ... взаємодіє з ... суб'єктами господарювання, громадянами тощо з метою створення умов для провадження послідовної та узгодженої діяльності щодо строків, періодичності одержання і передачі інформації, необхідної для належного виконання покладених на Відділ завдань та здійснення запланованих заходів...» [18].

Нині відповідно до нового законодавства у селах об'єднаних територіальних громад з'явилася можливість залучати до надання

послуг сільських старост. Повноваження старост визначаються виконавчим органом місцевої ради, тобто виконавчим комітетом ОТГ. Перелік повноважень старости сформульовано у статті 54⁻¹ - доповненні до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [21]. За нею, крім інших повноважень староста «...сприяє жителям відповідного села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування; вносить пропозиції ... з питань діяльності на території відповідного старостинського округу ... підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб; сприяє ... організації ... безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному селі, селищі...». Звідси випливає, що староста за взаємної згоди може бути посередником у забезпеченні відповідних посадових осіб інформацією, необхідною для організації збуту виробленої сільськогосподарської продукції або її надлишків.

В окремих ОДА до компетенції керівників підрозділів уже віднесено здійснення контролю за функціонуванням аграрних ринків. Наприклад, на сайті Вінницької ОДА департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації має такі рубрики: «Хід польових робіт», «Економіка АПК», «Аграрний ринок», «Інвестиції» [4]. Проте, рубрика «Аграрний ринок» на сайті Вінницької ОДА практично не заповнена. Для забезпечення функціонування сайту організаційна структура Вінницької ОДА містить окремий підрозділ - управління інформаційних технологій.

У Полтавській ОДА підтримку аграрних товаровиробників вважають одним з головних напрямів своєї роботи. Зокрема, на сайті державної адміністрації Полтавської області представлено перелік основних завдань департаменту агропромислового розвитку, серед яких: «організація розроблення і здійснення заходів щодо гарантування продовольчої безпеки регіону; розроблення та здійснення заходів щодо підтримки і захисту товаровиробників, сприяння демонополізації виробництва і розвитку конкуренції в агропромисловому комплексі, формування ринкової інфраструктури, ...участь у формуванні та реалізації соціальної політики на селі, забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності та господарювання в галузях агропромислового виробництва...».

Для виконання цих завдань у структурі департаменту створено відділ виробництва і маркетингу продукції рослинництва, технічної політики, безпеки праці та виставкової діяльності, а також відділ виробництва і маркетингу продукції тваринництва, харчової та переробної промисловості. Крім того, департамент економічного розвитку, торгівлі та залучення інвестицій обласної державної адміністрації відповідно до покладених на нього завдань має сприяти «формуванню інфраструктури підтримки малого підприємництва; розвитку міжрегіонального співробітництва суб'єктів малого і середнього підприємництва...» [15].

Нині окремі компанії в Україні спеціалізуються на постачанні оригінального європейського садивного матеріалу з країн Європейського Союзу. ТОВ «АВ Ліхт», заснована у 2016 році, має підписані контракти на постачання розсади спаржі, яку вона пропонує власникам присадибних ділянок, земельних масивів, фермерам. Фахівці компанії AV LIGHT запевняють, що з 1 м² можна зібрати врожай пагонів спаржі обсягом 1,5 - 2,5 кг [28]. У цьому випадку постачальники розсади спаржі не здійснюють збут вирощеної селянами продукції. Їхнім завданням поки що не є створення кооперативів чи кластерів.

Усі ці проблеми виробники мають вирішувати самостійно. Як і майбутні виробники арахісу, для вирощування якого сприятливий клімат півдня України. За умови дотримання технології, з одного гектара за сезон вдається зібрати майже 2 т земляних горіхів. Рентабельність їх виробництва досить приваблива. Іншою вільною «нішею» в Україні є виробництво артишоків. Це продукція преміум-сегменту, яка за умов високої якості та брендуння може забезпечити значний дохід. На світовому ринку середня ціна за умови дрібнооптових партій становить 2-4 \$/кг, при продажу в роздріб - 10-50 \$/кг. Спеціалісти стверджують, що в Україні можна вирощувати до 40 т артишоку з 1 га. Основними покупцями артишоку є ресторани.

Тому власники особистих селянських господарств (ОСГ) та інші дрібні товаровиробники, які вдало запровадять виробництво цих і аналогічних «нішевих» культур чи іншої продукції, з метою пошуку ринків збуту повинні мати можливість розмістити інформацію щодо наявної продукції на сайтах обласних та районних державних адміністрацій. Проблеми з реалізацією вже існували в

2018 р. у селян, які замість картоплі вирощували на власних городах ягоди, не маючи необхідної інформації стосовно ринків збуту.

Надання місця для оприлюднення інформації щодо наявної продукції означатиме, що у цьому випадку функції відповідних департаментів державних адміністрацій полягатимуть у сприянні збуту вирощеної дрібними товаровиробниками продукції. А це, у свою чергу, відповідає зазначеним завданням «здійснення заходів щодо підтримки товаровиробників, формування ринкової інфраструктури, забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності та господарювання».

Останнім часом набуває актуальності питання використання локальних продуктів плодоовочевої галузі. Локальний продукт для ресторанів - це не тільки порятунком при сьогоднішніх цінах на імпорт, а й тренд. Спробувавши незвичайні овочі і фрукти в ресторані, клієнти з часом будуть шукати ці продукти в супермаркеті або на ринку. Використання запропонованих інформаційних баз зробить можливим пошук таких продуктів і в Інтернеті.

Сьогодні для зменшення собівартості страв і підвищення доходів ресторани готові переходити з імпоротної продукції на українську. Як господарства населення, так і дрібні фермери, що спеціалізуються на виробництві овочів і фруктів, могли б зайняти цю нішу і взаємовигідно співпрацювати з підприємствами сегменту HoReCa - готелями, ресторанами, кафе - оскільки вони потребують регулярного постачання наборів плодоовочевої продукції в невеликих обсягах [29]. Сегмент HoReCa в Україні закуповує не тільки плодоовочеву продукцію, а також, наприклад, молюсків по 250-450 грн/кг. Європейські споживачі за оптові партії платять €8-12/кг.

Також потрібно враховувати, що, за оцінкою Асоціації постачальників торговельних мереж, вітчизняні торговельні мережі упродовж останніх двадцяти років не дуже успішно працюють з овочевою та фруктовою групою. Досі проблемою всіх супермаркетів є, наприклад, неякісна картопля [10].

Електронні торговельні майданчики могли б допомогти дрібнотоварним виробникам налагодити співпрацю з такими мережами, а також співпрацю між собою з метою формування однорідних партій картоплі певного

сортів. Однією із форм такої співпраці може бути кооперація. Овочева та фруктові групи – фактично єдині, з якими дрібнотоварні виробники можуть нині потрапити до торговельних мереж [10]. При цьому, асортимент картоплі, наприклад, у багатьох з них змінюється майже кожного дня, що свідчить про невеликі партії цього товару.

Сучасні інформаційні технології спроможні значно скоротити витрати часу на створення і поповнення необхідної інформаційної бази. Зокрема, на сайті департаменту агропромислового розвитку Полтавської ОДА вже розміщено електронні таблиці у форматі XL з певною інформацією. Для створення баз даних окремих територіальних громад стосовно обсягів, орієнтовної ціни і місця виробництва окремих видів продукції, контактної інформації можуть бути використані не лише подібні таблиці.

Нині для забезпечення функціонування сайтів існують різноманітні можливості, зокрема і з застосування систем управління вмістом (CMS). Багато різних CMS містять модуль безпеки для багаторівневої аутентифікації користувачів та адміністраторів, модуль прийому від віддалених авторів новин, статей і посилань, забезпечують можливість доступу до певних розділів сайту тільки зареєстрованим користувачам, у тому числі доступ як до розділу, так і до певного матеріалу з точністю до конкретного зв'язку матеріал↔користувач; можливість створення не однієї, а кількох форм зворотного зв'язку для кожного контакту. Адміністративна панель багатьох сайтів дозволяє створити список користувачів з різними правами доступу. Використовуючи певний логін і пароль, уповноважена особа відповідно до укладеної з адміністратором сайту угоди може отримати доступ до створеного для неї розділу чи підрозділу і періодично поповнювати базу даних. Інспектори з соціальних питань (інші посадові особи органів місцевого самоврядування) об'єднаних територіальних громад у приміщенні ЦНАП мають передати одержану інформацію на районний чи обласний рівень, формуючи зведені таблиці відповідних сайтів.

Дрібні фермери й господарства населення за допомогою інформаційних технологій і за сприяння працівників органів державної влади та місцевого самоврядування можуть стати й учасниками певних кластерів. Об'єднання бізнесу, влади та науки у кластери

переважно за регіональним принципом відбувається з метою лобювання інтересів на ринку місцевих компаній для отримання доданої вартості на свою продукцію. Їхніми учасниками, як правило, є не лише виробники, а й переробники, логісти, інші дотичні до обраної сфери компанії.

Влітку 2017 р. харківські компанії «Артика», «Юнітек», «Паритет Агро», м'ясокомбінат «М'ясний», юридична фірма ILF утворили перший в Україні агрофудкластер Agro Food Cluster Kharkiv. Вони об'єднали 22 виробників та переробників сільськогосподарської продукції регіону, а також компанії суміжних галузей. Прикладами кластерів останнього часу також є новостворена за підтримки Києво-Могилянської бізнесшколи Українська продовольча долина (Ukrainian Food Valley) і «Український органічний кластер». Прослідковується тенденція за допомогою кластерної організації вирішити питання залучення сільських домогосподарств, особистих селянських господарств, сімейних ферм тощо до діяльності на організованому аграрному ринку способом налагодження спільного виробництва і реалізації так званих нішевих культур. Перспективними щодо цього є галузі ягідництва, садівництва, виноградарства, свинарства, молочного тваринництва, бджолярства, звірівництва, екзотичних тварин тощо [11].

Висновки. Дрібнотоварним господарствам через ймовірний ризик скорочення ними виробництва і нижчий рівень доходів сільського населення порівняно з жителями міст мають бути запропоновані заходи підтримки, зокрема нових напрямів їхньої спеціалізації. Одним із засобів реалізації такого завдання можуть стати ІТ-інновації.

Інформаційні технології останнім часом все ширше використовуються для покращання торговельної діяльності. Зокрема, в Україні почав діяти онлайн-майданчик для торгівлі агропродукцією Tradomatic. Інший торговельний майданчик Agroportex.Bio створили виробники органічної продукції. Проте через ці платформи контактувати з основними покупцями, локальними і глобальними трейдерами мають змогу насамперед агрохолдинги та великі господарства, учасники органічного кластера, які виробляють сертифіковану органічну продукцію.

На сьогодні можливість використання мережі Інтернет у дрібнотоварному секторі розглядається переважно щодо підприємств

та фірм малого бізнесу. Проте постає перспектива для ширшого залучення до цього процесу й господарств населення.

Виходячи з концепції ЦНАП ОТГ як інтегрованого офісу, можливе використання інформаційної мережі центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів) для формування інформаційної бази, у тому числі на районному та обласному рівнях, що міститиме пропозиції стосовно наявної сільськогосподарської продукції дрібних товаровиробників, певних видів сезонних робіт, розсади чи іншого садивного матеріалу тощо з метою забезпечення самозайнятості. Для забезпечення функціонування інформаційної бази доцільно залучати старост об'єднаних територіальних громад. Нині для оприлюднення інформації на сайтах існують різноманітні можливості, зокрема і з застосування систем управління вмістом (CMS), що

забезпечують можливість доступу до певних розділів сайту тільки зареєстрованим користувачам, у тому числі як до розділу в цілому, так і до певного матеріалу.

Функціонування ЦНАП створює передумови для застосування інформаційних технологій з метою розширення ринку збуту продукції дрібнотоварних виробників, або надлишків продукції ОСГ, без участі традиційних торговельно-посередницьких структур. У дрібнотоварних виробників значно покращатимуться можливості налагоджувати торговельні стосунки безпосередньо з підприємствами сегмента HoReCa, агропромислових кластерів. Тому постає необхідність орієнтації працівників органів державної влади і місцевого самоврядування на практичні дії зі створення інформаційних баз, що сприятиме залученню дрібнотоварних виробників до організованого ринку.

Список бібліографічних посилань

1. Більше половини жителів сіл в Україні не мають доступу к интернету. URL : <http://agroportal.ua/news/ukraina/bolee-poloviny-selyan-v-ukraine-ne-imeyut-dostupa-k-internetu/> (дата звернення: 27.08.2018).
2. Безпечні продукти. Як цього добилося Європа і що залишилося зробити Україні. URL : https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/2/7050161/view_print/ (дата звернення: 21.11.2018).
3. В Україні почав роботу Інститут цифрових трансформацій. URL : <https://economistua.com/v-ukrayini-pochav-robotu-institut-tsifrovih-transformatsij/> (дата звернення: 20.11.2018).
4. Вінницька обласна державна адміністрація. Агропромисловий комплекс. URL : <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/ahropromyslovyyi-kompleks> (дата звернення: 28.08.2018).
5. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.04.2014 № 523-р (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80> (дата звернення: 27.08.2018).
6. Діденко Н. І. Електронні торговельні майданчики як механізм збуту надлишків сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2013. №10. С.43-49.
7. Драбик О. М. Державне регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03. Кам'янець-Подільський, 2018. 20 с.
8. Збарська А. В., Липов'як-Мелкозьорова А. І. Розвиток дрібнотоварного сектора у сільських поселеннях України: монографія. Київ, 2010. 654 с.
9. Збарський В. К., Липов'як-Мелкозьорова А. І. Особисті селянські господарства - основа формування малого підприємництва на селі. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 106 с.
10. Зуби на полицю: у 99% випадків фермеру доведеться платити, щоб потрапити на полицю супермаркету. URL : <https://agroday.com.ua/2018/10/26/u-99-vypadkiv-fermeru-dovedetsya-platyty-shhob-potrapyty-na-polychku-supermarketu/> (дата звернення: 15.11.2018).
11. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 18-30.

References

1. Bolee polovyny zhytelei sel v Ukrayne ne imeyut dostup k Internetu [More than half of the villagers in Ukraine do not have access to the Internet]. (n.d.). Retrieved from: <http://agroportal.ua/news/ukraina/bolee-poloviny-selyan-v-ukraine-ne-imeyut-dostupa-k-internetu/> [In Russian].
2. Bezpechni produkty. Yak tosho dobylasia Yevropa i shcho zalyshylosia zrobyty Ukraini [Secure products. How Europe has done this and what remains to be done]. (2016). Retrieved from: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/2/7050161/view_print [In Ukrainian].
3. V Ukraini pochav robotu Instytut tsyfrovikh transformatsii [In Ukraine, the Institute of Digital Transformations has begun its work]. (n.d.). Retrieved from: <https://economistua.com/v-ukrayini-pochav-robotu-institut-tsifrovih-transformatsij/> [In Ukrainian].
4. Vinnytska oblasna derzhavna administratsiia. Ahropromyslovyyi kompleks [Vinnytsia Regional State Administration. Agro-industrial complex]. Retrieved from: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/ahropromyslovyyi-kompleks> [In Ukrainian].
5. Deaki pytannia nadannia administratyvnykh posluh orhaniv vykonavchoi vlady cherez tsentry nadannia administratyvnykh posluh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.04.2014 № 523-r (iz zminamy) [Some issues of the provision of administrative services to executive authorities through the centres for the provision of administrative services: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16.04.2014, No. 523-p (as amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80> [In Ukrainian].
6. Didenko, N.I. (2013). Elektronni torhovelni maidanchyky yak mekhanizm zbutu nadlyshkiv silskohospodarskoi produktsii osobystykh selianskykh hospodarstv [Electronic trading platforms as a mechanism for selling surplus agricultural products to private peasant farms]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 43-49 [In Ukrainian].
7. Drabyk, O.M. (2018). Derzhavne rehuliuвання pensiinoho zabezpechennia v konteksti sotsialnoho zakhystu silskoho naselennia [State regulation of pensions in the context of social protection of the rural population]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kamianets-Podilskyi [In Ukrainian].

12. Малинове вино: частина врожаю ремонтантної малини залишиться "в полях". URL : <https://agroday.com.ua/2018/07/19/zibraty-chy-ne-zibraty-chastyna-vrozhayu-remontantnyh-sortiv-malyny-zalyshytsya-ne-prybranoyu/> (дата звернення: 27.08.2018).
13. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення). *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 13-23.
14. Методичні рекомендації з питань створення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) та забезпечення їх ефективної роботи: методичні рекомендації / Дніпропетровська ОДА. Дніпро: Департамент економічного розвитку, 2016. 32 с.
15. Основні функції роботи відділів. URL : <http://apk.adm-pl.gov.ua/storinka/osnovni-funkciyi-roboti-viddiliv> (дата звернення: 15.11.2018).
16. Пальчук В. Особливості розвитку мережі центрів надання адміністративних послуг в Україні. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 9. С. 36-45. URL : <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/9.pdf>.
17. Подключить 8000 сел и 6 млн человек стоит 6 млрд грн - Укртелеком. URL : http://broadcast.net.ua/show/Infrastruktura/7779-podkljuchit_8000_sel_i_6 mln_chelovek_stoit_6_mlrdrn_-_ukrtelekom_15.05.2018 (дата звернення: 27.08.2018).
18. Положення про Відділ - Центр надання адміністративних послуг Гадяцької районної державної адміністрації. URL : http://gadyach.adm-pl.gov.ua/sites/gadyach.adm-pl.gov.ua/files/upload/polozhennya_viddil_-_centr_zi_zminami_nove.pdf (дата звернення: 27.08.2018).
19. Про адміністративні послуги : Закон України від 6.09.2012 № 5203-VI (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
20. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин : Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>.
21. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09.02.2017 № 1848-VIII (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1848-19>.
22. Програма U-LEAD. URL : <https://donors.decentralization.gov.ua/project/u-lead>. (дата звернення: 28.08.2018).
23. Реформування системи управління у сфері соціальної політики в рамках децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. URL : http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000052/52486.pdf (дата звернення: 27.08.2018).
24. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент) : монографія / [М. Й. Малік, М. Ф. Кропивко, О. Г. Булавка та ін.] ; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 640 с.
25. Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249809542> (дата звернення: 27.08.2018).
26. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами - витрати, ціни, ефективність: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2008. 300 с.
27. Agroportex.Bio. URL : <https://agroportex.bio/> (дата звернення: 29.08.2018).
28. AV LIHT. URL : <http://www.avliht.com/uk/content/6-fizichnim-osobam> (дата звернення: 29.10.2018).
29. HoReCa в допомогу: новий шлях для плодоовочної продукції. URL : <http://agroportal.ua/news/ukraina/horeca-v-pomoshch-noviy-put-dlya-plodoovoshchnoi-produktsii/> (дата звернення: 28.08.2018).
30. Tradomatic. URL : <https://tradicomatic.io/> (дата звернення: 22.11.2018).
8. Zbarska, A.V. & Lypoviak-Mielkozorova, A.I. (2010). *Rozvytok dribnotovarnoho sektora u silskykh poselenniakh Ukrainy: monografiia [Development of small-scale sector in rural settlements of Ukraine: monograph]*. Kyiv: [b.v.]. [In Ukrainian].
9. Zbarskyi, V.K. & Lypoviak-Mielkozorova, A.I. (2011). *Osobyty selianski hospodarstva - osnova formuvannia maloho pidpriemnytstva na seli [Personal peasant farms are the basis for the formation of small business in the countryside]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Zuby na polychku: u 99% vypadkiv fermeru dovedetsia platyty, shchob potrapyty na polychku supermarketu [Teeth on the shelves: in 99% of cases, the farmer will have to pay to get on the store supermarket]. (2018). Retrieved from: <https://agroday.com.ua/2018/10/26/u-99-vypadkiv-fermeru-dovedetsya-platyty-shchob-potrapyty-na-polychku-supermarketu> [In Ukrainian].
11. Kropyvko, M.F. & Kovalova, O.V. (2018). *Sutnist klastera yak novitnoi merezhevoi orhanizatsii spilnoi diialnosti v ahro-promyslovomu vyrobnytstvi [The essence of the cluster as the latest network organization of joint activities in agro-industrial production]*. *Ekonomika APK*, 6, pp. 18-30 [In Ukrainian].
12. Malynove vyno: chastyna vrozhayu remontantnoi malyny zalyshytsia "v poliakh" [Raspberry wine: part of the harvest of repairing raspberries will remain "in the fields"]. (2018). Retrieved from: <https://agroday.com.ua/2018/07/19/zibraty-chy-ne-zibraty-chastyna-vrozhayu-remontantnyh-sortiv-malyny-zalyshytsya-ne-prybranoyu> [In Ukrainian].
13. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012). *Formy hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi Ukrainy (rezultaty, problemy, vyrishennia) [Forms of management in agriculture of Ukraine (results, problems, solutions)]*. *Ekonomika APK*, 1, pp. 13-23 [In Ukrainian].
14. *Metodychni rekomendatsii z pytan stvorennia tsentriv nadannia administratyvnykh posluh (TsNAP) v obiednanykh terytorialnykh hromadakh (OTH) ta zabezpechennia yikh efektyvnoi roboty: metodychni rekomendatsii [Methodical recommendations on creation of centers for the provision of administrative services (CPAS) in the united territorial communities (UTC) and ensuring their effective work: methodical recommendations]*. (2016). Dnipro: Departament ekonomichnoho rozvytku [In Ukrainian].
15. *Osnovni funktsii roboty viddiliv [Main functions of the departments]*. Retrieved from: <http://apk.adm-pl.gov.ua/storinka/osnovni-funkciyi-roboti-viddiliv> [In Ukrainian].
16. Palchuk, V. (2017). *Osoblyvosti rozvytku merezhi tsentriv nadannia administratyvnykh posluh v Ukraini [Features of the development of a network of centres for the provision of administrative services in Ukraine]*. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, 9, pp. 36-45. Retrieved from: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/9.pdf> [In Ukrainian].
17. Podkluchyt 8000 sel y 6 mln chelovek stoyt 6 mldr hrn - Ukrtelekom [Connect 8000 villages and 6 million people worth 6 billion UAH - Ukrtelecom]. (2018). Retrieved from: http://broadcast.net.ua/show/Infrastruktura/7779-podkljuchit_8000_sel_i_6 mln_chelovek_stoit_6_mlrdrn_-_ukrtelekom_15.05.2018 [In Russian].
18. *Polozhennia pro Viddil - Tsentr nadannia administratyvnykh posluh Hadiatskoi raionnoi derzhavnoi administratsii [Provision on the Division - Center for Administrative Services of the Gadyatsky District State Administration]*. (n.d.) Retrieved from: http://gadyach.adm-pl.gov.ua/sites/gadyach.adm-pl.gov.ua/files/upload/polozhennya_viddil_-_centr_zi_zminami_nove.pdf [In Ukrainian].
19. *Pro administratyvni posluhy : Zakon Ukrainy vid 6.09.2012 № 5203-VI (zi zminamy) [On administrative services: Law of Ukraine dated 6.09.2012, No. 5203-VI (as amended)]*. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> [In Ukrainian].
20. *Pro derzhavnyi kontrol za dotrymanniam zakonodavstva pro kharchovi produkty, kormy, pobichni produkty tvarynnoho pokhodzhennia, zdorovia ta blahopoluchchia tvaryn : Zakon Ukrainy vid 18.05.2017 № 2042-VIII (iz zminamy) [On state control over compliance with legislation on food products, feed, animal by-products, animal health and welfare: Law of Ukraine dated 18.05.2017, No. 2042-VIII (as amended)]*. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> [In Ukrainian].

21. Pro vnesennia zmin do deiakikh zakoniv Ukrainy shcho do statusu starosty sela, selyshcha : Zakon Ukrainy vid 09.02.2017 № 1848-VIII (zi zminamy) [On amendments to some laws of Ukraine on a status of praepostor of a village: Law of Ukraine dated 09.02.2017, No. 1848-VIII (as amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1848-19> [In Ukrainian].
22. Prohrama U-LEAD [U-LEAD program]. (n.d.). Retrieved from: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/u-lead> [In Ukrainian].
23. Reformuvannia systemy upravlinnia u sferi sotsialnoi polityky v ramkakh detsentralizatsii vlady ta reformy mistsevoho samovriaduvannia [Reforming of the management system in the field of social policy in framework of decentralization of power and local self-government reform]. (n.d.). Retrieved from: http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000052/52486.pdf [In Ukrainian].
24. Malik, M.Y., Kropivko, M.F., Bulavka, O.H., et al. (2012). *Sotsialno-ekonomichni zasady rozvytku silskykh terytorii (ekonomika, pidpriemnytstvo i menedzhment) : monohrafiia [Socio-economic principles of rural development (economy, entrepreneurship and management): monograph.]* M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
25. Uriadovyi portal [Government portal]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249809542> [In Ukrainian].
26. Shpychak, O.M. & Svytnous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy - vytraty, tsyny, efektyvnist: monohrafiia [Realization of products by private peasant farms - costs, prices, efficiency: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
27. Agroportex.Bio. Retrieved from: <https://agroportex.bio> [In Ukrainian].
28. AV LIHT. Retrieved from: <http://www.avliht.com/uk/content/6-fizichnim-osobam> [In Ukrainian].
29. HoReCa v pomoshch: novyi put dlia plodoovoshchnoi produktsyy [HoReCa to help: a new way for fruit and vegetable production]. (n.d.). Retrieved from: <http://agroportal.ua/news/ukraina/horeca-v-pomoshch-novyi-put-dlya-plodoovoshchnoi-produktsii> [In Russian].
30. Tradomatic. Retrieved from: <https://tradomatic.io> [In Ukrainian].

Didenko N.I. Information resources in the providing sales of small-scale production

The purpose of the article is to substantiate possibility of supporting small-scale producers through the use of information technologies to ensure sales of manufactured products.

Research methodology. General scientific methods were applied. The theoretical and methodological basis for the study of information resource formation has become the dialectical method and Ukrainian scientists' works. In the research process the following scientific methods have been used: economic and statistical for determining the dynamics of households' share of production and its productivity; monographic survey of information sites; comparative analysis for systemizing available theoretical material and practical experience for using information technologies in Ukraine and abroad; abstract-logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. The structure of total resources of rural households, households' share of production in the gross output structure, as well as productivity of households' manufacture were investigated. The necessity of support for small-scale farms was substantiated by a probable risk of reducing their production and lower income level of rural population compared with urban residents. Formation process of the Centres for Provision of Administrative Services (CPAS) in Ukraine were studied. Conceptual thesis for the CPAS creation of the united territorial communities (UTC) as an integrated office were supported and supplemented. Expediency of using their network for formation of necessary small-scale database manufacturers was indicated. Structure of information sites and position about the department were analysed. It was revealed that they could serve as a basis for information resources in the process of infrastructure forming in order to support small businesses, providing sales of small-scale producers.

Elements of scientific novelty. Use of information network of the CPAS for information base formation, which will contain proposals concerning the existing agricultural products of small-scale producers, certain types of seasonal work and contact information were proposed. Also, this network can be used to form cluster structures. Upon the creation of an information base, it was proposed to involve Heads of UTC.

Practical significance. Necessity for orientation of government and local self-government authorities on practical actions for creating an information base was determined. It will provide engagement of small-scale producers in the organized market and assistance to unemployed in job search. Tabl.: 3. Refs.: 30.

Keywords: information technologies; information network; centre for providing administrative services; united territorial communities; state administrations; small-scale production; private peasant households; private households.

Didenko Nadiia Ivanivna - research fellow of the department of pricing and agrarian market, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: nididenko@ukr.net

Цель статьи - обосновать возможность поддержки мелких товаропроизводителей путем использования информационных технологий для обеспечения реализации произведенной продукции.

Методика исследования. Применялись общенаучные методы. Теоретико-методологической основой изучения формирования информационных ресурсов стал диалектический метод, труды украинских ученых. В процессе исследования использовались такие методы: экономико-статистические - определение динамики доли продукции хозяйств населения и продуктивности производства, монографическое обследование информационных сайтов; сравнительного анализа (для систематизации имеющегося теоретического материала и практического опыта использования информационных технологий в Украине и за ее пределами); абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты исследования. Исследована структура совокупных ресурсов сельских домохозяйств, доля продукции хозяйств населения в структуре валовой продукции, а также продуктивность производства в хозяйствах населения. Обоснована необходимость поддержки мелкотоварных хозяйств через вероятный риск сокращения ими производства и низкий уровень доходов сельского населения по сравнению с жителями городов. Изучен процесс становления центров предоставления административных услуг (ЦПАУ) в Украине. Поддержаны и дополнены концептуальные положения создания ЦПАУ объединенных территориальных общин (ОТО) как интегрированного офиса. Отмечена целесообразность использования их сети для формирования необходимой мелкотоварным производителям базы данных. Проанализирована структура информационных сайтов отдельных областных и районных администраций. Выяснено, что они могут служить основой информационных ресурсов в процессе формирования инфраструктуры поддержки малого предпринимательства, обеспечения реализации продукции мелких товаропроизводителей.

Элементы научной новизны. Предложено использование информационной сети центров предоставления административных услуг для формирования информационной базы, содержащей предложения относительно имеющейся сельскохозяйственной продукции мелких товаропроизводителей, определенных видов сезонных работ, контактную информацию. Указанная сеть может использоваться и для формирования кластерных структур. К созданию информационной базы предложено привлекать старост объединенных территориальных общин.

Практическая значимость. Определена необходимость ориентации сотрудников органов государственной власти и местного самоуправления на практические действия по созданию информационной базы, которая обеспечит привлечение мелкотоварных производителей к организованному рынку, окажет помощь безработным в трудоустройстве. Табл.: 3. Библиогр.: 30.

Ключевые слова: информационные технологии; информационная сеть; центр предоставления административных услуг; объединенные территориальные общины; государственные администрации; мелкотоварное производство; личные крестьянские хозяйства; хозяйства населения.

Диденко Надежда Ивановна - научный сотрудник отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: nididenko@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 06.09.2018 р.

Фахове рецензування: 29.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Діденко Н. І. Інформаційні ресурси у забезпеченні реалізації продукції дрібнотоварного виробництва. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 56 – 69.

Новини АПК

В Україні збільшилися продуктивність корів та виробництво молока екстра і вищого ґатунків

В Україні за 11 місяців 2018 р. середній надій на корову в сільськогосподарських підприємствах становив 5595 кг молока на корову, що на 0,7% більше порівняно з відповідним періодом минулого року, коли середній надій складав 5555 кг молока на корову. Таке збільшення відбулося за рахунок покращення технологій виробництва молока та якісних показників стада молочних корів у сільськогосподарських підприємствах.

Крім того, збільшилося надходження на переробні підприємства якісної молочної сировини від сільськогосподарських підприємств на 1%, що зумовлює підвищення економічної ефективності виробництва молока. Так, за 9 місяців аналізованого року виробництво молока екстра ґатунку збільшилося на 33,8%, а вищого ґатунку - на 7,8%.

Загалом, за січень-листопад 2018 р. господарствами всіх форм власності вироблено 9457,2 тис. т молока, що на 1,9 % менше, ніж за аналогічний період попереднього року (9637,6 тис. т молока у 2017 р.).

Прес-служба Мінагрополітики

**Н.І. ПАТИКА, кандидат економічних наук,
доцент, докторант**

Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій

Мета статті - оцінити тенденції та виявити перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків задля формування системи орієнтирів посилення позицій України на світовому експортному ринку.

Методика дослідження. Для діагностики тенденцій розвитку світового сільськогосподарського ринку використано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, порівняння, середніх величин тощо); кореляційно-регресійний аналіз - для розгляду залежностей щодо формування тенденцій та прогнозування перспектив світової торгівлі; кластерний аналіз та дисперсійний метод - для структуризації та виділення окремих груп країн-експортерів, які відрізняються за обсягами та частками постачання сільськогосподарських продуктів, умовами господарювання.

Результати дослідження. За результатами проведеного аналізу динаміки розвитку світового товарного ринку за період 1995-2017 рр. зроблено висновок, що спостерігається тенденція до його активного зростання. У перспективі доцільно очікувати посилення позитивного тренду, що до 2025 р. може забезпечити сукупний обсяг світової торгівлі на рівні щонайменше 23,8 трлн дол. США. При цьому очікувана частка продуктів рослинного походження сягне позначки у 5,25% і складе 1240,0 млрд дол., тваринного - 3,31%, або 759,2 млрд дол. США. Також спостерігається тенденція щодо концентрації світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами по окремих групах країн: понад 51% сукупного обсягу продуктів поставляються на світові ринки лише десятима країнами, а ще майже 25% - тринадцятьма порівняно менш потужними експортерами. Україна займає лише 1,06% світового ринку сільськогосподарських продуктів, у тому числі по рослинних продуктах 1,85% та по тваринних - 0,32%, що не відповідає потенційним можливостям вітчизняного сільського господарства.

Елементи наукової новизни. Визначено тенденції та виявлено перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків, що створює можливість сформулювати систему орієнтирів задля посилення позицій України на світовому товарному експортному ринку.

Практична значущість. Визначення тенденцій та оцінка перспектив розвитку світових сільськогосподарських ринків дозволить розробити та реалізувати ефективну стратегію посилення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства, зорієнтовану на забезпечення замкнених циклів вирощування і переробки сільськогосподарської сировини і продуктів, впровадження прогресивних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, випереджаючого розвитку тваринницьких галузей та усунення експортного дисбалансу у структурі продуктів рослинного і тваринного походження тощо. Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: світовий товарний ринок; ринок сільськогосподарської продукції; експорт; товарна структура; кластери країн-експортерів; сільське господарство.

Патика Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Постановка проблеми. Сільське господарство України відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. Поступово за роки незалежності воно перетворилося із збиткової інвестиційно непривабливої та кредитнеспроможної галузі на лідера українського бізнесу. За останні 10-15 років посилюється його роль і на міжнародних товарних ринках, що забезпечує нашу державу

притоком валютних коштів, зміцнює її політико-економічні позиції у глобалізованому світовому просторі, слугує підґрунтям для створення робочих місць, зростання доходів населення, бізнесу й держави та врешті-решт сприяє загальному економічному піднесенню. Тому посилення українських позицій на світових сільськогосподарських ринках на сьогодні виступає важливим завданням державної економічної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку світових ринків сільськогосподарських продуктів залишаються пріоритетними для багатьох науковців. Так, Г. Тимофієва у своїх дослідженнях зосереджує увагу на сучасному включенні аграрного сектору України у світовий процес глобалізації, визначає основні види аграрної продукції, експорт яких впливає на місце України на світовому ринку, акцентує увагу на необхідності посилення українських позицій [1]. Особливості розвитку сучасного світового агропродовольчого ринку та його основні тенденції вивчає С. Ганначенко, концентруючи увагу на перспективних напрямках участі України в ньому, а також можливих сценаріях подальшого розвитку світової агропродовольчої системи [2]. Вплив різноманітних чинників на функціонування і розвиток світових аграрних ринків, у тому числі й неконтрольованих, досліджує О. Ковінько [3]. Важливий аспект щодо визначення причин виникнення диспропорцій між виробництвом та споживанням агропродовольчих товарів у світі, в основі яких знаходиться дисбаланс соціально-економічного розвитку в різних регіонах, розкриває у своїх дослідженнях Н. Карасьова, звертаючи увагу на стабільність та вплив кон'юнктурних факторів на світових агропродовольчих ринках [4].

Значну увагу науковці приділяють вивченню окремих сегментів світового ринку сільськогосподарських продуктів. Так, їх відмінностям, сучасним тенденціям та перспективам розвитку присвячені праці М. Яременко [5], дослідження А. Солошонка та К. Куліш ґрунтуються на аналізі ринку молока і молочних продуктів [6], Н. Кінах та В. Битов зосередили свої наукові розвідки на особливостях функціонування зернового ринку [7] тощо.

Поряд із вивченням світових сільськогосподарських ринків значна увага українських науковців приділяється суміжним і пов'язаним сегментам світового ринку. Так, Л. Страшинська у своїх дослідженнях науково обґрунтувала методологію управління стратегічним розвитком продовольчого ринку на основі пропозиції вдосконалення міжгалузевих зв'язків між суб'єктами продовольчого ринку, прискорення нарощування експортного потенціалу, а також ефективної реалізації продукції на основі маркетингу [8]. Численні публікації науковців спрямо-

вані на інші, не менш важливі аспекти вивчення світових аграрних ринків та долучення України до світових торговельних процесів.

Однак, незважаючи на поширення наукових розвідок, проблеми щодо виявлення перспектив подальшого розвитку світових сільськогосподарських ринків потребують значно глибших досліджень. Особливої актуальності набуває визначення ключових орієнтирів для посилення українських позицій на світових ринках продуктів тваринного і рослинного походження.

Мета статті - оцінити тенденції та виявити перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків задля формування системи орієнтирів посилення позицій України на світовому експортному ринку.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, порівняння, середніх величин тощо) з метою діагностики тенденцій розвитку світового сільськогосподарського ринку; кореляційно-регресійний аналіз - для аналізу залежностей щодо формування тенденцій та прогнозування перспектив світової торгівлі; кластерний аналіз та дисперсійний метод - для структуризації та виділення окремих груп країн-експортерів, які відрізняються за обсягами та частками постачання сільськогосподарських продуктів, умовами господарювання, що слугують предикторами інтенсивності їх експортної політики.

Виклад основних результатів дослідження. Розглядаючи перспективи посилення позицій України на світових ринках сільськогосподарських продуктів необхідно враховувати як внутрішній потенціал сільського господарства нашої держави, так і умови та тенденції, що формуються на сьогодні у міжнародному ринковому просторі. При цьому, відповідно до підходів стратегічного управління ринкового типу, розпочинати потрібно саме з другого.

За результатами дослідження обсягів, структури та динаміки світової торгівлі з кінця минулого століття до теперішнього часу, за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та Світової організації торгівлі (The World Trade Organization) (COT) [10], нами виділено два різнопланові етапи:

– перший - етап випереджаючого зростання (1995-2008 рр.), упродовж якого сукупний обсяг світової торгівлі невпинно збі-

льшувався за винятком 1998 і 2001 рр., забезпечивши середньорічний приріст на рівні майже 10,3%;

– другий - етап функціональної дестабілізації (з 2009 р. по теперішній час), протягом якого середньорічна зміна обсягів світової торгівлі складала лише 0,7%, виникли та поширилися суперечливі динамічні тренди. Так, у 2009 р. відбувся різкий злам підвищувальної тенденції внаслідок впливу світової економічної кризи, що призвело до скорочення обсягів світової торгівлі майже на чверть упродовж лише одного року. Хоча у два наступні роки тренд зростання було відновлено та досягнуто сукупних приростів торгівлі у 2010 та 2011 рр. на рівні 23,3 і 20,3% відповідно, стабільної торговельної

динаміки не забезпечено й досі, а середньорічні темпи скорочення торгівлі у 2012-2016 рр. сягнули 2,8-2,9%. Лише у 2017 р. започатковано новий тренд зростання, який продовжується і в 2018 р.

Однак сучасні тенденції у світовій економіці та торгівлі поки що не свідчать на користь швидкої стабілізації та відновлення траєкторії перманентного зростання на зразок періоду 1995-2008 рр. Тим не менше, у перспективі слід очікувати помірного пожвавлення. У процесі дослідження, на основі даних The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10] щодо динаміки світової торгівлі, обчислено її перспективні обсяги до 2025 р. (табл. 1).

1. Тенденції та прогноз обсягів світової торгівлі

Фактичні обсяги світової торгівлі по окремих роках періоду з 1995 по 2017 р.								
Показник	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	у середньому за 2015-2017 рр.
Обсяг світової торгівлі, трлн дол. США	4,59	6,25	10,3	14,8	15,7	15,3	17,0	16,0
Прогнозні обсяги світової торгівлі у 2025 р.								
Тип прогнозу	<i>Оптимістичний</i>			<i>Песимістичний</i>		<i>Реалістичний</i>		
Тренд прогнозування	лінійний (варіант 1)		за середньою тенденцією (варіант 2)		логарифмічний		поліноміальний (2-го ступеня)	
Рівняння тренду	$y = 0,7341x + 2,4606$		середньорічний темп у 1995-2011 рр. = 106,6%		$y = 5,2491\ln(x) - 0,6628$		$y = -0,0047x^2 + 0,8422x + 2,0281$	
Коефіцієнт детермінації R^2	0,8909				0,7303		0,8921	
Прогнозний обсяг світової торгівлі, трлн дол. США	25,2		27,2		17,3		23,8	

Джерело: Обчислено автором за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10].

За двома варіантами оптимістичного прогнозу обсяг світової торгівлі у 2025 р. може сягнути позначки у 25,2-27,2 трлн дол. США, тоді як за песимістичним - залишиться на рівні 17,3 трлн дол. США. Найбільш реалістичним з огляду на тісноту стохастичного зв'язку і значення коефіцієнта детермінації є прогноз за поліноміальним трендом другого ступеня ($R^2 = 0,8921$), відповідно до якого у 2025 р. слід очікувати зростання обсягу світової торгівлі до позначки у 23,8 трлн дол. США.

Доцільно зазначити, що саме загальні торговельні тенденції найбільше впливають на обсяги та тренди світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами (рис. 1).

Зокрема, міцний зв'язок підтверджується вагомими значеннями коефіцієнтів кореля-

ції (R) та детермінації (R^2), що сягнули у період 1995-2017 рр.:

– для продуктів рослинного походження: $R = 0,970$; $R^2 = 0,941$;

– для продуктів тваринного походження: $R = 0,982$; $R^2 = 0,964$.

Із цих причин прогнозування обсягів світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами здійснено з урахуванням зрушень у внутрішній структурі світових товарних потоків. Так, за даними рис. 2, до 2006-2007 рр. по продуктах рослинного та до 2008-2009 рр. по продуктах тваринного походження спостерігалось зниження їхньої частки у структурі світової торгівлі, тоді як згодом започаткувалися протилежні тенденції зростання, що тривають дотепер і за нашим прогнозом у перспективі будуть посилюватися.

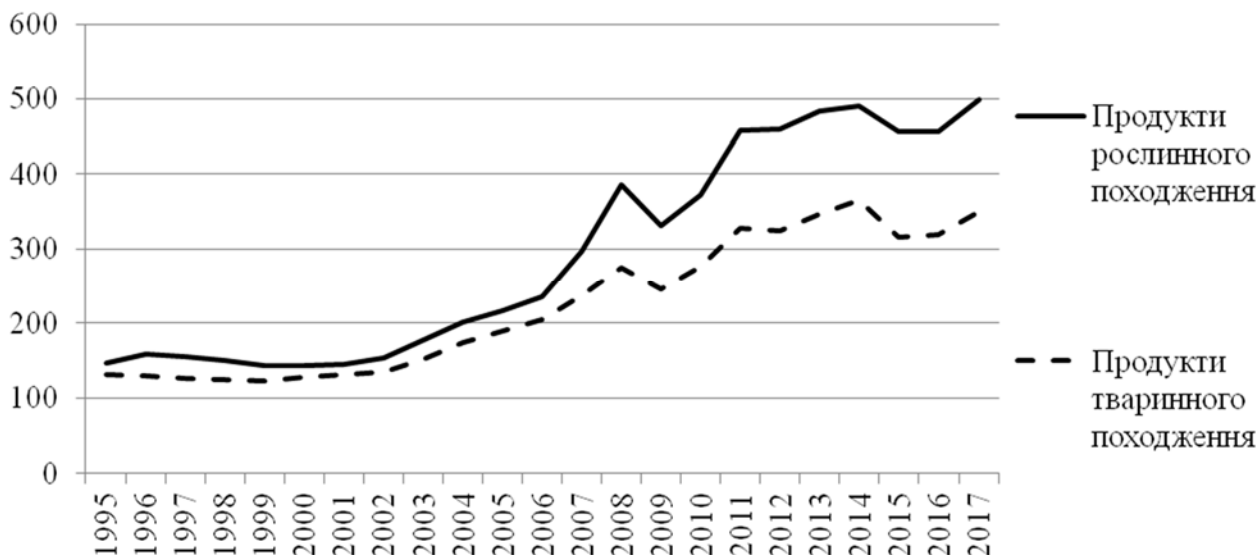

Рис. 1. Динаміка світової торгівлі продуктами рослинного і тваринного походження 1995-2017 рр., млрд дол. США

Джерело: Складено автором за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10].

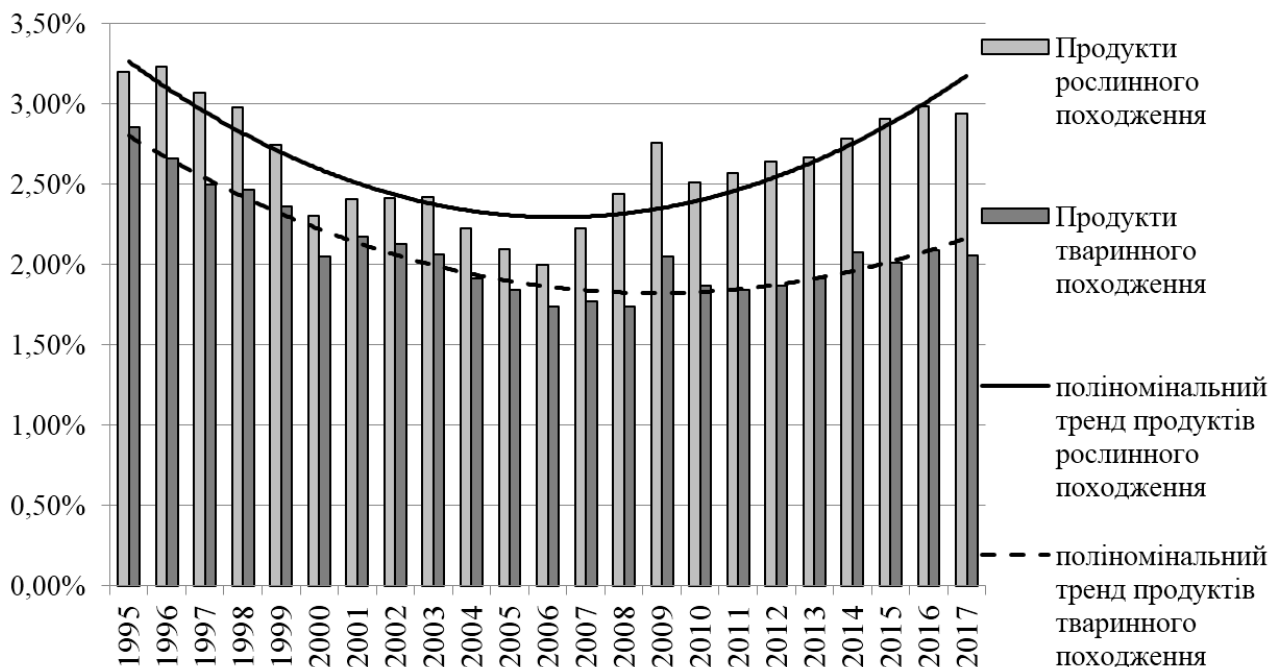

Рис. 2. Частки продуктів рослинного і тваринного походження в сукупному обсязі світової торгівлі у 1995-2017 рр., %

Джерело: Складено автором за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10].

Так, рівняння зв'язку по продуктах рослинного походження при $R^2 = 0,806$ набуло вигляду:

$$y = 8E-05x^2 - 0,002x + 0,0349. \quad (1)$$

По продуктах тваринного походження при $R^2 = 0,926$:

$$y = 5E-05x^2 - 0,0016x + 0,0297. \quad (2)$$

Варто зазначити, що очікуване зростання частки продуктів рослинного і тваринного походження у сукупних обсягах світової тор-

гівлі спричинене не тільки зростанням споживання, а й підвищенням цін на згадані товари, на що вказують ФАО, ООН на інші світові організації [11]. Однак навіть за умови збереження сучасної структури світових товарних потоків, у яких продукти рослинного походження в середньому упродовж 1995-2016 рр. становили 2,62%, а продукти тваринного походження 2,09%, обсяги торгівлі ними значно зростуть (табл. 2).

2. Прогноз обсягів світової торгівлі продуктами рослинного і тваринного походження у 2025 р.

Показник	Середні фактичні обсяги за 2015-2017 рр.	Прогнозні значення	
		за умови збереження існуючої структури товарних потоків	за умови прогнозного зростання часток у структурі світової торгівлі
Світова торгівля, трлн дол. США	16,0	23,8	23,8
Продукти рослинного походження, млрд дол. США	468,0	623,2	1240,0
Продукти тваринного походження, млрд дол. США	334,0	497,6	759,2

Джерело: Прогнозні розрахунки автора за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10].

На сьогодні Україна, незважаючи на значний потенціал розвитку сільського господарства, займає частку на світовому ринку сільськогосподарських продуктів лише у 1,06%, у тому числі по рослинних - 1,85% та по тваринних продуктах - 0,32%. Тому очікуване збільшення обсягів світової торгівлі та зміна структури товарних потоків вимагає розробки й реалізації нашою державою ефективної стратегії посилення власних позицій на світових товарних ринках сільськогосподарської продукції.

Поряд із цим необхідно звернути увагу на той факт, що у світовій торгівлі відносно збалансованим упродовж 1995-2017 рр. залиша-

ються обсяги торгівлі продуктами рослинного і тваринного походження з незначним випереджаючим зростанням обсягів перших (6,09% річних проти 4,69%) (див. рис. 1-2).

Середньорічні обсяги продажів рослинної продукції упродовж 1995-2017 рр. сягнули 282,7 млрд дол., тваринної - 217,6 млрд дол. США, забезпечивши співвідношення 1,3:1. Упродовж останніх трьох років відповідні обсяги становили 468 та 334 млрд дол. США при співвідношенні 1,4:1. Однак у структурі зовнішньої торгівлі України з 2008 р. істотно переважають продукти рослинного походження (рис. 3).

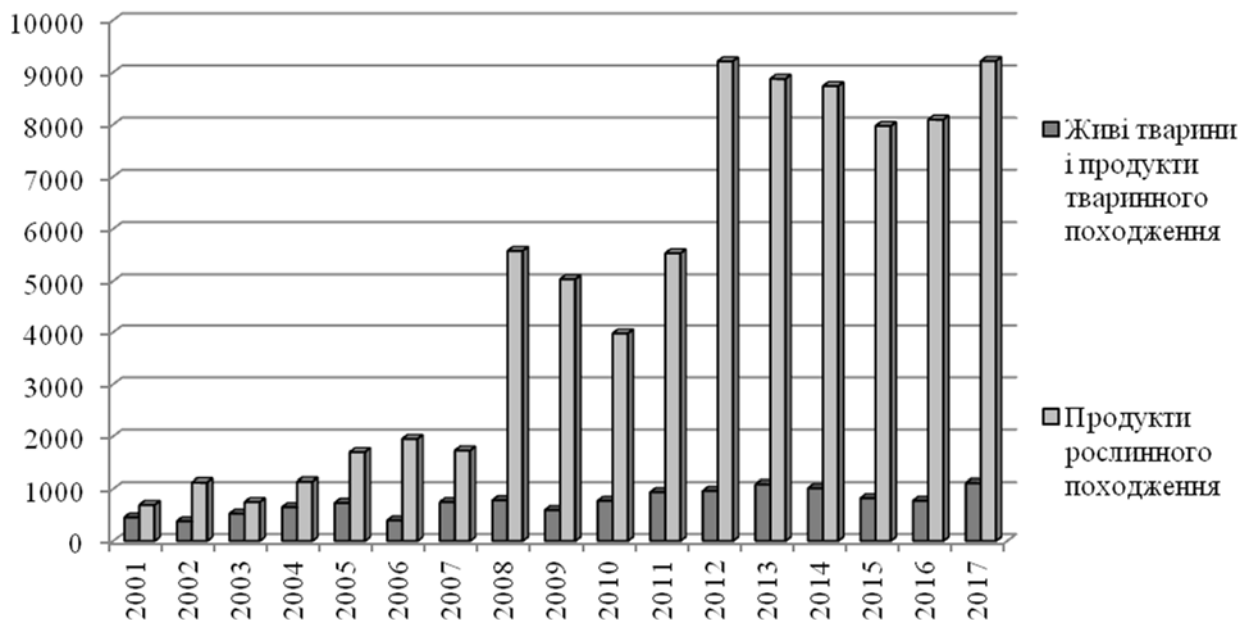

Рис. 3. Динаміка експорту з України сільськогосподарських продуктів у 2001-2017 рр., млн дол. США

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [12].

Так, якщо у 2005 р., за даними Держстату України [12], сукупна вартість поставлених українськими товаровиробниками продуктів рослинного походження на світові ринки

становила лише 1695,9 млн дол. США, то у 2010 р. зросла до 3976,3 млн дол., у 2015 р. - до 7971,5 млн дол., а у 2017 р. - перевищила 9215 млн дол. США. Відповідно, якщо у струк-

турі експортних товарних потоків частка продуктів рослинного походження у 2005 р. дорівнювала 4,95%, то у 2010 р. - зросла до 7,7%, а вже у 2015-2017 рр. досягла 20,9-22,3%. Фактично останні п'ять років рослинництво забезпечує левову частку експорту держави. Враховуючи, що за сім місяців 2018 р. забезпечено обсяги експорту, аналогічні 2017 р., можна очікувати, що така тенденція збережеться.

Разом із тим для експорту продуктів тваринного походження подібні тренди нині лише започатковуються. Так, за даними Держстату України [12] за десять років (2005 по 2015) його обсяги зросли лише на 12,5% - до 823,4 млн дол. США проти 732,2 млн дол. у 2005 р., а у 2016 р. скоротилися до 775 млн дол. США. Лише у 2017 р. в обсягах експорту продуктів тваринного походження намітилися тенденції до зростання на рівні 1108,8 млн дол. США, що забезпечило його частку в розмірі 2,6% у структурі сукупного експорту. За сім місяців 2018 р. зростання згаданого показника сягнуло 16,5% порівняно з аналогічним періодом попереднього року, що свідчить про можливість збереження позитивної динаміки приросту у перспективі.

Українське сільське господарство забезпечує значну частку в експорті за рахунок продукції зерновиробництва, у тому числі й фуражного зерна. Це вказує на значний потенціал розвитку тваринницьких галузей через посилення позицій кормовиробництва. Однак нині сформувався значний дисбаланс у співвідношенні продуктів рослинного і тваринного походження в експорті (21,3% проти 2,6% відповідно), при цьому різниця часток сягає 18,7 в.п. У той же час аналогічний дисбаланс у країнах, що є провідними операторами світових аграрних ринків, зазвичай не перевищує 3-4 в.п. Наприклад, частка продуктів рослинного походження в сукупному експорті Франції становить 3,1%, тоді як тваринного - 2,8%. Відповідно різниця часток продуктів тваринного і рослинного походження у французькому експорті буде лише 0,3 в.п. на користь останніх. Аналогічна різниця у Нідерландах становить 0,2 в.п. (5,2% продуктів тваринного походження проти 5,4% рослинного), у Китаї - 0,4 в.п. (0,6% проти 1,0%), Канаді - 2,5 в.п. (3,2% проти 5,7%), Іспанії - 2,8 в.п. (4,1% проти 6,9%), США - 3 в.п. (1,9% проти 4,9%), Мексиці - 3,1 в.п. (0,9% проти 4,0%). Нато-

мість у Німеччині та Австралії експорт тваринницьких продуктів переважає над експортом рослинницьких - 1,6% проти 1,1% та 6,8% проти 5,3%. Однак різниця часток залишається незначною, саме -0,5 в.п. та -1,5 в.п. Серед провідних країн-експортерів виключення становить хіба що Бразилія, у якої частка продуктів тваринного походження складає 7,4%, тоді як рослинного - 16,0%. Проте дисбаланс в структурі бразильського експорту залишається не настільки великим, як в Україні. Зважаючи на наведене вище та враховуючи значний потенціал країни щодо розвитку тваринництва, важливим напрямом зовнішньоекономічної політики України має стати нарощування поставок продуктів тваринного походження на світові ринки.

При формуванні зовнішньоекономічної політики нашої держави необхідно зважати також на поступове посилення Україною сировинноорієнтованого вектора власного експорту. Це, з одного боку, зміцнює її вплив на світові економічні процеси, проте з іншого - може мати негативний вплив на зміцнення позицій потужного гравця міжнародного ринку, оскільки перетворює її на «сировинного донора» світової економіки. Так, сукупна частка сільськогосподарських продуктів в експорті Китаю становить 1,6%, Німеччини - 2,7, Мексики - 4,9, Франції - 5,9, США - 6,8, Канади - 8,9, Нідерландів - 10,6, Іспанії - 11,0, Австралії - 12,1%. Лише у Бразилії та Україні ці частки коливаються в межах 23-24%. Тому нагальною постала потреба подальшого розвитку переробної промисловості та постачання на ринок готових продуктів харчування, що повинно стати одним із важливих орієнтирів зовнішньоекономічної політики. Україна має успішний досвід щодо цього, адже вирощування соняшнику та експорт насіння у нас поступово було трансформовано у виробництво та експорт соняшникової олії, що забезпечило закріплення за Україною 1/3 частки світового ринку, дозволило залишати в державі більшу частку доданої вартості, сприяло зростанню робочих місць в олійно-жировій галузі тощо.

Наступним важливим орієнтиром для зовнішньоекономічної політики України має стати той факт, що нині у світі спостерігається потужна тенденція щодо концентрації світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами по окремих групах країн. Так, слід зазначити, що понад 51% сукупного об-

сягу сільськогосподарських продуктів поставляються на світові ринки лише десятима країнами, а ще близько 25% - тринадцятьма порівняно менш потужними експортерами. Однак принципи виділення всіх країн в окремі групи на світових ринках сільськогосподарської продукції дещо складніші, ніж виключно за обсягами поставок. Тому у

процесі дослідження за допомогою методу кластерного аналізу нами було виділено окремі групи країн-експортерів, які відрізняються не лише за обсягами та частками поставання на світовий ринок сільськогосподарських продуктів, а й за умовами господарювання, що слугують предикторами інтенсивності їх експортної політики (табл. 3).

3. Кластери країн-експортерів сільськогосподарських продуктів на світових ринках

Кластер	Частка кластера у світовому товарообороті, %		Усереднена по кластеру			
	сукупному	с.-г. продуктів	вартість продажу с.-г. продуктів, млрд дол.	частка у сукупному товарообороті, %		
				с.-г. продуктів	продуктів рослинного походження	продуктів тваринного походження
I	8,92	11,97	89,76	6,81	4,90	1,91
II	35,53	33,32	35,70	4,75	2,73	2,02
III	22,95	32,51	15,24	7,18	4,00	3,18
IV	26,80	19,85	3,55	3,76	2,31	1,45
V	3,73	1,99	0,79	2,70	1,69	1,01
VI	2,07	0,35	0,16	0,86	0,53	0,33

Джерело: Розрахунки автора за даними The Observatory of Economic Complexity [9] та COT [10].

При виділенні п'яти кластерів частка сумарної дисперсії по окремих кластерах складала у сукупній дисперсії за вибіркою:

$$FD_{5kl} = \sum D_{5kl} / D_{total} \cdot 100 = 19,60\%. \quad (3)$$

Тоді як за умови виділення шести кластерів відповідно:

$$FD_{6kl} = \sum D_{6kl} / D_{total} \cdot 100 = 3,98\%. \quad (4)$$

Це свідчить на користь виділення саме шести кластерів. У такому випадку до першого кластера відноситься єдина країна - США. Адже вона посідає безпрецедентно значиме місце у рейтингу країн-експортерів сільськогосподарських продуктів, поставляючи на світові ринки майже 12% сільськогосподарських продуктів (вартістю близько 90 млрд дол. США), у тому числі 14,48% світового товарообороту продуктів рослинного та 8,27% продуктів тваринного походження. Обсяги поставок найбільших країн-наслідувачів удвічі менші - до 45 млрд дол. США у Бразилії, що становить близько 6,0% світового ринку, та 44 млрд дол. США у Нідерландів, або 5,8% ринку.

Отже, до другого кластера віднесено Бразилію і Нідерланди, а також Китай, Німеччину, Канаду, Іспанію та Францію, сукупна частка яких на світовому ринку досягає 33,3%, у тому числі продуктів рослинного походження - 32,1%, продуктів тваринного походження - 35,1%.

Третій кластер, на який припадає 32,5% світового ринку сільськогосподарських продуктів, у тому числі 30,4% ринку продуктів рослинного походження та 35,6% ринку про-

дуктів тваринного походження, складається з Індії, Австралії, Мексики, Аргентини, Нової Зеландії, Італії, Бельгії та Люксембургу, В'єтнаму, Чилі, Таїланду, Данії, Польщі, Росії, Норвегії, Великобританії та Туреччини.

До четвертого кластера увійшли 42 країни, сукупна частка яких на світовому ринку сільськогосподарських продуктів становить 19,9%, у тому числі продуктів рослинного походження - 20,5%, тваринного - 18,9%. Поряд з Україною до складу четвертого кластера віднесено Еквадор, Ірландію, Індонезію, Гонконг, ПАР, Колумбію, Перу, Румунію, Угорщину, Австрію, Марокко, Коста-Ріку, Швецію, Пакистан, Уругвай, ОАЕ, Єгипет, Швейцарію, Чеську Республіку, Білорусь, Філіппіни, Гватемалу, Грецію, Литву, Португалію, Болгарію, Японію, Південну Корею, Малайзію, Бірму, Ізраїль, Шрі Ланку, Гондурас, Саудівську Аравію, Іран, Казахстан, Парагвай, Сербію, Словаччину, Нікарагуа та Танзанію. Україна посідає найвищу позицію у четвертому кластері, проте її перспективи перейти до третього кластера поки що мізерні, адже обсяги експорту сільськогосподарських продуктів у неї вдвічі менші за середній показник третього кластера та на 28,8% менші від Туреччини, що посідає тут останню сходинку.

Частки країн п'ятого та шостого кластерів у світовому сільськогосподарському експорті незначні й становлять відповідно близько 2 та 0,4%. До складу п'ятого кластера переважно увійшли країни, що мають досить обмежені природно-кліматичні, техніко-

технологічні, фінансово-економічні та демографічні умови для розвитку сільського господарства, а шостого - переважно держави з відсутніми умовами такого розвитку.

За результатами кластерного аналізу було з'ясовано, що на сьогодні провідними гравцями на світовому ринку сільськогосподарських продуктів стають не тільки і не стільки країни, що забезпечені відповідними природними ресурсами та де склалися сприятливі погодні-кліматичні умови, а ті, що володіють сучасними ефективними технологіями вирощування сільськогосподарських рослин і тварин, забезпечують високі рівні продуктивності, а отже значні обсяги виробництва та експорту продуктів. Це стосується передусім Нідерландів, Італії, Бельгії та Люксембургу, Данії, Норвегії, Великобританії та інших країн. Україна ж, яка володіє одними з найродючіших ґрунтів у світі, поки що не посіла значимого місця на світових сільськогосподарських ринках саме внаслідок незабезпечення конкурентоспроможності за ознакою технологічного розвитку. Тому розробка і запровадження у практику провідних інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва має стати ключовим орієнтиром посилення конкурентних позицій України на світовому ринку.

Висновки. За результатами дослідження виявлено, що міжнародні товарні ринки ак-

тивно зростають. У перспективі доцільно очікувати посилення позитивного тренду, що до 2025 р. може забезпечити сукупний обсяг світової торгівлі на рівні щонайменше 23,8 трлн дол. США. При цьому очікувана частка продуктів рослинного походження сягне позначки у 5,25% і складе 1240,0 млрд дол., тваринного - 3,31%, або 759,2 млрд дол. США. В таких умовах Україна має можливості щодо посилення своєї ролі у світовій торгівлі сільськогосподарськими продуктами. Однак це вимагає розробки й реалізації ефективної стратегії посилення власної конкурентоспроможності, зорієнтованої перш за все на забезпечення замкнених циклів вирощування і переробки сільськогосподарської сировини і продуктів, впровадження прогресивних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, випереджаючого розвитку тваринницьких галузей та усунення експортного дисбалансу у структурі продуктів рослинного і тваринного походження тощо.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у такому контексті виступає обґрунтування сукупності заходів з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарства України на світових сільськогосподарських ринках та розробка практичних рекомендацій з їх реалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Тимофієва Г. С. Світовий ринок аграрної продукції: особливості участі України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 56-61. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 (дата звернення: 19.10.2018).
2. Ганначенко С. Л. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку : перспективи для України. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 1. С. 142-153. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_1_12 (дата звернення: 21.10.2018).
3. Ковінько О. Міжнародні ринки аграрної продукції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 2. С. 65-76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_2_8 (дата звернення: 11.11.2018).
4. Карасьова Н. А. Світовий агропродовольчий ринок: глобальні та макроекономічні тенденції. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 10-18. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_26_4 (дата звернення: 16.10.2018).
5. Яременко М. О. Світовий сільськогосподарський ринок: відмінності у сучасних тенденціях та перспективи розвитку основних товарних секторів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 6(1). С. 145-148. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6(1)_36) (дата звернення: 19.10.2018).
6. Солошенко А. Л., Куліш К.М. Національні та світові тенденції розвитку ринку молока і молочних продуктів. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 113-123. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 (дата звернення: 17.11.2018).

References

1. Tymofiiieva, H.S. (2014). Svitovyy rynok ahrarnoi produktsii: osoblyvosti uchasti Ukrainy [World market for agrarian products: features of Ukraine's participation]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 1, pp. 56-61. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 [In Ukrainian].
2. Hannachenko, S.L. (2010). Svitovyy rynok ahroprodovolstva na suchasnomu etapi rozvytku : perspektvyv dlia Ukrainy [The agrofood world market at present stage of development: prospects for Ukraine]. *Ekonomika i prohnouzuvannia*, 1, pp. 142-153. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_1_12 [In Ukrainian].
3. Kovinko, O. (2016). Mizhnarodni rynky ahrarnoi produktsii [International markets of agrarian products]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 2, pp. 65-76. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_2_8 [In Ukrainian].
4. Karasova, N.A. (2014). Svitovyy ahroprodovolchyy rynok: hlobalni ta makroekonomichni tendentsii [World agro-food market: global and macroeconomic trends]. *Produktyvnist ahro-promysloвого vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, 26, pp. 10-18. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_26_4 [In Ukrainian].
5. Yaremenko, M.O. (2014). Svitovyy silskohospodarskyi rynok: vidminnosti u suchasnykh tendentsiakh ta perspektvyv rozvytku osnovnykh tovarnykh sektoriv [The world agricultural market: differences in current trends and prospects for the major commodity sectors development]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 6(1), pp. 145-148. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6(1)_36) [In Ukrainian].

7. Кінах Н., Битов В. Концептуальні основи формування ринку зерна з позицій участі України у світовій торгівлі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2013. № 9. С. 122-128. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2013_9_27 (дата звернення: 19.10.2018).

8. Страшинська Л.В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні : монографія. Київ : Профі, 2008. 532 с.

9. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL : https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (дата звернення: 21.11.2018).

10. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (дата звернення: 17.11.2018).

11. Світові ціни на продовольство підвищилися на 8% за рік - ООН. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2380696-svitovi-cini-na-prodovolstvo-pidvisilis-na-8-za-rik-onn.html> (дата звернення: 2.11.2018).

12. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.11.2018).

6. Soloshonok, A.L. & Kulish, K.M. (2013). Natsionalni ta svitovi tendentsii rozvytku rynku moloka i molochnykh produktiv [National and world trends in milk and dairy market development]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, 24, pp. 113-123. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 [In Ukrainian].

7. Kinakh, N. & Bytov, V. (2013). Kontseptualni osnovy formuvannia rynku zerna z pozytsij uchasti Ukrainy u svitovij torhivli [Conceptual basis for the grain market formation from the standpoint of Ukraine's participation in world trade]. *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Mizhnarodni vidnosyny*, 9, pp. 122-128. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2013_9_27 [In Ukrainian].

8. Strashynska, L.V. (2008). *Stratehiia rozvytku prodovolchoho rynku v Ukraini : monohrafiia [Strategy for food market development in Ukraine: monograph]*. Kyiv: Profi [In Ukrainian].

9. Total world export. (n.d.). *The Observatory of Economic Complexity*. Retrieved from: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ [In English].

10. World Trade Organization. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm [In English].

11. Svitovi tsiny na prodovolstvo pidvyshchylisia na 8% za rik - OON [World food prices rose by 8% per year - UN]. (n.d.). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2380696-svitovi-cini-na-prodovolstvo-pidvisilis-na-8-za-rik-onn.html> [In Ukrainian].

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].

Patyka N.I. Trends and prospects for development of the world agricultural markets as reference points for strengthening of Ukrainian positions

The purpose of the article is to assess trends and identify prospects of the global agricultural markets development in order to form a system of benchmarks for strengthening of Ukraine's positions in the global export market.

Research methods. The systemic approach and economic and statistical methods (graphic method, comparison method, average values, etc.) have been used to diagnose development trends of the global agricultural market. The correlation-regression analysis has been used to analyse dependencies of trends formation and prospects forecasting of the world trade. The cluster analysis and the dispersion method have been used to structure and distribute individual groups of exporting countries, differing by volumes and shares of agricultural products supply, business conditions.

Research results. In the article, according to the analysis results of the world commodity market dynamics development for the period between 1995 and 2017, it has been concluded that there is a tendency for its active growth. In the long term, it is reasonable to expect a strengthening of positive trend that by 2025 can provide total world trade at level of at least 23.8 trillion dollars USA, the expected share of crop products will reach the level of 5.25% and will be 1240.0 billion dollars, and animal products - 3,31% or 759.2 billion dollars USA. There is also a tendency towards concentration of agricultural products the world trade by individual groups of countries: more than 51% of the total volume of products are delivered to the world markets between only ten countries, and almost 25% - between thirteen relatively less-powerful exporters. Ukraine occupies only 1.06% of agricultural products of the world market, including 1.85% of crop products and 0.32% of animal products, which does not correspond to the domestic agriculture potential.

Elements of scientific novelty. As elements of novelty, trends and prospects for development of world agricultural markets have been assessed and identified. This creates an opportunity to form landmark system in order to strengthen Ukraine's position on the world export market.

Practical significance. Identifying trends and assessing prospects for development of world agricultural markets will enable to work out and implement an effective strategy to strengthen domestic agriculture competitiveness. The aforementioned strategy is oriented towards ensuring closed cycles of growing and processing agricultural raw materials and products, introduction of advanced innovative technologies for the crop cultivation and livestock breeding, ensuring advanced development of livestock industries and eliminating export imbalance in the structure of crop and animal products. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 12.

Keywords: world food market; agricultural market; export; commodity structure; clusters of exporting countries; agriculture.

Patyka Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Патыка Н.И. Тенденции и перспективы развития мировых сельскохозяйственных рынков как ориентиры для усиления украинских позиций.

Цель статьи - оценить тенденции и выявить перспективы развития мировых сельскохозяйственных рынков для формирования системы ориентиров усиления позиций Украины на мировом экспортном рынке.

Методика исследования. Для диагностики тенденций развития мирового сельскохозяйственного рынка использованы системный подход и экономико-статистические методы (графический, сравнения, средних величин и т.д.); корреляционно-регрессионный анализ - для рассмотрения зависимостей по формированию тенденций и прогнозирования перспектив мировой торговли; кластерный анализ и дисперсионный метод - для структурирования и выделения отдельных групп стран-экспортеров, которые отличаются по объемам и удельному весу поставок сельскохозяйственных продуктов, условиями хозяйствования.

Результаты исследования. По результатам проведенного анализа динамики развития мирового товарного рынка за период 1995-2017 гг. сделан вывод, что наблюдается тенденция его активного роста. В перспективе целесообразно ожидать усиление положительного тренда, что к 2025 г. может обеспечить совокупный объем мировой торговли на уровне не менее 23,8 трлн долл. США. При этом удельный вес продуктов растительного происхождения достигнет отметки в 5,25% и составит 1240,0 млрд долл., животного - 3,31%, или 759,2 млрд долл. США. Также наблюдается тенденция концентрации мировой торговли сельскохозяйственными продуктами по отдельным группам стран: более 51% совокупного объема продуктов поставляются на мировые рынки только десятью странами, а еще почти 25% - тринадцатью сравнительно менее крупными экспортерами. Украина занимает лишь 1,06% мирового рынка сельскохозяйственной продукции, в том числе по растительным продуктам 1,85% и по животным - 0,32%, что не соответствует потенциальным возможностям отечественного сельского хозяйства.

Элементы научной новизны. Определены тенденции и выявлены перспективы развития мировых сельскохозяйственных рынков, что создаст возможность сформировать систему ориентиров для усиления позиций Украины на мировом товарном экспортном рынке.

Практическая значимость. Определение тенденций и оценка перспектив развития мировых сельскохозяйственных рынков позволит разработать и реализовать эффективную стратегию усиления конкурентоспособности отечественного сельского хозяйства, ориентированную на обеспечение замкнутых циклов производства и переработки сельскохозяйственного сырья и продуктов, внедрения прогрессивных инновационных технологий выращивания сельскохозяйственных культур и животных, опережающего развития животноводческих отраслей и устранения экспортного дисбаланса в структуре продуктов растительного и животного происхождения и т. п. Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: мировой товарный рынок; рынок сельскохозяйственной продукции; экспорт; товарная структура; кластеры стран-экспортеров; сельское хозяйство.

Патыка Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборон, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 23.11.2018 р.

Фахове рецензування: 12.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патика Н. І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 70 – 79.

* * *

Новини АПК

У 2018 році якість закупленого молока переробними підприємствами підвищилася - Олена Ковальова

За минулий рік спостерігалось значне підвищення якості молока, що надходить на переробні підприємства. За 9 місяців 2018 р. обсяги закупівлі молока екстра I вищого ґатунку зросли відповідно на 33,8 і 7,8%. В той же час, обсяги закупівлі молока I ґатунку зменшилися на 8,9%, а II ґатунку - на 15,1%.

Про це зазначила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова під час зустрічі з Національною асоціацією молочників України «Укрмолпром». Захід організовано Мінагрополітики, ДФС України, аудиторською фірмою «Константа» та асоціацією «Укрмолпром».

«Сьогодні молочний сектор демонструє позитивні результати, покращилась якість сировини, вперше за останні роки Україна увійшла в 10-ку світових лідерів з експорту молочної продукції. За нашими оцінками за результатами 2018 р. всієї молочної продукції буде реалізовано на суму майже на 57 млрд грн, при цьому експорт складатиме понад 7 млрд грн», - зазначила заступник Міністра.

Вона додала, що тваринництво є особливою галуззю сільського господарства, стан розвитку якої вагомо впливає на економічний потенціал агропромислового комплексу країни. Так, у 2019 р. на підтримку розвитку тваринництва передбачено кошти на суму 3,5 млрд грн, основні напрями підтримки молочного скотарства в 2018 р. будуть збережені.

Довідково. За даними ДФС у 2018 р. експорт молока і молокопродуктів становив 263 млн дол. США, з яких 48,8% припадає на вершкове масло, 22,4% - на сухе та згущене молоко, 11,7% - на сири.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 338.242:339:631.1

JEL Classification: B41; Q10; F60

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901080>

М.М. ВОРОНИЧ, аспірант*

Теоретико-методичні підходи до функціонування аграрного сектору в умовах геоeкономіки

Мета статті - обґрунтувати теоретичні положення й методичні аспекти функціонування та розвитку аграрного сектору в умовах геоeкономічної парадигми.

Методика дослідження. За методологічну основу дослідження слугували положення системного підходу до пізнання складних відкритих систем, до яких належить аграрний сектор економіки. У процесі дослідження використано методи аналізу (для визначення компонентів геоeкономічних аграрних бізнес-систем та взаємозв'язків між ними), порівняння (для виявлення особливостей глобалізації, локалізації та глокалізації у процесах формування геопростору), абстрагування (для виведення абстрактного поняття «геоeкономічна система»), операціоналізації понять (для обґрунтування дефініції економічної категорії «геоeкономіка»), функціонального моделювання (для побудови структурної моделі функціонування аграрної геоeкономічної системи).

Результати дослідження. Проведено системний аналіз процесу функціонування аграрних геоeкономічних систем. Виділено основні положення та співвідношення процесів глобалізації, локалізації та глокалізації в сучасних економічних відносинах. Розроблено структурну схему функціонування аграрних геоeкономічних систем, яка враховує вхідні (ресурси) та вихідні (ефекти) параметри системи, функціональні блоки процесу функціонування системи (етапи ланцюга створення доданої вартості), елементи зовнішнього середовища (передусім географічні та інституціональні чинники), інструменти й механізми регулювання.

Елементи наукової новизни. Визначено поняття «аграрна геоeкономічна система», системне дослідження якої створює методологічну основу для обґрунтування та імплементації цілісної системи забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору в умовах геоeкономіки з урахуванням принципів сталого розвитку.

Практична значущість. Обґрунтовано зміст, структуру та принципи функціонування аграрних систем, як складових аграрного комплексу, в умовах геоeкономіки. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: геоeкономіка; геоeкономічна система; аграрний сектор; глобалізація; локалізація; глокалізація; сталий розвиток.

Воронич Михайло Михайлович - аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)
E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

Постановка проблеми. У процесі формування системи сучасних міжнародних відносин економічні пріоритети розвитку країни, як правило, визначаються не її військовим потенціалом чи політичним впливом на міжнародній арені, а місцем у глобальній економіці. Чим розвиненіша її економіка, тим більший вплив та роль країни при прийнятті політичних рішень як у конкретному географічному регіоні, так і загалом у світі. Дослідженням стратегії зміцнення позицій країн на світовій арені займається геоeкономіка. В основі геоeкономічної стратегії знаходяться

напрями та інструменти формування конкурентних переваг при плануванні розвитку держави. Для України такою конкурентною перевагою, безперечно, є потенціал сільського господарства. Досягнення провідного становища на геополітичній світовій арені потребує імплементації системи заходів, спрямованих на перехід до значно високотехнологічнішого інтенсивного виробництва продуктів з доданою вартістю. Враховуючи сучасну тенденцію зростання кількості населення в світі, підвищення міжнародних вимог до якості продуктів харчування та зростаючий попит на продовольство, формування потужного аграрного сектору слугує запорукою створення стійких конкурентних переваг у геоeкономічному просторі.

* Науковий керівник - Т.О. Зінчук, доктор економічних наук, професор.

© М.М. Воронич, 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження геоекономічних аспектів функціонування аграрного сектору зазвичай проводяться у контексті аналізу особливостей його розвитку в умовах глобалізації та поглиблення євроінтеграційних процесів. Зокрема теоретико-методичні та практичні положення глобалізації в аграрній сфері систематизовано О. Білорусом [4], В. Власовим [3, 4], Ю. Кириловим [12], Ю. Лопатинським [15] та ін. Проблематику міжнародної торгівлі, регулювання аграрних ринків та їх адаптації в умовах євроінтеграції висвітлено у працях Т. Зінчук [10], В. Губенка [6], С. Кваші [11], Л. Молдаван [16] та ін. Ще один напрям досліджень геоекономіки в аграрному секторі пов'язаний із пошуком оптимальних форм господарювання в умовах глобалізації, чому присвячено праці таких учених-аграрників як Л. Молдаван [16] (розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та адаптовані форми аграрного підприємництва), В. Зіновчук [9], Г. Черевко [20] (активізація кооперативного руху), І. Гришова [5], М. Кропивко [17], Ю. Лупенко [13], П. Саблук [19] (створення регіональних кластерів) та ін. Проте, незважаючи на безумовну значущість та наукову цінність результатів досліджень вищезгаданих та інших учених-аграрників, наразі не розроблено чітко структурованої концепції геоекономіки аграрного сектору, яка разом з євроінтеграцією та глобалізацією враховувала б активність процесів локалізації, узгодження приватних, галузевих, регіональних, загальнодержавних і глобальних інтересів, систематизацію потенційних конкурентних переваг вітчизняного аграрного сектору.

Мета статті - обґрунтувати теоретичні положення й методичні аспекти функціонування та розвитку аграрного сектору в умовах геоекономічної парадигми.

Методологія дослідження. За методологічну основу дослідження слугували положення системного підходу до пізнання складних відкритих систем, до яких належить аграрний сектор економіки. У процесі дослідження використано методи аналізу (для визначення компонентів геоекономічних аграрних бізнес-систем та взаємозв'язків між ними), порівняння (для виявлення особливостей глобалізації, локалізації та глокалізації у процесах формування геопростору), абстрагування (для виведення абстрактного поняття «геоекономічна сис-

тема»), операціоналізації понять (для обґрунтування дефініції економічної категорії «геоекономіка»), функціонального моделювання (для побудови структурної моделі функціонування аграрної геоекономічної системи).

Виклад основних результатів дослідження. Виникнення поняття геоекономіки зумовлено поглибленням процесів глобалізації і міжнародної інтеграції, а також необхідністю використання інших, окрім військових, методів боротьби за ресурси та ринки збуту. Найпоширенішою є інтерпретація геоекономіки як науки або концепції, що консолідує географічні, економічні та політичні чинники розвитку країни [14, 8, 7]. В основі іншого підходу системний аналіз соціально-економічних об'єктів, згідно з яким геоекономіка - це складна, саморегульована, цілісна система. У широкому розумінні система трактується як сукупність взаємодіючих між собою елементів, яку досліджують з урахуванням закономірностей її розвитку. Розвиток системи розглядається як перетворення вхідних параметрів на вихідні, що відбувається суто під час взаємодії (тобто у результаті взаємовідносин між компонентами системи). Такий підхід дає можливість врахувати те, що геоекономіка має складну структурну будову (складається з компонентів та внутрішніх і зовнішніх взаємодій), а також процесну складову (зокрема характеризується динамікою структури та взаємозв'язків).

Кожен із підходів до трактування геоекономіки (як науки та як системи) торкається її різних аспектів і тому може використовуватись у загальній дефініції цієї економічної категорії. Найхарактернішими рисами геоекономіки є:

- відкритість, тобто наука геоекономіки вивчає поведінку економічних суб'єктів, які тісно взаємодіють між собою і об'єднуються на базі спільних інтересів та цілей. У результаті утворюються складні відкриті геоекономічні системи;

- конкурентність, оскільки геоекономічні відносини обов'язково передбачають наявність конкуренції за ресурси та ринки збуту;

- цілеспрямованість, пов'язана з тим, що перехід на геоекономічну парадигму розвитку країн і окремих галузей завжди супроводжується пошуком шляхів зміцнення їх конкурентоспроможності та безпеки.

Отже, геоекономіку можна визначити як науку, що вивчає поведінку економічних суб'єктів, які функціонують у межах глобального та локальних геопросторів і утворюють стійкі взаємозв'язки з метою забезпечення максимального рівня конкурентоспроможності та безпеки в умовах міжнародної конкуренції.

Згідно із системним підходом базовим поняттям геоекономіки має бути геоекономічна система. Спрощена модель процесу функціонування складних систем включає такі елементи: 1) вхідні параметри системи (передусім, ресурси); 2) зовнішні умови (міжнародні нормативні документи, торговельні обмеження, фінансово-економічна політика тощо); 3) внутрішні механізми формування конкурентоспроможності та безпеки (господарський механізм, інституціональна система); 4) вихідні результати. Значні площі земельних ресурсів, придатних для ведення сільського господарства, сприятливі природно-кліматичні умови та наближеність до європейських ринків активізують розвиток вітчизняного аграрного сектору. Тому виробництво аграрної продукції цілком обґрунтовано належить до одного з пріоритетів геоекономічної політики країни. Для того щоб виявити особливості геоекономіки в аграрному секторі, необхідно, по-перше, систематизувати теоретичні засади функціонування геоекономічних систем та, по-друге, визначити відмітні характеристики, притаманні саме агробізнесу. У складі геоекономіки виділяють суб'єктів глобального та локального геопросторів. Глобальний геопростір представлений сукупністю всіх господарюючих суб'єктів у масштабі держави та співтовариств і об'єднань окремих країн [1, с. 12]. Окрім цього, до складу глобального геопростору слід віднести інституції, які забезпечують їх внутрішню взаємодію та зв'язки із зовнішнім середовищем, створюючи умови, необхідні для ефективної конкуренції агроформувань на зовнішніх ринках.

Як зазначають В. Білоусов та А. Лубський, «глобальне ціле - це утворення, у межах якого процеси глобалізації та локалізації розгортаються одночасно та є взаємно необхідними; де глобальне формує локальне. А локальне - глобальне» [1, с. 11]. В економічній літературі таке явище отримало назву глокалізації [21]. В агросфері відповідна схема працює таким чином: об'єктивна необхідність позиціювання Укра-

їни як сильного та впливового учасника світового ринку аграрної продукції (на рівні глобального геопростору) зумовлює необхідність забезпечення високого рівня конкурентоспроможності окремих галузей та суб'єктів агробізнесу. Це, у свою чергу, передбачає об'єднання господарюючих суб'єктів та елементів їх інституціонального середовища з метою створення нового великого і значно потужнішого економічного суб'єкта. Наразі такі інтегровані структури набувають вигляду регіональних кластерів [19, 13, 5, 17], які є об'єктами локальних геопросторів. Водночас, усе частіше існування потужних об'єднань, активізація їх присутності на міжнародних ринках та поглиблення взаємодії з іншими учасниками ринкових відносин зумовлюють поступове зникнення ринкових бар'єрів, тобто сприяють глобалізації. Крім того, виходячи на міжнародний рівень, суб'єкти локального геопростору повинні адаптувати свою діяльність та свій продукт до особливостей зовнішніх ринків, що визначається як стратегія глокалізації. Глобальний геопростір охоплює всі країни світу, тоді як локальні концентруються у межах певної території (причому не обов'язково окремої країни) (рис. 1).

Окрім глобалізації та локалізації сучасні економічні трансформації характеризуються наростаючим розвитком аутсортизації, яку В. Веретнов вважає найвірогіднішим напрямом подальшого розвитку світової економічної системи [2]. Ключовою характеристикою аутсорсингу в контексті геоекономіки слід вказати те, що вендор (стороння організація) розміщений в іншій країні. Найяскравішим прикладом саме такого аутсорсингу є передача права виготовляти сільськогосподарську сировину агроформуванням інших країн. У цьому випадку має місце втрата значної частки доданої вартості, яка, з одного боку, формується в основному на етапі виробництва сільськогосподарської продукції, проте з іншого - концентрується у руках закордонних переробників, посередників та трейдерів. У результаті одні країни починають спеціалізуватися на виготовленні сировини, створюючи значну частину доданої вартості, яка передається іншим країнам, що виготовляють і реалізують готову продовольчу продукцію. У подібних випадках можуть виникати такі наслідки: 1) короткострокові вигоди аутсорсера; 2) втрачені довгострокові можливості та

ефекти аутсорсера (додана вартість, яка перейшла до замовника в іншій країні);
3) втрачені можливості у вигляді податкових

зборів та платежів країни, де функціонує аутсорсер (виходячи із розміру втраченої доданої вартості).

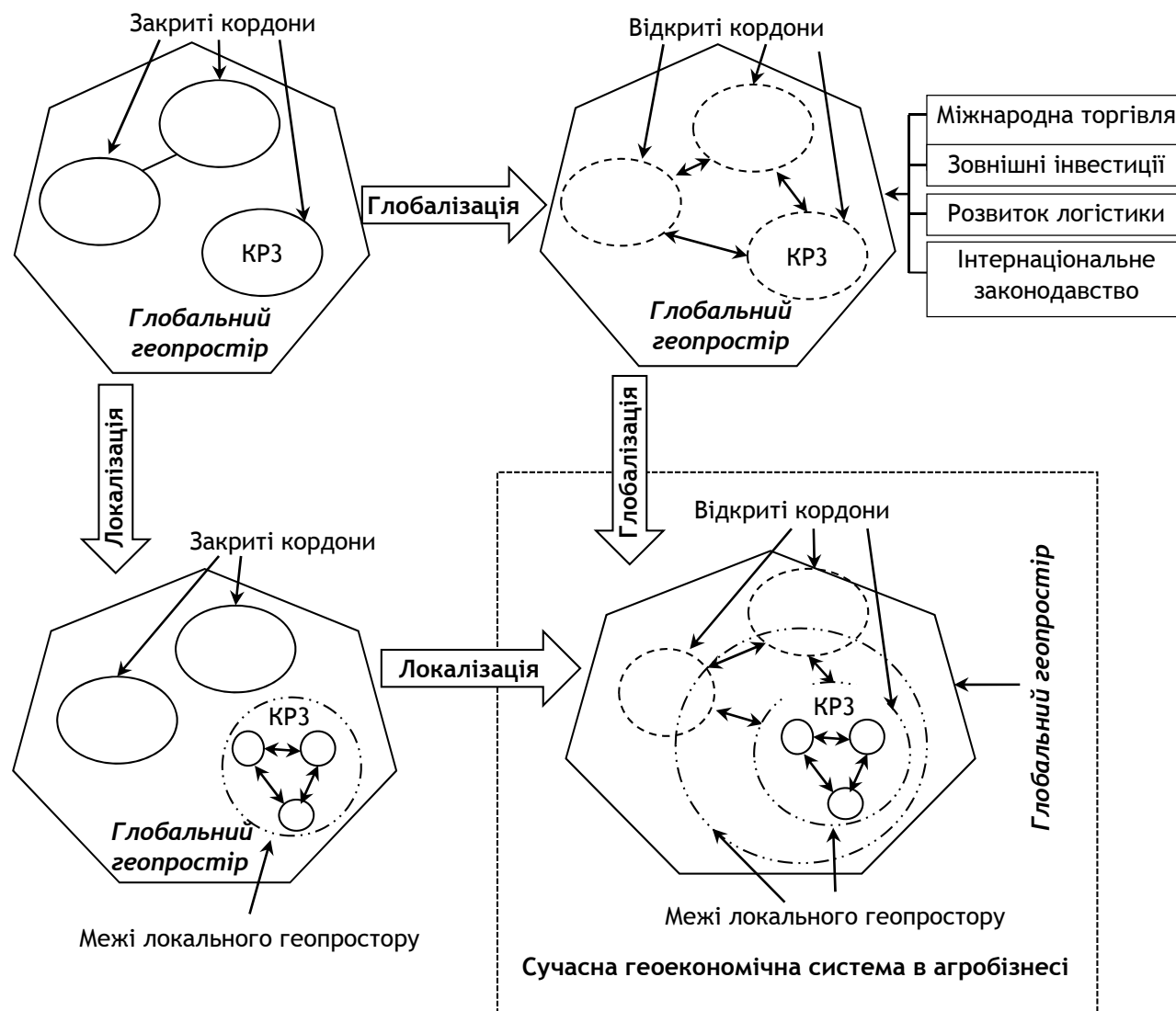

Рис. 1. Особливості формування геопростору під впливом глобалізації, локалізації та глокалізації

Примітка. КР - країна.

Джерело: Розроблено автором.

Аутсорсинг у сучасних умовах доцільно визначити одним із напрямів розвитку геополітики у сфері агробізнесу. Однак важливо реалізувати лише ефективні напрями аутсорсингу, які забезпечують додаткові вигоди вітчизняній економіці. Для агробізнесу ефективний аутсорсинг пов'язаний, передусім, із залучення новітніх інформаційних систем і технологій. Зокрема - це передача окремих бізнес-процесів компаніям, які можуть надати нові технологічні рішення. До ефективного аутсорсингу в сільському господарстві належать аутсорсинг капіталу (наприклад, коли суб'єкти агробізнесу отримують від іноземної компанії технічні

засоби на умовах лізингу), техніки (особливо стосується користування транспортними потужностями, безпілотними летальними апаратами зарубіжних підприємств), послуг, у тому числі зовнішньоекономічної діяльності (логістичні, маркетингові операції, що виконуються економічними суб'єктами з інших країн), ІТ-послуг (ведення 1С-бухгалтерії, збір та збереження інформації у хмарному сховищі, створення та адміністрування Web-сайтів, баз даних, геоінформаційних систем тощо).

Отже, геоекономічні аграрні системи є складовими глобального геопростору, у межах якого вони взаємодіють між собою.

На локальному рівні гео економічні системи формуються у результаті об'єднання господарюючих суб'єктів у стійкі, цілісні структури, що функціонують у колаборації з органами державної влади та іншими неекономічними інституціями. Враховуючи основні принципи системного аналізу, аграрні гео-

економічні системи представлено у вигляді функціональної моделі, у якій відображено вхідні та вихідні сигнали, складові таких систем, елементи їх зовнішнього середовища, інструменти та механізми регулювання процесом їх функціонування (рис. 2).

Рис. 2. Структурна модель функціонування аграрної гео економічної системи

Джерело: Розроблено автором.

Вхідні параметра включають ресурси, а вихідні - результати, отримані під час трансформації ресурсів на ефекти мікро-, мезо- та макrorівнів. Ефекти функціонування гео економічних систем пов'язані тими чинниками, за які конкурують суб'єкти гео економічних відносин. У межах економічного простору перемогою є формування стійких конкурентних позицій та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на світовій арені [8, с. 195; 22; 4; 14]. Метою геополітичної боротьби Е. Люттвак визначає «максимально можливу зайнятість для найбільшої частини населення» [23]. Це можна визначити як глобальну мету державної геополітики, тоді як досягнення високої конкурентоспроможності є метою діяльності

саме у рамках гео економіки, яку, на погляд К. Жана та П. Савона, необхідно розглядати як інструмент геополітики [8]. М. Тірвелл пов'язує гео економіку із забезпечення національної безпеки країни [24], що також видається цілком логічним у сучасних умовах геополітичних, інформаційних та економічних війн. Як зазначав колишній держсекретар США Г. Кіссінджер: «Хто контролює нафту, той контролює нації; хто контролює продовольство, той контролює людей». Наведене й досі не втратило свої актуальності, оскільки поряд з енергетичними ресурсами цінності набуває забезпечення конкурентоспроможності та безпеки у межах агропромислового комплексу країни. Цілком обгрунтовано те, що атрибутом гео фінансової

системи (як складової геоeкономіки) є світовий дохід [14], за який геоeкономічні системи ведуть боротьбу.

Окремо слід також виділити ефект у вигляді зниження трансакційних витрат, зумовлений поглибленням взаємодії контрагентів у межах єдиної геоeкономічної системи. Ефективне функціонування аграрної геоeкономічної системи ґрунтується на дотриманні принципу оптимального використання наявних у державі ресурсів та забезпечення максимального результату у формі посилення її конкурентних позицій на світовій економічній арені. Це можливо за умови повної реалізації геоeкономічного потенціалу. До складових геоeкономічного потенціалу в аграрному секторі економіки належать природно-ресурсний, демографічний, транспортний потенціали, а також природно-кліматичні умови та розташування відносно постачальників та ринків збуту аграрної продукції. Основні результати функціонування геоeкономічних аграрних систем, що включають безпеку, конкурентоспроможність, трансакційні витрати та частку світового доходу, доцільно розподілити на ефекти макро-, мезо- та мікрорівнів. На макрорівні ключовим є показник частки світового доходу, який формується у межах аграрного сектору економіки. Мезорівень охоплює окремі галузі, стратегічно важливими серед яких є рослинництво, тваринництво та пе-

реробка сільськогосподарської сировини. Конкурентоспроможність аграрного сектору визначається, передусім, обсягами готової продукції, реалізованої на світових ринках, а не часткою сировинних ринків. Враховуючи різні геоeкономічні цілі, виробництво сільськогосподарської сировини важливо відокремлювати від сфери її переробки (навіть якщо сільськогосподарські товаровиробники і є основними переробниками). Для суб'єктів мікрорівня пріоритетним має стати забезпечення конкурентоспроможності підприємств та їх продукції. При цьому враховано модель глобальної геосистеми, в якій Україна має орієнтуватися на посиленні конкурентних позицій не на ринках сільськогосподарської сировини, а на ринках готової продукції, залишаючи у такий спосіб додану вартість у вітчизняних виробників агропродукції. Для суб'єктів міжнародних економічних відносин важливе також зниження трансакційних витрат, які для них формуються не лише у межах внутрішньодержавних взаємодій з клієнтами та контрагентами, а й у процесі виходу та функціонування на міжнародних ринках (табл.). Макроекономічний розвиток держави у цілому та окремих секторів економіки має бути орієнтований на гармонізацію економічних, екологічних та соціальних вигід, що задекларовано у Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», затвердженій у 2015 р. [18].

Матриця пріоритетності цілей функціонування аграрних геоeкономічних систем у контексті геоeкономічної політики держави

Рівень функціонування системи	Тип системи	Тип цілі			
		максимум конкурентоспроможності	максимум частки світового доходу	мінімум трансакційних витрат	забезпечення безпеки
Мікрорівень	С.-г. підприємства	+++	+	++	++
	Переробні підприємства	+++	+	++	+
Мезорівень	Сільське господарство	+++	+	++	+++
	Переробка с.-г. продукції	+++	+++	++	++
Макрорівень	Держава	++	+++	-	+++

Примітка. + - низький пріоритет; ++ - середній пріоритет; +++ - високий пріоритет.

Джерело: Розроблено автором.

Визначальними для аграрної сфери є цілі забезпечення здоров'я людства (за умови достатніх обсягів виробництва продовольства), чистоти води (що вимагає мінімізації забруднення водних ресурсів під час інтенсивного ведення сільського господарства),

використання «чистих» та відновлювальних джерел енергії, економічного зростання (створення умов, що сприяють ефективності сільськогосподарської діяльності), розвитку сільських територій, відповідального виробництва (спрямованого на забезпечення мак-

симальних обсягів виробництва та ефекту за мінімізації використаних ресурсів та без шкоди для довкілля). Окремо слід виділити збереження земельних ресурсів, що надзвичайно актуально для України, враховуючи стрімке скорочення вмісту гумусу в сільськогосподарських угіддях.

Таким чином, первинні цілі виникнення гео економічних відносин, які мають суто економічний характер, для аграрних гео економічних систем ще повинні враховувати принципи сталого розвитку. Це означає, що методи, напрями, інструменти та механізми підвищення конкурентоспроможності, нарощення частки світового доходу та зниження трансакційних витрат, окрім економічного зростання, мають спрямовуватись на досягнення національних та глобальних цілей сталого розвитку.

Висновки. Сучасні ринкові відносини в умовах глобалізації та поглиблення міжнародних інтеграційних процесів поступово переходять у площину гео економіки, де визначальною стає здатність держави створювати й утримувати конкурентні переваги та забезпечувати національну безпеку на основі наявного ресурсного потенціалу. Розвиток

вітчизняного аграрного сектору та позиціювання України на міжнародних продовольчих ринках є одним із пріоритетних напрямів її розвитку, що узгоджується з офіційно задекларованими глобальними стратегічними цілями, зростаючими потребами населення планети у продуктах харчування та ресурсним потенціалом країни. До об'єктів гео економічних досліджень в агросекторі належать аграрні гео економічні системи, зокрема їх структура, організація внутрішніх і зовнішніх зв'язків, процес функціонування та розвитку, потенційні ефекти. Ключовою характеристикою, яка забезпечує максимальну ефективність таких систем, є мережевий тип зв'язків між їх елементами, який зумовлює доцільність створення кластерних структур. Основні результати функціонування аграрних гео економічних систем включають максимізацію частки країни (галузі) у світовому доході, підвищення рівня конкурентоспроможності, забезпечення національної (у тому числі продовольчої) безпеки та мінімізацію трансакційних витрат за умови збалансування економічного, екологічного та соціального ефектів.

Список бібліографічних посилань

1. Белоусов В. М., Лубский А. В. Геоэкономическая парадигма научных исследований. *Terra Economicus*. 2013. Т. 11, № 4, ч. 3. С. 10-17.
2. Веретнов В. Глобализация, локализация, что дальше? 2009. URL : <http://www.klubok.net/article772.html> (дата звернення: 21.05.2018).
3. Власов В. І. Глобальна продовольча безпека. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2001. 506 с.
4. Глобальна продовольча безпека : монографія / О. Г. Білорус та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 488 с.
5. Гришова І. Ю., Присяжнюк А. Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 142-146.
6. Губенко В. І. Стан та можливості розвитку виробництва і експорту продукції АПК в умовах глобалізації і продовольчої кризи. *Формування ринкової економіки*. Спец. вип. : Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. 2011. Ч. 1. С. 131-138.
7. Дергачев В. А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства) : науч. монография. Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2003. 238 с.
8. Жан К., Савона П. Геоэкономика, господство экономического пространства / перев. с итал. Г. П. Киселёв, И. О. Смагин ; ред. М. Ю. Урнов. Москва : Ad Marginem, 1997. 208 с.
9. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Логос, 2001. 380 с.
10. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки : монографія. Житомир : ДВНЗ «Державний агро екологічний університет», 2008. 384 с.
11. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.

References

1. Belousov, V.M. & Lubsij, A.V. (2013). Geoeconomicheskaja paradigma nauchnyh isledovanij [Geo-economic paradigm of scientific research]. *Terra Economicus*, Vol. 11, 4, ch. 3, pp. 10-17 [In Russian].
2. Veretnov, V. (2009). Globalizacija, lokalizacija, chto dalshe? [Globalization, localization, what's next?]. Retrieved from: <http://www.klubok.net/article772.html> [In Russian].
3. Vlasov, V.I. (2001). *Hlobalna prodovolcha bezpeka* [Global food security]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Bilorus, O.H., et al. (2009). *Hlobalna prodovolcha bezpeka : monohrafiia* [Global food security: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Hryshova, I.Yu. & Prysiazhniuk, A.Yu. (2011). *Klastery v ahropromyslovomu kompleksi: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Clusters in the agro-industrial complex: problems and prospects of development]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 142-146 [In Ukrainian].
6. Hubenko, V.I. (2011). *Stan ta mozhlyvosti rozvytku vyrobnytstva i eksportu produktsii APK v umovakh hlobalizatsii i prodovolchoi kryzy* [Status and possibilities of development of production and export of agricultural products in the conditions of globalization and food crisis]. (pp. 131-138). *Formuvannia rynkovoї ekonomiky. Spets. vyp.: Orhanizatsiino-pravovi formy ahropromyslovykh formuvan: stan, perspektyvy ta vplyv na rozvytok silskykh terytorii, Ch. 1* [In Ukrainian].
7. Dergachev, V.A. (2003). *Globalnaja geoekonomika (transformacija mirovogo jekonomicheskogo prostranstva) : nauch. monografija* [Global geo-economics (transformation of the world economic space): scientific monograph]. Odessa: IPRJeI NANU [In Russian].
8. Zhan, K. & Savona, P. (1997). *Geoekonomika, gospodstvo jekonomicheskogo prostranstva* [Geoeconomics, domination of the economic space]. G.P. Kisel'jov & I.O. Smagin (Trans.). M.Ju. Urnov (Ed.). Moscow: Ad Marginem [In Russian].

12. Кирилов Ю.Є., Осадчук І. В. Роль сільгоспвиробників у забезпеченні продовольчої безпеки України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 121-128.
13. Кластерна модель організації великотоварного агропромислового виробництва та розвитку економіки сільських поселень і територій / Ю. О. Лупенко та ін. ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 44 с.
14. Кочетов Э. Геоэкономика и внешнеэкономическая стратегия России. *Мировая экономика и международные отношения*. 1994. № 11. С. 41-58.
15. Лопатинський Ю. М., Шкабара Т. Л. Системний підхід до розвитку аграрного сектора в умовах трансформації. *Економіка АПК*. 2004. № 1. С. 78-83.
16. Молдаван Л. В. Імплементація стратегій конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах євроінтеграційних процесів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. № 1(30). С. 124-133.
17. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М. Ф. Кропивко, Д. І. Мазоренко, І. О. Белебека та ін. *Економіка АПК*. 2008. № 10. С. 7-15.
18. Про стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 20 січ. 2015 р. № 5/2015. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення : 10.10.2018).
19. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3-12.
20. Черевко Г. В. Перспективи і проблеми інтеграції України у Європейський Союз. *Перспективи кооперації в АПК України в умовах інтеграції в Європейський Союз* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15-16 верес. 2005 р.). Львів : ЛДАУ, 2005. С. 12-29.
21. Beyer P. Globalization and Glocalization. *The SAGE Handbook of the Sociology and Religion*. London : Sage Publications, 2011. P. 98-115.
22. Gasimli V. Geo-economics. Baku : Aston Print LLC, 2015. 208 p. URL : <http://sam.az/uploads/PDF/Geo-Economic.pdf>.
23. Luttwak E. From Geo-politics to Geo-economics. Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*. 1990. № 20. P. 17-23.
24. Thirlwell M. The return of geo-economics: globalisation and national security. 2010. Sydney: The Lowy Institute for International Policy. URL : https://www.files.ethz.ch/isn/121234/Thirlwell,%20The%20return%20of%20geo-economics_web%20and%20print.pdf.
9. Zinovchuk, V.V. (2001). *Orhanizatsiini osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu [Organizational fundamentals of agricultural cooperative]*. Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
10. Zinchuk, T.O. (2008). *Yevropeiska intehtatsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky : monohrafiia [European integration: problems of adaptation of the agrarian sector of the economy: monograph]*. Zhytomyr: DVNZ "Derzhavnyi ahrroekolohichnyi universytet" [In Ukrainian].
11. Kvasha, S.M. (2000). *Zovnishnoekonomichna diialnist APK Ukrainy: stan, stratehiia i taktika rozvytku [Foreign economic activity of Ukrainian agribusiness: status, strategy and development tactics]*. Kyiv: ZAT "NICH LAVA" [In Ukrainian].
12. Kyrylov, Yu.Ye. & Osadchuk, I.V. (2012). Rol silhospyrobnykiv u zabezpechenni prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Role of agricultural producers in ensuring food security of Ukraine in conditions of globalization]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 121- 128 [In Ukrainian].
13. Lupenko, Yu.O., et al. (2011). *Klasterna model orhanizatsii velykotovarnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva ta rozvytku ekonomiky silskykh poselen i terytorii [Cluster model of organization of large-scale agricultural production and development of the economy of rural settlements and territories]*. M.F. Kropyvko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Kochetov, Je. (1994). *Geoekonomika i vneshnejekonomicheskaja strategija Rossii [Ge-oconomics and foreign economic strategy of Russia]*. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodne otnosheniia*, 11, pp. 41-58 [In Russian].
15. Lopatynskiy, Yu.M. & Shkabara, T.L. (2004). Systemnyi pidkhd do rozvytku ahrarnoho sektora v umovakh transformatsii [System approach to development of the agrarian sector in conditions of transformation]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 78-83 [In Ukrainian].
16. Moldavan, L.V. (2015). Implementatsiia stratehii konkurentospromozhnosti ahrarnoho vyrobnytstva v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Implementation of strategies for competitiveness of agricultural production in conditions of European integration processes]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, 1(30), pp. 124-133 [In Ukrainian].
17. Kropyvko, M.F., Mazorenko, D.I., Belebeka, I.O., et al. (2008). Osoblyvosti formuvannia rehionalnykh ahropromyslovykh klasteriv [Formation features of regional agro-industrial clusters]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 7-15 [In Ukrainian].
18. Pro stratehiuu staloho rozvytku "Ukraina - 2020" : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20 sich. 2015 r. № 5/2015 [On the Strategy for sustainable development "Ukraine-2020": Decree of the President of Ukraine from 20.01.2015, No. 5/2015]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [In Ukrainian].
19. Sabluk, P.T. & Kropyvko, M.F. (2010). Klasterezatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarnoi ekonomiky [Closierization as a mechanism for increasing competitiveness and social orientation of the agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 3-12 [In Ukrainian].
20. Cherevko, H.V. (2005). Perspektyvy i problemy intehtatsii Ukrainy u Yevropeyskyi Soiuz [Prospects and problems of Ukraine's integration into the European Union]. (pp. 12-19). *Perspektyvy kooperatsii v APK Ukrainy v umovakh intehtatsii v Yevropeyskyi Soiuz : materialy Mizhnr. nauk.-prakt. konf.* Lviv: LDAU [In Ukrainian].
21. Beyer, P. (2011). *Globalization and glocalization. The SAGE handbook of the sociology and religion*. London: Sage Publications [In English].
22. Gasimli, V. (2015). *Geo-economics*. Baku: Aston Print LLC. Retrieved from: <http://sam.az/uploads/PDF/Geo-Economic.pdf> [In English].
23. Luttwak, E. (1990). From geo-politics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest*, 20, pp. 17-23 [In English].
24. Thirlwell, M. (2010). *The return of geo-economics: globalisation and national security*. Sydney: The Lowy Institute for International Policy. Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/121234/Thirlwell,%20The%20return%20of%20geo-economics_web%20and%20print.pdf [In English].

The purpose of the article is to justify theoretical positions and methodical aspects of functioning and development of the agrarian sector in conditions of the geo-economics paradigm.

Research methods. The methodological basis for the research is principles for the systematic approach to cognition of complex open systems, which include the agricultural sector of the economy. In the research process have been used the following methods: analysis for identifying components of geo-economic agrarian business systems and interrelations between them; comparisons for identifying features of globalization, localization, and glocalization in geo-space formation processes; abstraction for justifying abstract concept of geo-economic system; concepts' operationalization for justification of definition of the economic category "geo-economics"; functional modelling for building a structural model of agrarian geo-economic system.

Research results. The article suggests the definition of "geo-economics". The system analysis of the process of agrarian geo-economic systems' functioning has been made, the functioning optimality criteria of which are maximum of competitiveness and fractions of world income, and minimum transaction costs, as well as provision of national security. The article substantiates basic regulations between processes of globalization, localization and glocalization in modern economic relations. It has been worked out a structural scheme of the agrarian geo-economic system functioning, which takes into account input (resources) and output (mentioned effects), system parameters, functional blocks of system functioning (stages of formation of added value chains), elements of environment (first of all, geographical and institutional factors), tools and regulatory mechanisms.

Elements of scientific novelty. The concept of "agrarian geo-economic system" has been defined, systematic study of which creates a methodological basis for grounding and implementation of an entire system for provision effective functioning of the agrarian sector in conditions of geo-economics, taking into account principles of sustainable development.

Practical significance. Content, structure and principles of the agrarian system functioning as components of the agrarian complex in conditions of geo-economics have been grounded. Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs.: 24.

Keywords: geo-economics; geo-economic system; agrarian sector; globalization; localization; glocalization; sustainable development.

Voronych Mykhailo Mykhailovych - post-graduate student of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)
E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

Воронич М.М. Теоретико-методические подходы к функционированию аграрного сектора в условиях геоэкономики

Цель статьи - обосновать теоретические положения и методические аспекты функционирования и развития аграрного сектора в условиях геоэкономической парадигмы.

Методика исследования. Методологической основой исследования послужили положения системного подхода к познанию сложных открытых систем, к которым относится аграрный сектор экономики. В процессе исследования использованы методы анализа (для определения компонентов геоэкономических аграрных бизнес-систем и взаимосвязей между ними), сравнения (для выявления особенностей глобализации, локализации и глокализации в процессах формирования геопространства), абстрагирования (для выведения абстрактного понятия «геоэкономическая система»), операционализации понятий (для обоснования дефиниции экономической категории «геоэкономика»), функционального моделирования (для построения структурной модели функционирования аграрной геоэкономической системы).

Результаты исследования. Проведен системный анализ процесса функционирования аграрных геоэкономических систем. Выделены основные положения и соотношения процессов глобализации, локализации и глокализации в современных экономических отношениях. Разработана структурная схема функционирования аграрных геоэкономических систем, которая учитывает входные (ресурсы) и выходные (эффекты) параметры системы, функциональные блоки процесса функционирования системы (этапы цепочки создания добавленной стоимости), элементы внешней среды (прежде всего географические и институциональные факторы), инструменты и механизмы регулирования.

Элементы научной новизны. Определено понятие «аграрная геоэкономическая система», системное исследование которого создает методологическую основу для обоснования и имплементации целостной системы обеспечения эффективного функционирования аграрного сектора в условиях геоэкономики с учетом принципов устойчивого развития.

Практическая значимость. Обоснованы содержание, структура и принципы функционирования аграрных систем, как составляющих аграрного комплекса, в условиях геоэкономики. Табл.: 1. Илл.: 2. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: геоэкономика; геоэкономическая система; аграрный сектор; глобализация; локализация; глокализация; устойчивое развитие.

Воронич Михаил Михайлович - аспирант кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

Фахове рецензування: 05.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Воронич М. М. Теоретико-методичні підходи до функціонування аграрного сектору в умовах геоелектроніки. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 80 – 88.

*

Орендні земельні відносини у сільському господарстві Житомирської області

Мета статті - дослідити сучасний стан орендних земельних відносин у сільському господарстві Житомирської області та запропонувати шляхи їх удосконалення.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи: діалектичний метод наукового пізнання - розгляд сутності орендних земельних відносин; абстрактно-логічний метод - формування пропозицій та висновків.

Результати дослідження. Нині оренда землі становить основу формування земельних відносин у сільському господарстві. Сільськогосподарські підприємства здійснюють свою діяльність переважно на орендованих землях, частка яких перевищує 90%. Як встановлено, переважна більшість сільськогосподарських товаровиробників Житомирської області укладають договори оренди з суб'єктами господарювання, які були утворені в результаті ринкових трансформацій (59,3%). Найпоширенішою формою плати за оренду земельних паїв є натуральна (53%). Найбільше договорів оренди укладається терміном на 8-10 років (48,7%). За розміром орендної плати переважає ставка 4-5% від нормативної грошової оцінки.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано необхідність введення механізму регулювання граничного розміру орендованих земель, що перебувають у користуванні однієї фізичної чи юридичної особи.

Практична значущість. Розроблено пропозиції щодо унормування максимальної площі земельних угідь, що можуть перебувати у користуванні (у т.ч. на правах оренди, емфітевзису і т.д.) одного суб'єкта землекористування (фізичної чи юридичної особи). У разі, якщо фактичний розмір землекористування перевищуватиме граничні показники, то за кожен наступний гектар землекористувач зобов'язаний буде сплатити земельний податок у підвищеному розмірі. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: орендні земельні відносини; термін оренди; землі сільськогосподарського призначення; орендна плата; сільськогосподарські товаровиробники.

Лойко Світлана Володимирівна - здобувач відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: svetaverbylo@ukr.net

Постановка проблеми. Орендні земельні відносини визнані світовою практикою та являють собою провідну форму використання земель сільськогосподарського призначення. Оренда надає можливість збільшувати площі землекористувань. Спираючись на світову практику стає очевидним, що орендні відносини прийнятні як для орендаря, оскільки виступають надійним способом ведення сільськогосподарської діяльності, так і для орендодавців, адже та їх частина, що не має змоги чи бажання обробляти землі самостійно, надає їх в оренду, отримуючи стабільний дохід у формі орендної плати. Попри переваги орендних земельних відносин, залишаються невирішеними питання, які полягають у монополізації земель на ринку оренди та виснаженні ґрунтів землекористувачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим є внесок у вивчення сутності категорії земельних відносин, їх розвитку та удосконалення багатьох вітчизняних науковців, серед яких доцільно виокремити праці: А. Данкевича, О.Ю. Єрмакова, Л.В. Богач [3], П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина [5], А.М. Третьяка [7], М.М. Федорова [8], О.В. Ходаківської [9] та ін.

Мета статті - дослідити сучасний стан орендних земельних відносин у сільському господарстві Житомирської області та запропонувати шляхи їх удосконалення.

Виклад основних результатів дослідження. Із набуттям незалежності Україною та проведенням аграрної реформи оренда виступає основою формування земельних відносин. На сьогодні вона відіграє важливу роль у формуванні сучасної структури агропромисловості, оскільки дозволяє виробникам сільськогосподарської продукції розширювати площу землекористувань та здійснюва-

ти господарську діяльність. Нині сільськогосподарські підприємства ведуть діяльність переважно на орендованих землях, частка яких у їх землекористуванні перевищує 90% [9].

На переконання дослідників, ринок оренди земель надає можливість використовувати землі сільськогосподарського призначення різним агроформуванням, у т.ч. малим та середнім товаровиробникам, оскільки не потребує вкладення великих сум капіталу і дозволяє уникнути потреби в кредитах [14]. Згідно з дослідженнями зарубіжних учених, «орендне землекористування сприяє доступу малих товаровиробників до земельних ресурсів, збільшує кількість домогосподарств та їх сукупний дохід» [12].

Відповідно до законодавства України «оренда земель - це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності» [4].

При цьому П. Т. Саблук та В. В. Юрчишин розглядають оренду «як форму землекористування, за якою власник землі надає свою земельну ділянку іншій особі (орендареві) для використання її на певний строк за винагороду (орендну плату)» [5, с. 43-44].

На переконання О. Ю. Єрмакова та Л. В. Богач, оренда земель «це своєрідна договірна форма землекористування, зміст якої становлять строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення в межах, установлених законодавством і договором, що передбачає передачу її власником орендареві, який відповідає вимогам, визначених законом, для здійснення переважно підприємницької та іншої діяльності з вико-

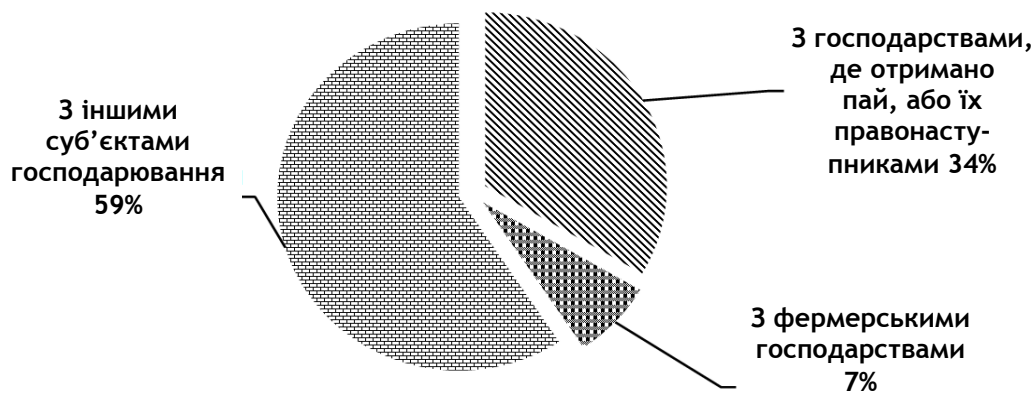
ристанням природних властивостей земель за умови їх раціонального використання» [3, с. 72].

Основними ознаками, характерними для оренди земель є: наявність договору оренди; передача прав користування земельною ділянкою; орендна плата за користування землею; строковість володіння та користування земельною ділянкою [6, с. 177].

Ключовими заходами в орендних відносинах для орендодавців земельних ділянок мають бути гарантування прав власності на землю, справедливої плати за її користування, відповідність розробки документів, чітко визначені терміни та виконання умов договору [7].

Орендні земельні відносини регулюються Законом України «Про оренду землі», Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, іншими нормативно-правовими актами, а також договором оренди земель. У договорі оренди земель зазначається об'єкт оренди, термін дії договору оренди, розмір, умови та строки внесення орендної плати за землю, що встановлюються за згодою сторін (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які визначаються відповідно до Податкового кодексу України).

Станом на 01.01.2018 р. у Житомирській області сільськогосподарськими підприємствами договори оренди укладено переважно з іншими суб'єктами господарювання, утвореними в результаті ринкових трансформацій, частка яких досягає 59,3% (125,2 тис. шт.). Кількість договорів, укладених з господарствами, де отримано земельний пай, або їх правонаступниками становить 33,4% (70,5 тис. шт.), із фермерськими господарствами - 7,3% (15,4 тис. шт.) (рис.).

Укладання договорів оренди земельних паїв за суб'єктним складом у Житомирській області станом на 01.01.2018 р., %

Джерело: За даними територіального органу Держгеокадастру в Житомирській області.

Кількість укладених договорів оренди земельних ділянок з кожним роком зростає і станом на 01.01.2018 р. у Житомирській області було укладено 211,1 тис. договорів,

що на 37,5% більше порівняно з 2014 р. За строком дії у 2013-2014 рр. переважала середньострокова оренда (6-10 років), частка якої у 2014 р. становила 46,8% (табл. 1).

1. Укладання договорів оренди у Житомирській області за строком їх дії (на початок року)

Строк	Роки									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	тис.	%	тис.	%	тис.	%	тис.	%	тис.	%
На 1-3 роки	1,62	1,1	1,47	0,9	-	-	-	-	-	-
На 4-5 років	58,96	38,4	59,51	35,2	-	-	-	-	-	-
До 7 років	-	-	-	-	1,5	0,8	52,3	26,47	41,1	19,47
На 6-10 років	66,92	43,6	79,25	46,8	-	-	-	-	-	-
На 7 років					58,84	31,8	14,4	7,29	25,5	12,08
На 8-10 років	-	-	-	-	91,22	49,3	90,8	45,95	102,8	48,70
Понад 10 років	25,98	16,9	29	17,1	33,6	18,1	40,1	20,29	41,7	19,75
Разом	153,48	100	169,23	100	185,16	100	197,6	100	211,1	100

Джерело: За даними територіального органу Держгеокадастру в Житомирській області.

Після внесення змін до земельного законодавства про встановлення мінімального терміну оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства на рівні 7 років (з квітня 2015 р.) нині переважає середньострокова оренда (8-10 років). Частка таких договорів знаходиться на рівні 48,7%. Протягом досліджуваного періоду спостерігається позитивна тенденція до зменшення кількості укладених короткострокових договорів оренди. Натомість збільшується кількість довгострокових договорів оренди (понад 10 років) (19,7%). Триваліші строки оренди надають можливість орендарям вкладати кошти у поліпшення земель, збереження їх родючості та охорону. Однак, як показує досвід, проблеми раціонального використання земель не вирішуються.

На думку М. М. Федорова, «...в інтересах сільськогосподарського виробництва бажаною була б довгострокова оренда - не менше 10 років. Тоді можна було б розраховувати на прагнення орендаря не лише використовувати землі, а й працювати над їх поліпшенням та охороною» [8, с. 102].

Довгострокові договори оренди сільськогосподарських земель надають можливість успішніше адаптуватися до зовнішніх змін. Крім того, вони мають вищу інвестиційну привабливість. Ключовим фактором у визначенні терміну договорів оренди є різні обмеження, які діють в окремих країнах світу. Так, у Бельгії та Франції мінімальний термін

оренди не може бути меншим 9 років, у Нідерландах - 6, в Іспанії - 5 років [11].

За досліджуваний період структура виплат за договорами оренди у Житомирській області майже не змінилася. Переважаючою формою виплат за оренду земель є натуральна - 53%. У грошовій формі виплачується 45,8 %, у відробітковій - 1,2% від усіх орендних платежів. Орендна плата за досліджуваний період зросла у 2,3 раза і у 2017 р. становила 1381,6 грн/га. Починаючи з квітня 2015 р. орендна плата справляється виключно у грошовій формі, але за згодою сторін розрахунки можуть здійснюватися у натуральному вигляді. У такому разі останній має відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів за ринковими цінами на дату внесення орендної плати (табл. 2).

Одним із принципових питань орендних відносин залишається визначення розміру орендної плати, який залежить від якості земельної ділянки, її місцезнаходження, цін на сільськогосподарську продукцію, що виробляється, попиту та пропозиції на земельні ділянки у відповідному регіоні [2, с. 199].

Відповідно до Постанови Уряду «Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 р. землі державної та комунальної власності передаються в оренду виключно на земельних торгах на максимальний термін - 7 років, річна сума орендної плати повинна бути не менше 8 % від нормативної грошової оцінки.

2. Плата за оренду земельних паїв у Житомирській області

(на початок року)

Показник	Рік									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Укладено договорів, тис. од.	153,5	-	169,2	-	185,2	-	197,6	-	211,1	-
Передбачено платити за договорами, млн грн	263,1	100	292,4	100	397,9	100	579,1	100	745,0	100
У т. ч. у формі: грошовій, млн грн	104,9	39,9	116,9	40,0	151,6	38,1	249,2	43	341,2	45,8
натуральній, млн грн	153,9	58,5	169,4	57,9	235,2	59,1	325,4	56,2	394,5	53,0
відробітковій, млн грн	4,3	1,62	6,1	2,1	11,1	2,8	4,5	0,8	9,3	1,2
Плата за 1 га на рік, грн	593,9	-	615,1	-	771,3	-	1054,1	-	1381,6	-

Джерело: За даними територіального органу Держгеокадастру в Житомирській області.

Розмір орендної плати за землі приватної власності встановлюється у договорі оренди за згодою сторін. Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» зі змінами від 19.08.2008 р. рекомендований розмір орендної плати - не менше 3% визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки.

За наведеними нижче даними, у Житомирській області спостерігається зростання

орендної плати (табл. 3). За досліджуваний період відбулося зменшення частки договорів оренди з розміром орендної плати до 3% та збільшення частки з розміром орендної плати 6-7% та понад 7%. На початок 2018 р. найбільше договорів оренди було укладено з розміром орендної плати 4-5% від нормативної грошової оцінки - 73,9 тис. од. (35%) та з розміром орендної плати 3% від нормативної грошової оцінки - 67,8 тис. договорів (32,1%).

3. Укладання договорів оренди у Житомирській області з розміром орендної плати у відсотках від нормативно грошової оцінки

(на початок року)

Розмір орендної плати	2016 р.		2017 р.		2018 р.		Зміна показника за 2018-2016 рр.
	тис. шт.	%	тис. шт.	%	тис. шт.	%	
До 3%	2,3	1,3	1,3	0,7	0,5	0,2	-1,8
3%	93,0	50,2	77,2	39,1	67,8	32,1	-25,2
4-5 %	70,9	38,3	80	40,5	73,9	35,0	3,0
6-7 %	18,4	9,9	37,9	19,2	40,4	19,1	22,0
>7%	0,6	0,3	1,2	0,6	28,5	13,5	27,9

Джерело: За даними територіального органу Держгеокадастру в Житомирській області.

Як проблему на ринку оренди земель слід вказати обмеженість доступу до кредитних ресурсів через відсутність варіантів забезпечення кредиту, недосконалість інвестиційних стимулів та недостатньо розвинений механізм довгострокової оренди [13, с. 3].

Окремою проблемою у сфері орендних відносин є монополізація земель сільськогосподарського призначення. Вона виникла внаслідок того, що не були встановлені обмеження на розміри земельних ділянок, які можуть перебувати у користуванні окремих осіб. Нині у Житомирській області функціо-

нують агрохолдингові структури, зокрема такі як «UkrLandFarming», який у своєму управлінні на території області налічує 20 підприємств та використовує близько 20 952 га сільськогосподарських земель, «AgroGeneration» - 11 693 га, «Агропромсперис» (NCH) - 10 769 га, «Нібулон» - 8 502 га та інші [1].

Удосконалення орендних земельних відносин у першу чергу має бути спрямоване на урегулювання землекористувань агрохолдингових компаній та обмеження максимального розміру земельних угідь, що перебувають у їх користуванні. З огляду на це вважаємо за

необхідне вжити заходів щодо проведення інвентаризації земельних угідь за формами власності та господарювання, враховуючи принципи афілійованості агрокомпаній та екстериторіальності їх розміщення. З метою запобігання подальшій монополізації сільськогосподарських земель пропонується встановити оптимальні розміри та граничні норми земельних ділянок, що можуть перебувати у користуванні господарських структур з урахуванням регіональних особливостей, фактичного рівня землезабезпеченості та прогнозного рівня попиту і пропозиції на землі сільськогосподарського призначення. У разі, якщо фактичний розмір земель перевищуватиме встановлені нормативи, то землекористувач буде зобов'язаний за понаднормові земельні угіддя сплатити земельний податок у двократному розмірі. Реалізація даної пропозиції потребує внесення відповідних змін до статті 274 Податкового кодексу України. Крім того вважаємо за необхідне внести зміни до статті 293.9 Податкового кодексу України, встановивши, що суб'єкти господарювання у користуванні яких площі земельних угідь перевищують гранично допустимі значення, не можуть претендувати на спрощену систему оподаткування, а відповідно бути платниками єдиного податку 4-ої групи та повинні перейти на загальну систему оподаткування.

На сьогодні в Україні гостро постала проблема раціонального використання земель та підвищення якості ґрунтів, оскільки сільськогосподарські товаровиробники недоотримуються науково обґрунтованих сівозмін, не вносять необхідну кількість органічних добрив, вирощують високоприбуткові, швидкоокупні культури, які досить часто виснажують ґрунт, що у кінцевому підсумку призводить до посилення процесів деградації ґрунтового покриву. Одним із можливих

шляхів підтримки якості ґрунтів на належному рівні є контроль їх якісного стану. Зокрема при укладанні договорів оренди та після їх завершення пропонується визначати якісні показники ґрунтів. Якість ґрунтів слід визначати за основними показниками: вміст гумусу, рівень кислотності та вміст основних поживних речовин. Контроль якості ґрунтів має проводитися кожні 7 років. Якщо після закінчення строку оренди якість земельної ділянки погіршилася, то орендареві надається час на її відновлення. У разі невиконання цієї вимоги він зобов'язаний відшкодувати витрати на відтворення її родючості.

Висновки. Нині основним способом використання земель у сільському господарстві слугує оренда. Очікується, що орендні земельні відносини зберігатимуть провідну роль навіть після скасування мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. З огляду на це держава має забезпечити гарантування та захист прав орендарів та орендодавців.

У Житомирській області фактична орендна плата становить 3-5% від нормативної грошової оцінки. Переважна більшість сільськогосподарських товаровиробників укладає договори оренди строком на 8-10 років.

Для удосконалення орендних земельних відносин та запобігання монополізації земельного ринку необхідне встановлення максимального граничного розміру земель, які можуть перебувати в оренді одного сільськогосподарського товаровиробника.

Необхідно також контролювати за використання земель з періодичністю не рідше одного разу кожні 7 років. Такий контроль пропонується здійснювати за такими показниками, як вміст гумусу, рівень кислотності та вміст основних поживних речовин.

Список бібліографічних посилань

1. Агрохолдинги України. URL : <https://tripoli.land/agroholdingi-ukrainy> (дата звернення 20.11.2018 р.).
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
3. Єрмаков О. Ю., Богач Л. В. Розвиток орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 1-2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2012_1-2_16 (дата звернення 20.11.2018 р.).
4. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення 9.11.2018 р.).

References

1. Ahrokhodynhy Ukrayiny [Agroholdings of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: <https://tripoli.land/agroholdingi-ukrainy> [In Ukrainian].
2. Andriichuk, V.H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv: Pidruchnyk* [Economics of agrarian enterprises: textbook]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
3. Yermakov, O.Yu. & Bohach, L.V. (2012). Rozvytok orendnykh zemelnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpryyemstv [Development of leasehold land relations of agricultural enterprises]. *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel*, 1-2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2012_1-2_16 [In Ukrainian].

5. Рекомендації щодо створення приватного сільськогосподарського підприємства з орендними відносинами та організації його розвитку / Саблук П. Т., Юрчишин В. В. та ін. Київ : ІАЕ, 1998. 130 с.

6. Розвиток земельних відносин в аграрній сфері : монографія / М.М. Федоров, В. Я. Месель-Веселяк, О. В. Ходаківська ; ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

7. Третяк А. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин в Україні на 2015-2025 роки. *Землепорядний вісник*. 2014. № 12. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_12_7 (дата звернення 20.11.2018 р.).

8. Федоров М. М. Розвиток орендних земельних відносин. *Економіка АПК*. 1999. №1. С.100-103.

9. Ходаківська О. В. Орендні земельні відносини: досвід країн Європейського Союзу та вітчизняна практика. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17) - 2 (18). С. 297-303.

10. Ходаківська О. В. Особливості регулювання орендної плати за землі державної власності. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 49-60.

11. Ciaian, P., Kancs, d., Swinnen, J., Van Herck K., and Vranken L. Rental Market Regulations for Agricultural Land in EU Member States and Candidate Countries. *Factor Markets*. 2012. No. 15. 23 p. URL : <https://www.researchgate.net/publication/254410611> (дата звернення 28.11.2018 р.).

12. Jianyun Hou, Xuexi Huo, Runsheng Yin. Land Rental Market Participation and Its Impact on Fixed Investment and Household Welfare: Evidence from Chinese Apple Production Sites. *Sustainability*. 2017. Vol.9, Issue 11. URL : <https://www.mdpi.com/2071-1050/9/11/1961> (дата звернення 23.11.2018 р.).

13. Swinnen J., Vranken L., Stanley V. Emerging Challenges of Land Rental Markets. A Review of Available Evidence for the Europe and Central Asia Region. The World Bank. Washington, D.C. 2006. Vol. 1. № 4. 99 p.

14. Wineman, A., Saweda Liverpool-Tasie, L. Land Markets and Equity of Land Distribution in Northwestern Tanzania. Selected Paper prepared for presentation at the 2016, Boston, Massachusetts, July 31-August 2. 31p.

4. Pro orendu zemli : Zakon Ukrainy vid 06.10.1998 # 161-XIV [On lease of land: Law of Ukraine dated 06.10.1998, No. 161-XIV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> [In Ukrainian].

5. Sabluk, P.T., Yurchyshyn, V.V., et al. (1998). *Rekomendatsiyi shchodo stvorenniya pryvatsnoho silskohospodarskoho pidpryyemstva z orendnyimi vidnosynamy ta orhanizatsiyi yoho rozvytku* [Recommendations for the establishment of a private agricultural enterprise with the lease relations and organization of its development]. Kyiv: IAE [In Ukrainian].

6. Fedorov, M.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., Khodakivska, O.V., et al. (2016). *Rozvytok zemelnykh vidnosyn v ahrarniy sferi: monohraphiia* [Development of land relations in the agrarian sector: monograph]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

7. Tretyak, A. (2014). *Stratehichni napryamy rozvytku zemelnykh vidnosyn v Ukraini na 2015-2025 roky* [Strategic directions of development of land relations in Ukraine for 2015-2025]. *Zemleporiadnyy visnyk*, 12, pp. 18-22. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_12_7 [In Ukrainian].

8. Fedorov, M.M. (1999). *Rozvytok orendnykh zemelnykh vidnosyn* [Development of lease land relations]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 100-103 [In Ukrainian].

9. Khodakivska, O.V. (2014). *Orendni zemelni vidnosyny: dosvid krayin Yevropeyskoho soyuzu ta vitchyznyana praktyka* [Leasing land relations: experience of the European Union countries and domestic practice]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 1 (17) - 2 (18), pp. 297-303 [In Ukrainian].

10. Khodakivska, O.V. (2016). *Osoblyvosti rehulyuvannya orendnoyi platy za zemli derzhavnoyi vlasnosti* [Features of regulation of land rent of state property]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 49-60 [In Ukrainian].

11. Ciaian, P., Kancs, D., Swinnen, J., Van Herck, K., & Vranken, L. (2012). Rental market regulations for agricultural land in the EU member states and candidate countries. *Factor Markets*, 15, p. 23. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/254410611> [In English].

12. Jianyun, H., Xuexi, H., & Runsheng, Yi. (2017). Land rental market participation and its impact on fixed investment and household welfare: evidence from Chinese apple production sites. *Sustainability*, 9 (11). Retrieved from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/9/11/1961> [In English].

13. Swinnen, J., Vranken, L., & Stanley, V. (2006). Emerging challenges of land rental markets. A review of available evidence for the Europe and Central Asia region. *The World Bank. Washington, D.C.*, 1 (4) [In English].

14. Wineman, A. & Saweda Liverpool-Tasie, L. (2016). *Land markets and equity of land distribution in Northwestern Tanzania. Selected paper prepared for presentation at the 2016. Boston, Massachusetts* [In English].

Loiko S.V. Lease land relations in the agriculture of Zhytomyr region

The purpose of the article is to research problems of the development of leasehold land relations in the agriculture of Zhytomyr region and to find ways to improve them.

Research methods. To achieve this goal the following methods were used: the dialectical method of scientific knowledge for consideration of essence of lease land relations; abstract and logical method for formation of proposals and conclusions.

Research results. Nowadays land lease is the basis for forming land relations in the agriculture. Agricultural enterprises mainly operate on leased land, total share of which is more than 90%. It was established that the vast majority of agricultural producers in the Zhytomyr region enter into lease agreements with business entities that were formed as a result of market transformations (59.3%). The most common form of payment for lease of land shares is natural (53%). Most lease agreements are concluded for a period of 8-10 years (48.7%). Size of rent is dominated by a rate of 4-5% of the standard monetary valuation.

Elements of scientific novelty. Necessity of introduction of the mechanism of the limiting size restriction of leased land that is in use by one physical or legal person was substantiated.

Practical significance. Proposals for limiting the maximum area of land leased by one subject of land use (physical or legal person) were developed. If an actual amount of land use exceeds limit values, a land user will be required to pay a land tax of a double amount for each subsequent hectare. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: lease land relations; lease term; agricultural land; rent; agricultural producers.

Loiko Svitlana Volodymyrivna - competitor of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: svetaverbylo@ukr.net

Цель статьи - исследовать современное состояние арендных земельных отношений в сельском хозяйстве Житомирской области и предложить пути их совершенствования.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использовались такие методы: диалектический метод научного познания - рассмотрение сущности арендных земельных отношений; статистико-аналитический метод - исследование современного состояния аренды земель сельскохозяйственного назначения; абстрактно-логический метод - формирование предложений и выводов.

Результаты исследования. Ныне аренда земли составляет основу формирования земельных отношений в сельском хозяйстве. Сельскохозяйственные предприятия осуществляют свою деятельность преимущественно на арендованных землях, доля которых превышает 90%. В результате исследования установлено, что подавляющее большинство сельскохозяйственных товаропроизводителей Житомирской области заключают договоры аренды с субъектами хозяйствования, которые были образованы в результате рыночных трансформаций (59,3%). Самой распространенной формой платы за аренду земельных паев является натуральная (53%). Больше всего договоров аренды заключается сроком на 8-10 лет (48,7%). По размеру арендной платы преобладает ставка 4-5% от нормативной денежной оценки.

Элементы научной новизны. Обоснована необходимость введения механизма регулирования предельного размера арендуемых земель, находящихся в пользовании одного физического или юридического лица.

Практическая значимость. Разработаны предложения по ограничению максимальной площади земель, находящейся в аренде одного субъекта землепользования (физического или юридического лица). В случае, если фактический размер землепользования будет превышать предельные показатели, то за каждый следующий гектар землепользователь обязан будет уплачивать земельный налог в повышенном размере. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: арендные земельные отношения; срок аренды; земли сельскохозяйственного назначения; арендная плата; сельскохозяйственные товаропроизводители.

Лойко Светлана Владимировна - соискатель отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: svetaverbylo@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10.12.2018 р.

Фахове рецензування: 21.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лойко С. В. Орендні земельні відносини у сільському господарстві Житомирської області. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 89 — 95.

*

УДК 338:352.071

JEL Classification: Q14; R1

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901095>

М.М. ПАТИНСЬКА, аспірант*

Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад

Мета статті - теоретично обґрунтувати сутність та складові фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад на основі сучасних та історичних концепцій.

Методика дослідження. Робота ґрунтується на діалектичних методах пізнання процесів і явищ, методологічному аналізі, на основі якого виявлено наукові підходи щодо сутності фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад; монографічному методі (аналіз наукових позицій вітчизняних учених щодо структури фінансового потенціалу); абстрактно-логічному (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Узагальнено теоретичні підходи до сутності, класифікаційних ознак фінансового потенціалу як економічної категорії, розкрито наукові підходи до його структуризації, обґрунтовано економічну сутність фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад.

* Науковий керівник - Т.О. Зінчук, доктор економічних наук, професор.

© М.М. Патинська, 2019

Цель статьи - исследовать современное состояние арендных земельных отношений в сельском хозяйстве Житомирской области и предложить пути их совершенствования.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использовались такие методы: диалектический метод научного познания - рассмотрение сущности арендных земельных отношений; статистико-аналитический метод - исследование современного состояния аренды земель сельскохозяйственного назначения; абстрактно-логический метод - формирование предложений и выводов.

Результаты исследования. Ныне аренда земли составляет основу формирования земельных отношений в сельском хозяйстве. Сельскохозяйственные предприятия осуществляют свою деятельность преимущественно на арендованных землях, доля которых превышает 90%. В результате исследования установлено, что подавляющее большинство сельскохозяйственных товаропроизводителей Житомирской области заключают договоры аренды с субъектами хозяйствования, которые были образованы в результате рыночных трансформаций (59,3%). Самой распространенной формой платы за аренду земельных паев является натуральная (53%). Больше всего договоров аренды заключается сроком на 8-10 лет (48,7%). По размеру арендной платы преобладает ставка 4-5% от нормативной денежной оценки.

Элементы научной новизны. Обоснована необходимость введения механизма регулирования предельного размера арендуемых земель, находящихся в пользовании одного физического или юридического лица.

Практическая значимость. Разработаны предложения по ограничению максимальной площади земель, находящейся в аренде одного субъекта землепользования (физического или юридического лица). В случае, если фактический размер землепользования будет превышать предельные показатели, то за каждый следующий гектар землепользователь обязан будет уплачивать земельный налог в повышенном размере. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: арендные земельные отношения; срок аренды; земли сельскохозяйственного назначения; арендная плата; сельскохозяйственные товаропроизводители.

Лойко Светлана Владимировна - соискатель отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: svetaverbylo@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10.12.2018 р.

Фахове рецензування: 21.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лойко С. В. Орендні земельні відносини у сільському господарстві Житомирської області. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 89 — 95.

*

УДК 338:352.071

JEL Classification: Q14; R1

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901095>

М.М. ПАТИНСЬКА, аспірант*

Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад

Мета статті - теоретично обґрунтувати сутність та складові фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад на основі сучасних та історичних концепцій.

Методика дослідження. Робота ґрунтується на діалектичних методах пізнання процесів і явищ, методологічному аналізі, на основі якого виявлено наукові підходи щодо сутності фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад; монографічному методі (аналіз наукових позицій вітчизняних учених щодо структури фінансового потенціалу); абстрактно-логічному (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Узагальнено теоретичні підходи до сутності, класифікаційних ознак фінансового потенціалу як економічної категорії, розкрито наукові підходи до його структуризації, обґрунтовано економічну сутність фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад.

* Науковий керівник - Т.О. Зінчук, доктор економічних наук, професор.

© М.М. Патинська, 2019

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку науково-методологічні підходи щодо проблеми термінологічної ідентифікації змісту фінансового потенціалу територіальної громади, запропоновано авторське визначення поняття «фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад».

Практична значущість. Наукове осмислення сутності фінансового потенціалу територіальних громад є основою для поглиблення теоретико-методологічних досліджень проблем ефективності управління фінансовим потенціалом територіальних громад в умовах сталого розвитку на основі реалізації суб'єктами системи місцевого самоврядування можливостей фінансового потенціалу. Табл.: 3. Бібліогр.: 32.

Ключові слова: адміністративно-територіальна одиниця; економічна категорія; об'єднана територіальна громада; сталий розвиток; фінансовий потенціал; фінансові ресурси.

Патинська Марина Михайлівна - аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та євроінтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: marypat@ukr.net

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом зовнішньоекономічного курсу України визначено інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС). Європейський вибір вимагає докорінних змін у стратегічних напрямках соціально-економічного розвитку на засадах сталості.

У сучасних умовах економічної нестабільності ринкового середовища мають прояв негативні тенденції розвитку сільських територій: зменшується кількість населених пунктів (за даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України, станом на 01. 01. 2017 р. в Україні нараховувалося 28 377 сіл і селищ; упродовж 2016 р. офіційно виключено 8 сільських населених пунктів (на 01. 01. 2016 р. їх нараховувалося 28 385), 5 з яких знято з обліку у зв'язку з переселенням жителів, а 3 - об'єднані з іншими населеними пунктами). Водночас збільшується кількість дотаційних територій, зростає невідповідність між потребами у фінансових ресурсах та здатністю органів місцевого самоврядування щодо їх мобілізації, поглиблюється залежність від державної підтримки при формуванні єдиного управлінського підходу до забезпечення сталого розвитку. Особливого значення набувають питання, пов'язані з нарощуванням ресурсного потенціалу, підвищенням зацікавленості представницьких органів в акумуляції доступних фінансових ресурсів, досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей сталого розвитку територіальних громад. Базовою основою формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів виступає фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці. Це зумовлює актуальність і необхідність подальших наукових досліджень економічної сутності понятійно-категоріального апарату «фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи визначення сутності та складу фінансового потен-

ціалу висвітлені у працях відомих вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема таких, як В. Боронос [1], А. Буряченко [2], Дж. Б'юкенен [3], О. Кузнєцова [16], В. Толуб'як [23], І. Чуницька [27], Й. Шумпетер [29], С. Шумська [28] та ін. Економічну сутність фінансового потенціалу, його структуру, роль і значення в соціально-економічному розвитку регіонів досліджують вітчизняні вчені Г. Возняк [6], В. Григоренко [7], О. Дем'янчук [8], А. Загородній [11], М. Козоріз [6]. У наукових колах України питання фінансового потенціалу територіальних громад належить чільне місце, зокрема у працях науковців А. Височиної [5], С. Єгоричевої [10], Т. Кізими [13], І. Лук'яненка [5], Х. Патицької [17], О. Тимошенко [10]. Дослідженню питань сталого розвитку територіальних громад на засадах євроінтеграційної перспективи присвятили праці вчені О. Бородіна [21], Т. Зінчук [12], Т. Кожухова [14], Н. Куцмус [12], О. Попова [18], М. Талавири [22].

Утім, у науковій літературі недостатньо комплексних досліджень сутності фінансового потенціалу територіальних громад. Відповідно потребує подальшого наукового осмислення й теоретичного обґрунтування понятійно-категоріальний апарат «фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад» та його складові елементи.

Мета статті - теоретично обґрунтувати сутність та складові фінансового потенціалу сталого розвитку територіальних громад на основі сучасних та історичних концепцій.

Виклад основних результатів дослідження. Фінансовий потенціал - досить складна економічна категорія, до визначення якої існує багато підходів. З точки зору лінгвістики категоріальний апарат «фінансовий потенціал» охоплює два поняття: «фінанси» та «потенціал». Під фінансами розуміємо фінансові відносини, які мають грошову форму вираження та пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів. Фінансові

ресурси (англ. *financial resources*, від фр. *ressources* - кошти, запаси) - сукупність фондів коштів, що утворюються за розподілу та перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу й перебувають у розпорядженні держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій різних форм власності [25, с. 436]. Потенціал (із лат. *potentia* - можливості, міць, сила, запаси, засоби, приховані потужності, що можуть бути використані) - це сукупність наявних засобів, можливостей у певній галузі, спрямованих на досягнення поставленої мети [9; 4]. Отже, синтез понять «фінанси» і «потенціал» визначає фінансовий потенціал як сукупність засобів і можливостей, що забезпечують здійснення фінансових відносин економічного суб'єкта щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів.

Фінансовий потенціал є основою соціально-економічного розвитку держави, регіону, територіальної громади, підприємства.

За С. Шумською, категорію «фінансовий потенціал країни» необхідно розуміти як сукупність фінансових ресурсів (що є в наявності та які можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланках фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є не доступними чи не задіяними в межах часового періоду розгляду, що характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом [28]. Запропоноване визначення розкриває такі ознаки фінансового потенціалу, як сукупність наявних і мобілізованих фінансових ресурсів, акумульованих із різних джерел, у тому числі незадіяних фінансових ресурсів.

При цьому А. Буряченко пропонує розглядати фінансовий потенціал регіону як здатність фінансової системи регіону забезпечувати зростання та розвиток його економіки в довгостроковій перспективі за допомогою сукупності максимально доступних ресурсів, а також як умови (механізми й інструменти), що створюються державою, місцевою владою, приватними організаціями й домашніми господарствами регіону для формування, розподілу і використання цих ресурсів з метою досягнення визначених фінансових результатів [2]. Автор репрезентує фінансовий потенціал регіону як важливий показник економічного розвитку, сукупність ресурсів, розширює коло суб'єктів, зосере-

джує увагу на можливостях формування, розподілу та результативного використання ресурсів.

Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці А. Загородній та Г. Вознюк визначають як загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у межах адміністративно-територіальної одиниці - області, району, міста, села, селища; є показником, який характеризує фінансові можливості території [11, с. 701]. Ключовим поняттям у розумінні вченими фінансового потенціалу виступають фінансові ресурси та джерела їх формування.

Під фінансовим потенціалом територіальної громади А. Височина, І. Лук'яненко розглядають сукупність фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів і можливостей відповідної територіальної громади щодо їх ефективного використання, а також взаємодію зазначених складових із метою забезпечення сталого розвитку певної території [5]. Науковці наголошують як на фінансових ресурсах, так і на фінансових можливостях та вказують на мету їх використання.

Фінансовий потенціал підприємства О. Хринюк трактує як сукупність наявних і потенційних можливостей підприємства щодо мобілізації та нарощення обсягу і трансформації їх в інші фактори виробництва відповідно до потреби з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей підприємства [26]. Фінансовий потенціал домогосподарств Т. Кізима розглядає як сукупність наявних і тимчасово незадіяних фінансових ресурсів, які характеризують фінансові можливості домогосподарства [13], тобто здатність здійснювати в повному обсязі всі необхідні витрати та формувати заощадження.

Доречно зауважити, що при визначенні економічного змісту фінансового потенціалу науковці спираються на поняття «фінансові ресурси», оскільки вони становлять його основу. Щодо співвідношення термінів «фінансові ресурси» і «фінансовий потенціал» у наукових колах ведуться дискусії. Дослідники зазначають [5; 8; 10], що фінансові ресурси характеризують лише одну зі складових фінансового потенціалу - фактично задіяну його частину й не відображають аспект можливості подальшого залучення; водночас фінансовий потенціал охоплює не тільки фактичні обсяги, а й невикористані можливості

їх розширення в перспективі. Звідси ключовим для визначення змісту категорії «фінансовий потенціал» є поняття «можливість».

Дослідження економічної сутності фінансового потенціалу дозволяє зробити висновки про неоднозначність його трактування науковцями. Критичний огляд літератури дав змогу окреслити розбіжності в класифікації наукових підходів, за якими вчені ідентифікують поняття «фінансовий потенціал», зокрема: ресурсний, з позиції здатності, комбінований, екстремальний [1]; ресурсний, системний, структурний [5]; ресурсний, «можливісний», системний [10]; ресурсний, системний, з позиції здатності, максималістичний [8] тощо (табл. 1).

Досліджуючи економічний зміст фінансового потенціалу, більшість науковців розглядає його через призму *ресурсного* підходу, згідно з яким фінансовий потенціал визначається сукупністю ресурсів, які є в наявності або можуть бути мобілізованими із внутрішніх чи зовнішніх джерел, та результату діяльності, що забезпечують розвиток суб'єкта на найближчу або довгострокову перспективу. Ключовим поняттям у розумінні фінансового потенціалу виступає сукупність фінансових ресурсів і джерел їх утворення. Отже, відбувається ототожнення понять «фінансовий потенціал» та «фінансові ресурси».

1. Основні наукові підходи до трактування поняття «фінансовий потенціал»

Науковий підхід	Автори	Трактування
Ресурсний (потенційний)	Возняк Г. [6]	Сукупність джерел фінансового капіталу, якими володіють регіональні органи влади, підприємства реального сектору економіки, фінансові структури, домогосподарства територій та зовнішні джерела таких коштів
	Кузнєцова О. [16]	Загальний обсяг фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні територіальної громади і можуть бути використані для реалізації покладених на неї функцій
	Шумська С. [28]	Сукупність фінансових ресурсів (що є в наявності та які можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланок фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є не доступними чи не задіяними в межах часового періоду розгляду, що характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом
Системний (комплексний)	Дем'янчук О. [8]	Загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у межах адміністративно-територіальної одиниці, і характеризує фінансові можливості території
	Єгоричева С. [9]	Сукупність можливостей, які забезпечують здійснення фінансових відносин економічного суб'єкта щодо залучення та ефективного використання фінансових ресурсів з метою реалізації завдань соціально-економічного розвитку
З позиції здатності	Боронос В. [1]	Гіпотетична можливість території залучати, створювати та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення її ефективного функціонування та розвитку
	Чуницька І. [27]	Здатність держави до залучення та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення економічного розвитку

Джерело: Складено автором.

Відповідно до *системного* підходу, фінансовий потенціал характеризується не лише з позиції ресурсної складової, а й враховує реальні можливості території щодо ефективного використання акумульованих фінансових ресурсів. Учені розглядають його як загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у

межах адміністративно-територіальної одиниці, як сукупність фінансових можливостей економічної системи [8, 9].

Фінансовий потенціал з *позиції здатності* розглядається як здатність (можливість) суб'єктів до залучення та ефективного використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку.

Отже, економічна категорія «фінансовий потенціал» становить складну систему із внутрішніми зв'язками. Під цим терміном необхідно розуміти здатність, можливості та перспективи залучення й використання наявних і потенційних ресурсів для забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Відповідно до основного напрямку дослідження доречним, на нашу думку, є обґрунтування сутності таких понять, як «об'єднана територіальна громада», «сталый розвиток», «фінансовий потенціал територіальних громад».

У законодавчо-правових актах України трактування понять «громада», «територіальна громада» є суперечливим. Згідно зі ст. 140 Конституції України, Законом України «Про місцеве самоврядування» сільська територіальна громада - це жителі села чи добровільно об'єднані в сільську громаду жителі кількох сіл, що самостійно вирішують питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [15; 20]. У законопроекті «Про територіальний устрій України» громаду визначено як адміністративно-територіальну одиницю. У проекті «Національної стратегії реформування місцевих органів виконавчої влади та системи місцевого самоврядування» (квітень 2005 р.) те-

риторіальна громада трактується як жителі, об'єднані постійним проживанням у межах адміністративно-територіальних одиниць первинного рівня; у проекті Закону України «Про самоврядування територіальної громади» (березень 2006 р.) громадою визнається адміністративно-територіальна одиниця базового рівня, утворена на основі одного чи кількох сіл [19]. Об'єднана територіальна громада (ОТГ, об'єднана громада) - це адміністративно-територіальна одиниця, утворена відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Трактуючи поняття «територіальна громада», учені виділяють такі характерні ознаки, як територіальна єдність, спільність інтересів, соціальна взаємодія у вирішенні проблемних питань, самоідентифікація кожного члена з громадою [5]; зазначають, що місцева економіка, соціально-демографічні показники села, місцеві організації, природні ресурси та інституції життєво важливі для формування громади та її членів [18].

У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності важливе вивчення фінансового потенціалу сталого розвитку. Концептуальні підходи щодо розуміння сталого розвитку започатковано нормативно-правовими актами ООН (табл. 2).

2. Генеза сталого розвитку

Період	Характеристика етапу
1992 р., м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)	<i>Саміт Землі ООН</i> Досягнуто угоди щодо концепції сталого розвитку. Ухвалено Декларацію з навколишнього середовища і розвитку, план дій щодо сталого розвитку «Порядок денний на XXI століття»
1996 р., м. Корк (Ірландія)	<i>Європейська конференція з розвитку сільської місцевості</i> Прийнято програму «Корська декларація», в якій визначено пріоритети розвитку сільських регіонів країн ЄС як фундаментального принципу Спільної аграрної політики (САП) ЄС
2000 р., м. Нью-Йорк (США)	<i>Саміт тисячоліття під егідою ООН</i> Ухвалено «Декларацію тисячоліття ООН». Досягнуто згоди щодо цілей, спрямованих на викорінення бідності й сталий розвиток
2002 р., м. Йоганнесбург (Південна Африка)	<i>Всесвітня зустріч на вищому рівні зі сталого розвитку (Ріо+10)</i> Ухвалено Йоганнесбурзьку декларацію та План дій щодо принципів сталого розвитку Світового саміту
2012 р., м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)	<i>Конференція ООН зі сталого розвитку (Ріо+20)</i> Визначено сталий розвиток як цілісне поняття: в економічному, соціальному, екологічному вимірах Вироблено заходи щодо створення стійкої «зеленої» економіки
2014 р., м. Брюссель (Бельгія)	<i>Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони</i> Визначено якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції»

2015 р., м. Нью-Йорк (США)	Генеральна асамблея ООН з питань сталого розвитку Визначено Глобальні Цілі (17 цілей і 169 завдань) у сфері сталого розвитку
2015 р., м. Париж (Франція)	21-ша конференція в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP 21) і 11-та - у рамках наради сторін за Кіотським протоколом (CRP-11) Прийнято Паризьку угоду згідно з рамковою конвенцією ООН про зміну клімату
2016 р.	Імплементация Угоди про Зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС

Джерело: Складено автором на основі [14, 21-24].

Концепт сталого розвитку визначено Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН у 1987 році, згідно з яким сталий розвиток - це розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [32]. На основі сучасних підходів до трактування концепції сталого розвитку науковці виділяють три основні компоненти: економічний, екологічний і соціальний, вказуючи на необхідність їх збалансованої, гармонійної реалізації [18] з метою задоволення наявних потреб, а також майбутніх поколінь населення всіх країн на основі глобального партнерства та співробітництва [14]. Відповідно до Угоди про асоціацію Україна - ЄС, співробітництво між Сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій із метою сприяння економічному добробуту сільських громад [24].

Згідно зі змістом і сутністю наукових розробок [12; 14; 22], під сталим розвитком територіальних громад автори розглядають такий розвиток, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація й підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення і збільшення

тривалості життя, повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня та якості життя в сільських районах, раціональне використання й відтворення їх природно-ресурсного потенціалу. Обґрунтованою є позиція науковців Т. Зінчук та Н. Куцмус щодо перспектив сільського розвитку, зорієнтованих на конкретні умови кожного окремого сільського регіону, врахування його особливостей, максимальне використання принада конкретної території [12, с. 158].

У контексті переходу територіально-адміністративних одиниць на принципи сталого розвитку важливим елементом виступає фінансовий потенціал територіальної громади. Поділяємо думку науковців, що сутність фінансового потенціалу територіальної громади доцільно розглядати на основі системного підходу, який дозволить розкрити зміст фінансового потенціалу через сукупність можливостей місцевого самоврядування, а також комплексно визначати проблему забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади в єдності її людських, природно-ресурсних та економічних можливостей [9, 10].

Для обґрунтування економічного змісту фінансового потенціалу територіальних громад важливо виділити його структурні елементи (табл. 3).

3. Структура фінансового потенціалу територіальної громади

Автори	Складові елементи фінансового потенціалу
Єгоричева С., Тимошенко О. [10]	<i>Ресурсні можливості (матеріальна складова):</i> - наявні фінансові ресурси; - потенційно доступні фінансові ресурси; <i>можливості системи місцевого самоврядування (нематеріальна складова):</i> - можливості розширення ресурсної бази; - можливості оптимального використання ресурсів
Дем'янчук О. [8]	- Бюджетний потенціал; - податковий потенціал; - інвестиційний потенціал; - організаційний потенціал; - управлінський потенціал

Боронос В. [1]	- Бюджетно-податковий фінансовий потенціал; - фінансовий потенціал домогосподарств; - фінансовий потенціал фінансово-кредитних установ; - фінансовий потенціал підприємств
Патицька Х. [17]	- Фінансовий потенціал реального сектору економіки; - фінансовий потенціал домогосподарств; - потенціал бюджетно-кредитних установ; - інвестиційний потенціал; - бюджетний потенціал

Джерело: Складено автором.

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу щодо виділення структурних елементів фінансового потенціалу територіальної громади. Необхідно зазначити, що більшість дослідників виділяють фінансовий потенціал підприємств (суб'єктів господарювання), населення (домогосподарств) та бюджету (органів місцевого самоврядування) [5]. Такий підхід, як зауважує В. Боронос, в основному стосується оцінки поточного фінансового потенціалу й не враховує таких важливих фінансових ресурсів, як інвестиції, фінансові ресурси банківської системи та небанківських фінансових установ, наявність збережень у населення, наявні основні засоби підприємств тощо [1]. Науковий підхід С. Єгоричевої, О. Тимошенко до структуризації фінансового потенціалу територіальних громад вирізняється тим, що базується на взаємодії двох складових: ресурсних можливостей матеріально-фінансового забезпечення та можливостей системи управління місцевого самоврядування. Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу територіальної громади включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) та обсяги місцевих запозичень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів). Потенційно доступні фінансові ресурси у складі фінансового по-

тенціалу територіальної громади - це грошові кошти, що могли б бути акумульовані органами місцевого самоврядування за умови більш ефективної діяльності економічних суб'єктів адміністративно-територіальних одиниць громади, їх участі в соціально-економічних процесах. До можливостей системи управління місцевого самоврядування належать: забезпеченість трудовими ресурсами, компетентність персоналу, інформаційне та нормативно-правове забезпечення системи управління місцевого самоврядування [10]. Оптимальне використання можливостей складових фінансового потенціалу дозволить оцінити фінансову спроможність органів місцевого самоврядування та створити необхідні умови для розвитку територіальних громад.

Висновки. Фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад є комплексним поняттям, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Узагальнення теоретико-методологічних підходів до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку ОТГ слугує інструментом для подальших досліджень науково-методичних основ управління фінансовим потенціалом територіальних громад на засадах сталості.

Список бібліографічних посилань

1. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2011. 310 с.
2. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 342 с.
3. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / пер. з англ. Київ : ВД «КМ Академія», 2004. 176 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВГФ «Перун», 2005. 1728 с.

References

1. Boronos, V.H. (2011). *Metodolohichni zasady upravlinnia finansovym potentsialom terytorii : monohrafiia* [Methodological principles of management of financial potential of a territory: monograph]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet [In Ukrainian].
2. Buriachenko, A.Ye. (2013). *Finansovyi potentsial rehionalnoho rozvytku : monohrafiia* [Financial potential of regional development: monograph]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
3. Biukenen, Dzh.M. & Masgreiv, R.A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyi vybir: dva protylezhnykh bachennia derzhavy* [Public finances and social choice: two opposing views of the state]. (Trans.). Kyiv: VD "KM Akademiia" [In Ukrainian].

5. Височина А. В., Лук'яненко І. Г. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової політики. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2 (37). С. 98-101.
6. Возняк Г. В., Козоріз М. А. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура. *Економічні науки*. 2011. Вип. 8 (29). Ч. 3. С. 48-56.
7. Григоренко В. О. Фінансовий потенціал території: теоретичні аспекти та механізми формування. *Економічний форум*. 2012. № 1. С. 126-132.
8. Дем'янчук О. І. Теоретичні основи фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці. *Наукові записки*. 2013. Вип. 23. С. 153-160.
9. Єгоричева С. Б. Сутність та складові фінансового потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 11-15.
10. Єгоричева С. Б., Тимошенко О. В. Формування та реалізація фінансового потенціалу територіальних громад: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 221 с.
11. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
12. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Принади сільських територій: новий теоретико-методологічний підхід чи забута потреба сільського розвитку? *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 1 (11). С. 155-161.
13. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.08. Тернопіль, 2011. 36 с.
14. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 336 с.
15. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-BP>.
16. Кузнецова О. В., Кузнецов А. В. Системна діагностика економіки регіона. Москва: КомКнига, 2006. 232 с.
17. Патицька Х. О. Формування фінансово-економічного потенціалу територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування: дис. канд. екон. наук: 08.00.05. Львів, 2018.
18. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. Київ, 2009. 352 с.
19. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід: збірник матеріалів та документів / наук. ред. М. Пухтинський. Київ: Атака Н, 2006. 744 с.
20. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr>.
21. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 320 с.
22. Талавиря М. П. Розвиток сільських територій на заходах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1(47). Т. 2. С. 146-150.
23. Толуб'як В. С. Роль фінансового потенціалу у забезпеченні сталого розвитку України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. С. 1-7.
24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
25. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха та ін.; за заг. ред. О. П. Орлюк. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 472 с.
26. Хринюк О. С., Бова В. Л. Сутність фінансового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2017. № 11.
27. Чуницька І. І. Бюджетно-податкові важелі формування фінансового потенціалу держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Ірпінь, 2009. 18 с.
28. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 55-64.
4. Busel, V.T. (Ed.) (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Irpin: VHF "Perun" [In Ukrainian].
5. Vysochyna, A.V. & Lukianenko, I.H. (2014). *Upravlinnia finansovym potentsialom terytorialnykh hromad u konteksti realizatsii rehionalnoi finansovoi polityky [Management of financial potential of territorial communities in context of realization of regional financial policy]*. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 2 (37), pp. 98-101 [In Ukrainian].
6. Vozniak, H.V. & Kozoriz, M.A. (2011). *Finansovyi potentsial rehionu: ekonomichna sut ta struktura [Financial potential of a region: economic essence and structure]*. *Ekonomichni nauky*, 8 (29), Ch. 3, pp. 48-56 [In Ukrainian].
7. Hryhorenko, V.O. (2012). *Finansovyi potentsial terytorii: teoretychni aspekty ta mekhanizmy formuvannia [Financial potential of a territory: theoretical aspects and mechanisms for formation]*. *Ekonomichnyi forum*, 1, pp. 126-132 [In Ukrainian].
8. Demianchuk, O.I. (2013). *Teoretychni osnovy finansovoho potentsialu administratyvno-terytorialnoi odynytisi [Theoretical foundations of financial potential of an administrative-territorial unit]*. *Naukovi zapysky*, 23, pp. 153-160 [In Ukrainian].
9. Yehorycheva, S.B. (2016). *Sutnist ta skladovi finansovoho potentsialu terytorialnykh hromad [Essence and components of financial potential of territorial communities]*. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 8, pp. 11-15 [In Ukrainian].
10. Yehorycheva, S.B. & Tymoshenko, O.V. (2014). *Formuvannia ta realizatsiia finansovoho potentsialu terytorialnykh hromad: monohrafiia [Formation and realization of financial potential of territorial communities: monograph]*. Poltava: PUET [In Ukrainian].
11. Zahorodnii, A.H. & Vozniuk, H.L. (2007). *Finansovo-ekonomichni slovnyk [Financial and economic dictionary]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
12. Zinchuk, T.O. & Kutsms, N.M. (2012). *Prynady silskykh terytorii: novyi teoretyko-metodolohichni pidkhyd chy zabuta potreba silskoho rozvytku? [Charms of rural areas: a new theoretical and methodological approach or forgotten need for rural development?]*. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 1 (11), pp. 155-161 [In Ukrainian].
13. Kizyma, T.O. (2011). *Finansy domohospodarstv: kontseptualni zasady teorii i praktyky [Private households' finances: conceptual principles of theory and practice]*. *Extended abstract of doctoral thesis*. Ternopil [In Ukrainian].
14. Kozhukhova, T.V. (2017). *Formuvannia ta transformatsiia hlobalnoi systemy finansuvannia staloho rozvytku: monohrafiia [Formation and transformation of global finance system for sustainable development: monograph]*. Kryvyi Rih: FOP Cherniavskiy D.O. [In Ukrainian].
15. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine dated 28.06.1996]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR> [In Ukrainian].
16. Kuznetsova, O.V. & Kuznetsov, A.V. (2006). *Sistemnaja diagnostika jekonomiki regiona [System diagnostics of regional economy]*. Moscow: KomKnyha [In Russian].
17. Patytska, Kh.O. (2018). *Formuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu terytorialnykh hromad v umovakh realizatsii reformy mistsevoho samovriaduvannia [Formation of financial and economic potential of territorial communities in conditions of realization of the reform of local self-government]*. *Candidate's thesis*. Lviv [In Ukrainian].
18. Popova, O.L. (2009). *Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of the agrosphere of Ukraine: policy and mechanisms]*. Kyiv [In Ukrainian].
19. Pukhtynskiy, M. (Ed.) (2006). *Problemy detsentralizatsii: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid: zbirnyk materialiv ta dokumentiv [Problems of decentralization: national and international experience: a collection of materials and documents]*. Kyiv: Ataka N [In Ukrainian].
20. Pro mistseve samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR [On local self-government: Law of Ukraine dated 21.05.1997, No. 280/97-VR]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr> [In Ukrainian].

29. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle / J. A. Schumpeter; trans. from English V. Stark. Kyiv : Kyiv-Mohyl. Acad., 2011. 242 p.
30. Wilkinson K. The Community in Rural America. New York NY : Greenwood Press. Suggested Reading, 1991.
31. Green Technologies for a More Sustainable Agriculture. By James Hrubovcak, Utpal Vasavada, and Joseph Aldy. Agriculture Information Bulletin, 1999. N.752. P.48.
32. Our Common Future. World Commission Environment and Development. - Oxford University Press, 1987. P. 383.
21. Borodina, O.M., Prokopa, I.V., Yurchyshyn, V.V., et al. (2012). *Sotsioekonomichniy rozvytok silskoho hospodarstva i sela : suchasnyi vymir [Socioeconomic development of agriculture and rural areas: a modern dimension]*. O.M. Borodina (Ed.). Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohozuv. [In Ukrainian].
22. Talavyria, M.P. (2016). Rozvytok silskykh terytorii na zasadakh stalosti [Development of rural territories on basis of sustainability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, 1(47), Vol. 2, pp. 146-150 [In Ukrainian].
23. Tolubiyak, V.S. (2018). Rol finansovoho potentsialu u zabezpechenni staloho rozvytku Ukrainy [Role of financial potential in ensuring sustainable development of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia : udoskonalennia ta rozvytok*, pp. 1-7 [In Ukrainian].
24. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. (2015). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page [In Ukrainian].
25. Orliuk, O.P., Voronova, L.K., Zaverukha, I.B., et al. (2008). *Finansova entsyklopediia [Financial encyclopaedia]*. O.P. Orliuk (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [In Ukrainian].
26. Khryniuk, O.S. & Bova, V.L. (2017). Sutnist finansovoho potentsialu pidpriemstva [Essence of financial potential of an enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 11 [In Ukrainian].
27. Chynyt'ska, I.I. (2009). Biudzhetho-podatkovy vazheli formuvannia finansovoho potentsialu derzhavy [Budgetary and tax levers for formation of financial potential of the state]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Irpin [In Ukrainian].
28. Shumska, S.S. (2007). Finansovyi potentsial Ukrainy : metodolohiia vyznachennia ta otsinky [Financial potential of Ukraine: methodology for determination and evaluation]. *Finansy Ukrainy*, 5, pp. 55-64 [In Ukrainian].
29. Schumpeter, J.A. (2011). *The theory of economic Development: an inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle*. V. Stark (Trans.). Kyiv: Kyiv-Mohyl. Acad. [In English].
30. Wilkinson, K. (1991). *The community in rural America*. New York: Greenwood Press [In English].
31. Hrubovcak, J., Vasavada, U., & Aldy, J. (1999). Green technologies for a more sustainable agriculture. *Agriculture Information Bulletin*, 752, p. 48 [In English].
32. *Our common future*. World Commission Environment and Development. (1987). Oxford University Press [In English].

Patynska M.M. Theoretical and methodological approaches to economic essence of financial potential of the sustainable development of united territorial communities

The purpose of the article is to theoretically justify essence and components of financial potential of the sustainable development of territorial communities on basis of modern and historical concepts.

Research methods. The research process was based on: the dialectical method of cognition of processes and phenomena, methodological analysis used for identifying scientific approaches to essence of financial potential of the sustainable development of territorial communities; the monographic method used for analysis of scientific positions of domestic scientists regarding structure of financial potential; the abstract and logical method used for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. Theoretical approaches to essence were generalized and features of financial potential as economic categories were classified. There were substantiated economic essence of financial potential of the sustainable development of territorial communities and scientific approaches to its structuring were revealed.

Elements of scientific novelty. Novelty of the research results lies in further developed scientific and methodological approaches to a problem of terminological identification of financial potential of a territorial community, as well as in the proposed new definition of a concept of "financial potential of the sustainable development of territorial communities".

Practical significance. Scientific comprehension of an essence of financial potential of territorial communities is basis for deepening theoretical and methodological research of problems of effective management of financial potential of territorial communities, especially in conditions of sustainable development on basis of possible realization of financial potential by local self-government authorities. Tabl.: 3. Refs.: 32.

Keywords: administrative and territorial unit; economic category; united territorial community; sustainable development; financial potential; financial resources.

Patynska Maryna Mykhailivna - post-graduate student of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi blvd., Zhytomyr)
E-mail: marypat@ukr.net

Патинская М.М. Теоретико-методологические подходы к экономической сущности финансового потенциала устойчивого развития объединенных территориальных общин

Цель статьи - теоретически обосновать сущность и составляющие финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин на основе современных и исторических концепций.

Методика исследования. Работа основана на диалектических методах познания процессов и явлений, методологическом анализе, на основе которого выявлены научные подходы к сущности финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин; монографическом методе (анализ научных позиций отечественных ученых относительно структуры финансового потенциала); абстрактно-логическом (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. Обобщены теоретические подходы к сущности, классификационным признакам финансового потенциала как экономической категории, раскрыты научные подходы к его структуризации, обоснована экономическая сущность финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие научно-методологические подходы к проблеме терминологической идентификации содержания финансового потенциала территориальной общины, предложено авторское определение понятия «финансовый потенциал устойчивого развития территориальных общин».

Практическая значимость. Научное осмысление сущности финансового потенциала территориальных общин является основой для углубления теоретико-методологических исследований проблем эффективности управления финансовым потенциалом территориальных общин в условиях устойчивого развития на основе реализации субъектами системы местного самоуправления возможностей финансового потенциала. Табл.: 3. Библиогр.: 32.

Ключевые слова: административно-территориальная единица; экономическая категория; объединенная территориальная община; устойчивое развитие; финансовый потенциал; финансовые ресурсы.

Патинская Марина Михайловна - аспирант кафедры международных экономических отношений и евроинтеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: marypat@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 18.12.2018 р.

Фахове рецензування: 29.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патинська М. М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95 — 104.

*

УДК 631.162

JEL Classification: Q14; Q10; O16

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901104>

А.М. КАМЕНИЧНА, аспірант*

Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави

Мета статті - розглянути існуючі проблеми фінансового забезпечення вітчизняних сільськогосподарських підприємств, врегулювання законодавчої бази для ефективного та цільового державного фінансування сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано емпіричний метод (для комплексної оцінки сучасного стану фінансового забезпечення сільського господарства), метод аналізу (визначено основні проблеми й цілі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (теоретично узагальнено та надано висновки стосовно поліпшення фінансового забезпечення галузі).

Результати дослідження. Висвітлено основні особливості правового та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні. Показано взаємозв'язок і взаємозалежність соціально-економічної ситуації та розвитку аграрного сектору економіки, обґрунтовано основні фактори, які впливають на цей процес. Проаналізовано основні принципи інвестиційної діяльності та формування сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі національної економіки.

Елементи наукової новизни. Визначено реальну та потенційну можливість розвитку аграрного сектору економіки. Розкрито причини низької та нестабільної фінансової його забезпеченості й негативні наслідки непослідовної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки для господарюючих суб'єктів.

* Науковий керівник - П.Т. Саблук, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© А.М. Каменична, 2019

Патинская М.М. Теоретико-методологические подходы к экономической сущности финансового потенциала устойчивого развития объединенных территориальных общин

Цель статьи - теоретически обосновать сущность и составляющие финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин на основе современных и исторических концепций.

Методика исследования. Работа основана на диалектических методах познания процессов и явлений, методологическом анализе, на основе которого выявлены научные подходы к сущности финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин; монографическом методе (анализ научных позиций отечественных ученых относительно структуры финансового потенциала); абстрактно-логическом (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. Обобщены теоретические подходы к сущности, классификационным признакам финансового потенциала как экономической категории, раскрыты научные подходы к его структуризации, обоснована экономическая сущность финансового потенциала устойчивого развития территориальных общин.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие научно-методологические подходы к проблеме терминологической идентификации содержания финансового потенциала территориальной общины, предложено авторское определение понятия «финансовый потенциал устойчивого развития территориальных общин».

Практическая значимость. Научное осмысление сущности финансового потенциала территориальных общин является основой для углубления теоретико-методологических исследований проблем эффективности управления финансовым потенциалом территориальных общин в условиях устойчивого развития на основе реализации субъектами системы местного самоуправления возможностей финансового потенциала. Табл.: 3. Библиогр.: 32.

Ключевые слова: административно-территориальная единица; экономическая категория; объединенная территориальная община; устойчивое развитие; финансовый потенциал; финансовые ресурсы.

Патинская Марина Михайловна - аспирант кафедры международных экономических отношений и евроинтеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: marypat@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 18.12.2018 р.

Фахове рецензування: 29.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патинська М. М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95 — 104.

*

УДК 631.162

JEL Classification: Q14; Q10; O16

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901104>

А.М. КАМЕНИЧНА, аспірант*

Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави

Мета статті - розглянути існуючі проблеми фінансового забезпечення вітчизняних сільськогосподарських підприємств, врегулювання законодавчої бази для ефективного та цільового державного фінансування сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано емпіричний метод (для комплексної оцінки сучасного стану фінансового забезпечення сільського господарства), метод аналізу (визначено основні проблеми й цілі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (теоретично узагальнено та надано висновки стосовно поліпшення фінансового забезпечення галузі).

Результати дослідження. Висвітлено основні особливості правового та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні. Показано взаємозв'язок і взаємозалежність соціально-економічної ситуації та розвитку аграрного сектору економіки, обґрунтовано основні фактори, які впливають на цей процес. Проаналізовано основні принципи інвестиційної діяльності та формування сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі національної економіки.

Елементи наукової новизни. Визначено реальну та потенційну можливість розвитку аграрного сектору економіки. Розкрито причини низької та нестабільної фінансової його забезпеченості й негативні наслідки непослідовної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки для господарюючих суб'єктів.

* Науковий керівник - П.Т. Саблук, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© А.М. Каменична, 2019

Практична значущість. Обґрунтовано специфіку та необхідність законодавчого врегулювання фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Запропоновано основні підходи до підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: фінансове забезпечення; аграрний сектор економіки; інвестиційна привабливість; фінансові ресурси; дорожня інвестиційна карта; сільськогосподарські підприємства.

Каменична Анна Михайлівна - аспірант відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: anna.mih.t@gmail.com

Постановка проблеми. Для розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні на теперішньому етапі, в період трансформаційних змін у країні, притаманна низка чинників, що зумовили його розбалансований, диспропорційний та деякою мірою нелогічний характер в усіх сферах виробництва й у всіх регіонах країни. Внаслідок цього з'явилася значна невизначеність стратегічних і подальших напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств як на рівні держави, так і серед приватних підприємств.

Нині більшість сільськогосподарських підприємств в Україні перебуває у достатньо складному фінансовому становищі. На фінансове забезпечення аграрних підприємств значною мірою впливає економічна ситуація в країні у цілому, зокрема кризові явища в економіці, достатньо нестабільний курс валюти, низька купівельна спроможність середині країні, невідповідність продукції зовнішньому ринку, нестабільність зовнішньоекономічної ситуації, а також недовіра аграріїв до дієвості державної підтримки цього сектору економіки.

Україна володіє значним як природним, так і людським потенціалом для розвитку сільського господарства. Звідси роль держави і державної фінансової підтримки повинна бути адресно направлена на розвиток згаданого сектору економіки і підтримку аграріїв у країні. На даний час на державному рівні мають гостро постати питання дослідження існуючих і пошук нових та дієвих джерел фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику увагу у своїх наукових дослідженнях і працях еволюції та сучасному стану фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств приділяють такі вчені, як О. Є. Гудзь [2], М. Я. Дем'яненко [3], Ю. О. Лупенко [7], П. М. Макаренко [8], Л. Ю. Наумова [9], П. Т. Саблук [16], П. А. Стецюк [17] та ін. При цьому зазначене питання й досі залишається відкритим і потребує подальшого аналізу та вивчення.

Мета статті - розглянути існуючі проблеми фінансового забезпечення вітчизняних сільськогосподарських підприємств, врегулювання законодавчої бази для ефективного та цільового державного фінансування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. У трансформаційній економіці України сільське господарство посідає надзвичайно важливе місце. Від його ефективного розвитку значною мірою залежить фінансова стабілізація на макро- і мікроекономічному рівні, економічна незалежність, соціальна стабільність та продовольча безпека України. Перехід економіки України до ринкових відносин, який супроводжувався суттєвим реформуванням аграрного сектору, викликав в ньому докорінні зміни. При цьому економічна ситуація в сільському господарстві протягом значного періоду характеризувалася платіжною кризою, зниженням прибуткової діяльності суб'єктів господарювання, зростанням частки збиткових підприємств, скороченням їх фінансових ресурсів [9].

Сучасні проблеми аграрного сектору економіки являють собою тісно зв'язаний ланцюг політичних та соціально-психологічних аспектів розвитку агропромислового комплексу. Хоча, безперечно, всі ці проблеми тісно пов'язані з вузловими питаннями аграрної економіки: фінансовими результатами діяльності суб'єктів господарської діяльності. Внаслідок сучасної кризової ситуації у функціонуванні фінансів аграрної сфери стримується освоєння соціально орієнтованих ринкових відносин [7].

Перехід до ринкового механізму господарювання зумовив суттєві кількісні та якісні зміни в структурі ресурсного забезпечення вітчизняного сільського господарства. Формування нових фінансових умов мало несприятливий і навіть агресивний характер по відношенню до підприємств галузі. Створення і розвиток нових фінансових механізмів та інститутів здійснювалося одночасно з демонтажем елементів централізованої економіки. При цьому не створювалися необхідні умови, які б амортизували та компен-

сували негативні наслідки здійснюваних фінансових трансформацій [17].

Подолання кризових явищ у сільському господарстві можливе при створенні дієздатної системи забезпечення його фінансовими ресурсами. Дефіцит бюджету, інфляція, підвищення кредитних ставок негативно впливають на конкурентоспроможність сільського господарства та підприємств зокрема.

Підвищення фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств без ґрунтованої системи державної підтримки, спрямованої на мобілізацію використання наявного виробничого потенціалу, неможливе. У переважній більшості розвинених країн світу процеси регулювання фінансів сільського господарства здійснюються у різноманітних напрямках, але завжди мають загальнонаціональний характер [14].

Нинішня практика фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників не відзначається комплексністю та системністю, має низку недоліків, що не дають змоги задовольнити фінансові потреби суб'єктів агропромислового виробництва. Діюча державна фінансова політика щодо регулювання темпів розвитку агропромислового виробництва не забезпечує належного доступу сільськогосподарських товаровиробників до ринку фінансових ресурсів, формування сприятливого інституційного середовища та вирівнювання умов господарювання.

В Україні за всі роки її незалежності так і не було запроваджено злагодженої та врегульованої державної фінансової політики в аграрному секторі. Тобто було прийнято велику кількість державних документів, які б мали регулювати діяльність аграрного сектору економіки. Проте дієвими виявилася зовсім незначна їх частина, оскільки більшість цих документів обмежувалася декларативним та загальним характером. Такі документи були правильно виписані, але не пропонували дієвих механізмів, засобів та інструментів, які б спонукали й допомагали в досягненні пріоритетних цілей розвитку фінансової діяльності аграрного сектору економіки.

Серед нормотворчих актів, де були прописані регуляторні фінансові засади розвитку аграрного сектору економіки України, можна виокремити такі:

- Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [11];

- Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [13];

- Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» [12];

- Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки [5].

У 2012 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України було розроблено проект Закону України «Про сільське господарство» [21]. Цей Закон мав, на думку розробників, визначити правові, соціально-економічні засади організації сільського господарства України. Аналіз цього законопроекту показав, що він підміняв і повторював у деяких положеннях Земельний [6] та Господарський [1] кодекси України й одночасно не вирішував ті питання, які мали б бути визначеними у цих Кодексах, зокрема, із збереження та поліпшення земель, особливостей використання земель суспільного призначення. З іншого боку - поза положень проекту Закону залишилися питання механізмів цінового регулювання на різних товарних ринках, надійного фінансового забезпечення відтворення у сільському господарстві, розвитку сільських територій тощо.

Міністерством аграрної політики та продовольства України підготовлений новий проект Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [22]. Передбачається три основні напрями підтримки аграрного сектору, що й відображено в назвах розділів проекту Закону: аграрні інтервенції, фінансова підтримка сільгоспвиробників, створення умов для розвитку малих сільськогосподарських товаровиробників. Основними цілями державної підтримки сільського господарства проголошено гарантування продовольчої безпеки та конкурентоспроможності вітчизняної продукції; забезпечення довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання; утвердження лідерства на світовому ринку продовольства й сільськогосподарської продукції; пріоритетний розвиток виробництва та експорту продукції з високою доданою вартістю; раціональне використання земель сільськогосподарського призначення й зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище. Разом із тим проект цього нормативного документа не враховує всього комплексу питань, які мають бути виріше-

ними в державному регулюванні аграрного сектору, і не визначає фінансові зобов'язання держави, не пов'язує державну підтримку виробників із дотриманням норм екологічної безпеки, залишає поза увагою підтримку аграрної науки [10].

Для розроблення і впровадження ефективного та сприятливого сценарію розвитку аграрного сектору економіки в Україні необхідно чітко розуміти вектор розвитку й спрямування як окремої галузі аграрного сектору, так і зовнішнього середовища, де ця галузь перебуває, а саме фінансову політику держави, інвестиційний клімат та політичну ситуацію. Тому для майбутнього розвитку вказаної галузі Національна академія аграрних наук України підготувала проект Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року [19]. У цій Стратегії висвітлено основні пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору національної економіки, удосконалення механізмів технологічного забезпечення галузі, окреслено питання власності в згаданому секторі, а також визначені Основні питання фінансово-кредитного та інноваційного забезпечення.

Необхідно врахувати, що в Україні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва в різних регіонах різні, тому бажано сформувати в кожній області регіональні науково-економічні центри розвитку сільських територій. Такі центри повинні забезпечити науковий супровід виробничої, економічної, фінансової та соціальної діяльності усіх суб'єктів господарювання з урахуванням розвитку територій, на яких вони розташовані [16].

Також потужний внесок у комплексний розвиток аграрного сектору економіки здійснено працівниками Національного академії аграрних наук України та Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» в праці «Рекомендації з розроблення дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району» [15]. Однією з нових форм удосконалення управління фінансами аграрного району є «Дорожня інвестиційна карта», яку можна розглядати як план дій органів державної влади та управління місцевого самоврядування, а також інвесторів щодо фінансового забезпечення розвитку його агропромислового виробництва та сільських територій.

Дорожню інвестиційну карту аграрного району доцільно розробляти на строк, який відповідає періоду зайняття посад керівництва райдержадміністрації та сільських рад, або на інший період, що дозволяє обирати на виборні посади осіб з урахуванням виконання взятих ними перед виборцями зобов'язань і в першу чергу в плані фінансового забезпечення. Дорожня інвестиційна карта району також має містити не лише конкретні заходи на перспективу, а також послідовність їх здійснення виходячи з потреб у розвитку і планів усіх суб'єктів економічної діяльності району.

Основна мета робіт з підготовки загальної характеристики району в Дорожній інвестиційній карті – показати інвесторам, що природно-кліматичні, економічні, фінансові, соціальні та інші умови району сприятливі для певних видів виробництв, ресурсного, кадрового, фінансового забезпечення, що інвестори будуть захищені, діють прозорі правила економічної і фінансової діяльності.

Стратегія інвестування розвитку району має передбачати цілі, досягнення яких забезпечить вагомі зрушення в усіх сферах його економіки. На це мають бути спрямовані усі інституційні перетворення, політика економічних, фінансового регулювання та соціальних реформ.

Головним чинником та основою реалізації стратегічних цілей в Дорожній карті слід передбачати сталий та збалансований економічний і фінансовий розвиток як передумову збільшення доходів населення та забезпечення фінансових гарантій, підвищення якості послуг та покращення навколишнього середовища [15].

Процес покращення інвестиційного клімату та нарощування інвестицій стримує ряд чинників, найважливішими серед яких є: непослідовна і недосконала інвестиційна політика держави в аграрній сфері, в якій переважають принципи залишкового виділення бюджетних коштів; недосконалі механізми та схеми їх використання; нерозвиненість інноваційної інфраструктури, надмірний знос і відсутність умов не лише розширеного, а й простого відтворення основних засобів; несприятливі умови для розвитку малого бізнесу на селі; низька ліквідність інвестицій; невирішеність проблеми іпотеки; недостатнє фінансування заходів щодо розвитку шляхової мережі на селі; недосконалий механізм економічних і фінан-

сових відносин між галузями, що призводить до низької рентабельності капіталу та недостатньої фінансової привабливості аграрного сектору економіки.

Досягнення позитивних зрушень у цьому напрямі найбільшою мірою залежить від використання місцевих можливостей інвестиційного, в тому числі й фінансового забезпечення. Однак такі можливості в більшості регіонів і територій обмежені. Тому ця проблема є масштабною, її вирішення має національне значення і потребує консолідації зусиль усіх ланок і сфер виробництва, соціуму, органів державної влади та управління фінансами [18].

Зважаючи на наведене вище можна стверджувати, що окрім нестабільної фінансово-економічної ситуації в країні нестабільною залишається ситуація нормотворча. Законодавчі, нормативні та регуляторні документи, які приймаються в Україні, не можуть забезпечити бажаного ефекту, вони заперечують один одного і не мають єдиної цілі – розвиток та підняття на вищий рівень аграрного сектору економіки.

На сьогодні ефективна нормативна підтримка розвитку аграрного сектору економіки знаходиться на рівні з фінансовою. Адже без ефективних програм, в яких виписані всі процедури та шляхи досягнення цілей, фінансові ресурси не зможуть ефективно працювати на користь розвитку сільськогосподарського виробництва. І навпаки, безмірне, неврегульоване та нецільове виділення коштів не допоможе в отриманні бажаного результату.

Навіть існуючий на даний час «проект Закону про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» від 21.03.2018 № 8171 не врегульовує всі аспекти, які б привели до правильного та цільового використання бюджетних коштів. Відсутність дієвих механізмів розподілу коштів, цільового їх спрямування та відсутність «намагання розвитку малих сільськогосподарських виробників» [4].

Для ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств України та підвищення їх конкурентоспроможності необхідно залучати значні кошти, що зумовлює необхідність впорядковувати процес державного фінансування сільського господарства, його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до дер-

жавного стимулювання сільськогосподарського виробництва. Впорядкування потребує і механізм фінансової підтримки сільського господарства, який здійснюється через такі завдання в організації забезпечення ресурсами, як визначення потреби підприємства у фінансових ресурсах, формування оптимальної структури фінансових ресурсів і ефективне їх використання, створення умов для досягнення постійної платоспроможності та прибутковості виробничої діяльності, управління фінансовими потоками, забезпечення фінансової рівноваги та стійкості [14].

Висновки. Неврегульованість розвитку аграрного сектору економіки зумовлює не тільки спад в економіці країни в цілому, а й занепад значних сільських територій України. Тому на даний час для ефективного фінансового забезпечення розвитку сільського господарства в країні необхідною умовою має стати прийняття законопроектів, які б відповідали можливостям розвитку аграрних підприємств і стимулювали б їх розвиток та підвищення конкурентоспроможності. Необхідний законопроект із регулювання пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств. Також важливою умовою розвитку сільськогосподарських підприємств є створення пільгових умов оподаткування для підприємств сільськогосподарської галузі. Український ринок сільськогосподарського виробництва потребує розроблення державних та регіональних програм, які б регулювали і координували цільовий розподіл коштів для фінансового забезпечення та модернізації процесів виробництва у сільськогосподарській галузі. У свою чергу це створювало б привабливий клімат для залучення сюди інвестиційних коштів.

Усі вказані зміни забезпечили б поштовх для розвитку сільськогосподарських підприємств і перетворили згадану галузь на привабливу для інвесторів й українців, які бажать працювати для розвитку аграрного сектору економіки України.

На сьогодні Україна перебуває в складному процесі трансформаційних перетворень в економіці, які неминуче стосуються сільськогосподарських підприємств. Існує низка проблем у сфері державного фінансового забезпечення останніх, головною серед яких виступають законодавчі трансформації та перетворення, які спостерігаються в нашій державі на сучасному етапі, що спричиняє неврегульованість аграрного

сектору економіки. Існує безліч суперечностей у законодавстві, які залишаються неврегульованими та потребують вдосконалення. Також великою проблемою є недотримання

вимог законодавства з функціонування та розвитку малих сільськогосподарських виробників.

Список бібліографічних посилань

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2007. 578 с.
3. Дем'яненко М. Я. Механізми банківського кредитування в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 135-136.
4. Державна підтримка сільського господарства: урядові програми 2018. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhavna-pidtrimka-silskogo-gospodarstva-uryadovi-programi-2018>.
5. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки: проект Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26.10.2015. URL : <http://minagro.gov.ua>.
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
7. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26-38.
8. Макаренко П. М., Мельник Л. Л. Економічний потенціал різних форм аграрних господарств. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 89-97.
9. Наумова Л. Ю. Фінансова стійкість підприємств та її забезпечення в трансформаційній економіці України (на прикладі сільськогосподарських підприємств): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2008. 16 с.
10. Онегіна В. М. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 19-20.
11. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.
12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
13. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 806-р. (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
14. Прокопеч Л. В. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств як основа підвищення їхньої конкурентоспроможності. *Економіка та держава*. 2014. № 7. С. 64-66.
15. Рекомендації з розроблення дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району; за ред. доктора сільськогосподарських наук, академіка НААН Я. М. Гадзала. Київ : Аграр. наука, 2017. 149 с.
16. Саблук П. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Аграрна політика і реформування*. 2015. № 2. С. 10-17.
17. Стецюк П. А. Проблема фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. URL : <http://magazine.faaf.org.ua/problemi-finsanovogo-zabezpechennya-silskogospodar skih-pidpriemstv.html>.
18. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
19. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року ; за ред. академіків НААН Я. М. Гадзала, М. І. Башенка, В. М. Жука, Ю. О. Лупенка. Київ : Аграр. наука, 2016. 216 с.

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [Commercial Code of Ukraine dated 16.01.2003, No. 436-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [In Ukrainian].
2. Hudz, O.Ye. (2007). Finansovi resursy silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia [Financial resources of agricultural enterprises: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Demianenko, M.Ya. (2014). Mekhanizmy bankivskoho kredyuvannia v ahrarnii sferi [Mechanisms of bank lending in the agrarian sector]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 135-136 [In Ukrainian].
4. Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva: uriadovi prohramy 2018 [Government support for agriculture: Government programs 2018]. (2018). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhavna-pidtrimka-silskogo-gospodarstva-uryadovi-programi-2018> [In Ukrainian].
5. Yedyna kompleksna stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na 2015-2020 roky: proekt Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 26.10.2015 [Integrated strategy and action plan for agricultural and rural development in Ukraine for 2015-2020: Project of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated 26.10.2015]. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
6. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 № 2768-III [Land Code of Ukraine dated 25.10.2001, No. 2768-III]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O. (2014). Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy [Results and problems of reforming agriculture in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 26-38 [In Ukrainian].
8. Makarenko, P.M. & Melnyk, L.L. (2011). Ekonomichnyi potentsial riznykh form ahrarnykh hospodarstv [Economic potential of different forms of agrarian farms]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 89-97 [In Ukrainian].
9. Naumova, L.Yu. (2008). Finansova stiikist pidpriemstv ta yii zabezpechennia v transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy (na prykladi silskohospodarskykh pidpriemstv) [Financial stability of enterprises and its provision in the transformational economy of Ukraine (on an example of agricultural enterprises)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
10. Onieghina, V.M. (2016). Instytutsiina osnova ahrarnoi polityky: ukraïnski realii y dosvid SShA ta YeS [Institutional framework of agrarian policy: Ukrainian realities and experience of the USA and the EU]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 19-20 [In Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.09.2007 № 1158 (zi zminamy) [On approval of the state target program for the development of Ukrainian village for the period until 2015: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 19.09.2007, No. 1158 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF> [In Ukrainian].
12. Pro Stratehiu staloho rozvytku "Ukraina - 2020" : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015 (zi zminamy) [On the Strategy of sustainable development "Ukraine-2020": Decree of the President of Ukraine dated 12.01.2015, No. 5/2015 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [In Ukrainian].

20. Achieving Ukraine's Agricultural Potential: Stimulating Agricultural Growth and Improving Rural Life. Washington, DC: The World Bank. 2004. 278 p.
21. URL : cg.gov.ua/web_docs/60/2012/.../На%20сайт%20Проект%20Закона%20України.doc.
22. URL : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH74400A.html.

13. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.10.2013 № 806-r. (zi zminamy) [On the approval of the Strategy for development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020: The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 17.10.2013, No. 806-p. (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> [In Ukrainian].
14. Prokopets, L.V. (2014). Finansove zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv yak osnova pidvyshchennia yikhnoi konkurentospromozhnosti [Financial support of agricultural enterprises as basis for increasing their competitiveness]. *Ekonomika ta derzhava*, 7, pp. 64-66 [In Ukrainian].
15. Hadzalo, Ya.M. (Ed.) (2017). *Rekomendatsii z rozroblennia dorozhnoi investytsiinoi karty rozvytku ahrarnoho raionu [Recommendations for development of a road investment map for agrarian area development]*. Kyiv: Ahrar. nauka [In Ukrainian].
16. Sabluk, P. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [State and trends in development of the agrarian reform]. *Ahrarna polityka i reformuvannia*, 2, pp. 10-17 [In Ukrainian].
17. Stetsiuk, P.A. (n.d.). Problema finansovoho zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv [The problem of financial support of agricultural enterprises]. Retrieved from: <http://magazine.faa.org.ua/problemi-fansovogo-zabezpechennia-silskogospodarskih-pidpriemstv.html> [In Ukrainian].
18. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
19. Hadzalo, Ya.M., Bashchenko, M.I., Zhuk, V.M., & Lupenko, Yu.O. (Eds.) (2016). *Stratehiia rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini na period do 2025 roku [Strategy for development of agricultural production in Ukraine up to 2025]*. Kyiv: Ahrar. nauka [In Ukrainian].
20. Achieving Ukraine's agricultural potential: stimulating agricultural growth and improving rural life. (2004). Washington, DC: The World Bank [In English].
21. Retrieved from: cg.gov.ua/web_docs/60/2012/.../На%20сайт%20Проект%20Закона%20України.doc [In Ukrainian].
22. Retrieved from: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH74400A.html [In Ukrainian].

Kamenychna A.M. Unresolved issues of financial provision of the agrarian sector of the state economy

The purpose of the article is to outline the existing problem of financial support of agricultural enterprises, regulation of legislative provision for effective and targeted state registration of agricultural enterprises.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: the empirical method for comprehensive assessment of current state of financial provision of the agriculture; the method of analysis for identifying the main problems and objectives of financial support of agricultural enterprises; abstract and logical for theoretical generalization and conclusions regarding improvement of financial support of the industry.

Research results. The main features of financial support of agricultural enterprises in Ukraine were highlighted. Interrelation and interdependence of socio-economic situation with development of the agrarian sector were shown, and the main factors influencing development of the agrarian sector were substantiated. The main principles of investment activity and formation of favourable investment climate for the Ukrainian agrarian sector were described.

Elements of scientific novelty. Real and potential possibility of development of the agrarian sector of the economy was determined. Reasons for low and unstable financial security and negative consequences for unstable and inconsistent policies of the agrarian sector of the economy for economic entities were revealed.

Practical significance. The basic specificity and necessity of financial support of agricultural enterprises for development of this sector in Ukraine were grounded. It was also substantiated the main approaches to improving and enhancing investment attractiveness of the agrarian sector of the economy in Ukraine. Refs.: 22.

Keywords: financial provision; agrarian sector of economy; investment attractiveness; financial resources; road investment card; agricultural enterprises.

Kamenychna Anna Mykhailivna - postgraduate student of the department of financial-credit and tax policy, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: anna.mih.t@gmail.com

Каменичная А.М. Неурегулированные вопросы финансового обеспечения аграрного сектора экономики государства

Цель статьи - рассмотреть существующие проблемы финансового обеспечения отечественных сельскохозяйственных предприятий, урегулирования законодательной базы для эффективного и целевого государственного финансирования сельскохозяйственных предприятий.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані емпіричний метод (з метою комплексної оцінки сучасного стану фінансового забезпечення сільськогосподарського господарства), метод аналізу (визначені основні проблеми і цілі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (теоретично обобщені і представлені висновки по покращенню фінансового забезпечення галузі).

Результати дослідження. Освітлені основні особливості правового і фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні. Показано взаємозв'язок і взаємозалежність соціально-економічної ситуації і розвитку аграрного сектору економіки, обґрунтовані основні фактори, що впливають на цей процес. Проаналізовані основні принципи інвестиційної діяльності і формування сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки.

Елементи наукової новизни. Визначено реальну і потенціальну можливість розвитку аграрного сектору економіки. Розкриті причини низької і нестабільної фінансової його забезпеченості і негативні наслідки непослідовної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки для господарюючих суб'єктів.

Практична значимість. Обґрунтовано специфіку і необхідність законодавчого врегулювання фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Представлено основні підходи до підвищення інвестиційної привлекателісності аграрного сектору економіки України. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: фінансове забезпечення; аграрний сектор економіки; інвестиційна привлекателісність; фінансові ресурси; дорожня інвестиційна карта; сільськогосподарські підприємства.

Каменична Анна Михайлівна - аспірант відділу фінансово-кредитної і податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: anna.mih.t@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.

Фахове рецензування: 16.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Каменична А. М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 104 – 111.

* * *

Новини АПК

Український аграрний експорт перевищив \$18,8 млрд за результатами 2018 року - Ольга Трофімцева

За результатами 2018 р. зовнішньоторговельний обіг України продукції АПК сягнув понад \$24,3 млрд, з яких \$18,8 млрд припадає саме на український агроекспорт. Про це розповіла заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань європейської інтеграції Ольга Трофімцева.

Український аграрний експорт зріс більше ніж на \$880 млн порівняно з 2017 р. та сягнув нового рекорду - \$18,8 млрд. За цей період відчутно збільшились обсяги експорту продукції АПК на ринки Азії та Євросоюзу. Український аграрний експорт до країн Азії перевищив \$8 млрд, а до країн ЄС ми експортували в 2018 р. аграрних та харчових продуктів на понад \$ 6,3 млрд», - підкреслила заступник Міністра.

За її словами, в минулому році лівову частку українського аграрного експорту традиційно формували зернові культури, з часткою 38,4%, олії - 23,3% та насіння олійних культур - 10,2%.

«Також треба виокремити товари, за рахунок яких відбулося зростання експорту. Йдеться про кукурудзу, пшеницю, насіння ріпаку, макуху, м'ясо та субпродукти птиці, різні олії, тютюн та вироби з нього, яйця, кондитерські вироби тощо», - підкреслила Ольга Трофімцева.

За словами заступника Міністра, експорт продукції рослинництва збільшився на \$762,3 млн порівняно з аналогічним періодом 2017 р. та склав \$17,4 млрд. Вартість експорту продукції тваринництва також зросла на \$118,1 млн та сягнула \$1,4 млрд.

За словами Ольги Трофімцевої, найбільшими покупцями українських аграрних та харчових товарів в 2018 р. були: Індія, куди було експортовано продукції АПК на понад \$1,8 млрд, Китай - \$1,2 млрд, Нідерланди - \$1,2 млрд, Іспанія - \$1,04 млрд та Єгипет - \$888,7 млн.

«За цей період імпорту аграрних та харчових товарів також помітно збільшився та становив майже \$5,5 млрд. Найактивніше Україна купувала такі продовольчі товари: рибу, ракоподібні та молюски, плоди, горіхи, тютюн та вироби з нього, какао боби, шоколад, олію, чай, каву та інші», - додала Ольга Трофімцева.

Прес-служба Мінагрополітики